

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

ХУДОЖНЯ ПРАЦЯ ТА ОСНОВИ ДИЗАЙНУ

Навчальний посібник

Укладач С. І. Матвієнко

Ніжин
2016

УДК 371.38:372.3(075.8)

ББК 74.1

X98

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 7 від 25.02.2016 р.

Рецензенти:

Голота Н. М. – доцент кафедри педагогіки та психології Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук;

Коваленко Є. І. – професор кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук

X98 **Художня** праця та основи дизайну : навч. посіб. / С. І. Матвієнко. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – 201 с.

У посібнику викладено матеріали з вивчення навчальної дисципліни "Художня праця та основи дизайну" за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищому навчальному закладі. Зміст посібника укладено відповідно до сучасних вимог підготовки фахівців дошкільної освіти до роботи з дітьми у галузі художньо-предметної діяльності. Розкрито науково-теоретичні основи художньої праці та дитячого дизайну, організаційно-методичні засади навчання дошкільників художньої праці.

Доцільний для викладачів вищих навчальних закладів; студентів і магістрів спеціальності "Дошкільна освіта", інших педагогічних та мистецьких спеціальностей; вихователів дошкільних навчальних закладів; педагогів додаткової освіти; керівників гуртків.

УДК 371.38: 372.3 (075.8)

ББК 74.1

© С. І. Матвієнко, 2016

© НДУ ім. М. Гоголя, 2016

ЗМІСТ

Передмова.....	5
МОДУЛЬ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ ТА ДИЗАЙНУ	8
1.1. Роль художньої праці у всебічному розвитку дитини дошкільного віку	8
1. Психолого-педагогічні основи художньої праці	9
2. Аналіз змісту Базового компонента та програм дошкільної освіти щодо визначення основних підходів до розвитку дитини дошкільного віку в художньо-продуктивній праці	13
3. Значення художньої праці для всебічного розвитку дитини дошкільного віку.....	19
4. Предмет і завдання курсу "Художня праця та основи дизайну"	27
1.2. Історико-теоретичні основи художньої ручної праці.....	33
1. Короткий історичний нарис розвитку художньої ручної праці (до початку ХХ ст.)	34
2. Генеза предмета "Ручна праця" у практиці суспільного дошкільного виховання	41
3. Погляди видатних українських педагогів на проблему навчання дітей художньої ручної праці.....	45
1.3. Психолого-педагогічні основи художньо-конструювальної діяльності дітей дошкільного віку	54
1. Художня праця як засіб формування творчої особистості дитини....	55
2. Розвиток психічних процесів дитини засобами художньої праці	62
3. Сприймання як основа занять дітей художньо-конструювальною діяльністю	71
4. Розвиток сенсомоторики та координації рухів дитини у процесі занять художньою працею	74
1.4. Дизайн. Дитячий дизайн: види та сутність	78
1. Дизайн як засіб збагачення духовного світу людини.....	78
2. З історії розвитку дизайну	87
3. Види дизайну та їх характеристика	90
4. Дитячий дизайн. Види дитячого дизайну та їх характеристика	91
5. Особливості використання основ дизайну у роботі з дошкільниками	99

МОДУЛЬ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ ТА ДИЗАЙНУ	
З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	104
2.1. Дидактичні основи роботи з дітьми у галузі художньої праці та художнього конструювання (дизайну)	104
1. Принципи організації роботи з дошкільниками у галузі художньої праці та художнього конструювання (дизайну)	105
2. Форми організації навчання дошкільників художньої праці та основ дизайну	108
3. Методи навчання дошкільників художньої праці та основи дизайну	115
4. Роль вправ і творчих завдань у навчанні дошкільників художньої праці	124
5. Аналіз дитячих робіт з художньої праці	128
2.2. Організаційні засади проведення роботи з художньої праці та дитячого дизайну у дошкільному навчальному закладі	132
1. Зміст і структура занять з художньої праці у ДНЗ	132
2. Організація художньої праці дітей поза заняттями	137
3. Планування роботи з художньої праці	139
4. Інструменти для проведення роботи з художньої праці та безпека поводження з ними	142
5. Організація предметно-розвивального середовища для художньої праці та дитячого дизайну у дошкільному навчальному закладі	146
Контрольні тести з програми "Художня праця та основи дизайну" ..	153
Використана література	160
Додатки	168

ПЕРЕДМОВА

Інтеграція вищої освіти України у світовий та європейський простір визначає для вищих навчальних закладів низку важливих стратегічних завдань, першочерговими з яких є: відродження національних основ виховання дітей і молоді; оновлення й збагачення інтелектуального генофонду нації; підготовка національної інтелігенції, нової генерації педагогічних кадрів, здатних формувати духовний, інтелектуальний і творчий потенціал країни.

Стратегія розвитку педагогічної освіти потребує оновлення й удосконалення змісту підготовки фахівців високої кваліфікації, починаючи з ланки дошкільної освіти. Безперечно, майбутнім вихователям дітей дошкільного віку під час навчання у вищих педагогічних закладах освіти повинна надаватися ґрунтовна професійна підготовка різних напрямів, у тому числі – художньо-естетичного. Це дозволить їм у майбутній роботі активно прилучати дошкільників до мистецтва, його різних видів, пробуджувати інтерес дітей до художньої діяльності.

Улюбленим видом художньо-практичної діяльності дітей є художня праця. Вона дозволяє формувати у дітей засади конструктивних умінь і навичок, сприяє їхньому творчому розвитку. Художня праця інтегрує в своїй технології механічну обробку різних матеріалів з художньо-конструкторською діяльністю, яка, у свою чергу, межує з таким видом мистецької діяльності, як дизайн. У сучасному дошкільному навчальному закладі заняття дітей художньою працею є однією з форм навчання їх трудових дій, слугує засобом їхнього художньо-естетичного розвитку, а також виховання у дошкільників естетики та культури праці. Заняття художньою працею виховують у дітей працелюбність, кмітливість, ініціативу тощо.

Провідна роль у залученні дітей до занять художньою працею належить вихователю дошкільного навчального закладу. Його професійна майстерність повинна забезпечувати розв'язання завдань сучасної дошкільної освіти щодо реалізації компетентнісної парадигми, яка спрямована на формування гнучкої, свідомої, творчої людини.

З огляду на необхідність удосконалення змісту підготовки фахівців дошкільної освіти визначається важливим покращення методичного забезпечення даного процесу. Це зумовлюється сучасними освітніми завданнями, потребами педагогічної практики щодо організації та проведення з дітьми занять з художньої праці на уроках і в позаурочній (факультативній, гуртковій) формах роботи. Як визначив аналіз практики вишівської підготовки майбутніх вихователів до навчання дітей художньої праці, у першу чергу вищим навчальним закладам не вистачає сучасної науково-методичної літератури: посібників, лабораторних практикумів тощо.

Пропонований навчальний посібник "Художня праця та основи дизайну" укладено відповідно до вимог фахової підготовки бакалаврів дошкільної освіти. Головна його мета – забезпечити підготовку вихователів

дошкільних навчальних закладів до реалізації гармонійного розвитку особистості засобами художньої праці та дитячого дизайну.

Навчальний посібник укладено на основі навчальної програми курсу "Художня праця та основи дизайну". Автором ураховано, що викладання зазначеної навчальної дисципліни нині здійснюється в багатьох вишах країни на початкових курсах навчання, коли студенти ще не засвоїли зміст таких важливих дисциплін, як-от: "Педагогіка", "Педагогіка дошкільна", "Психологія дитяча", а також фахових методик дошкільної освіти, зміст яких є основою для професійного становлення майбутнього вихователя.

Програма навчальної дисципліни спрямована на поетапне оволодіння студентами теоретичними знаннями у галузі художньо-естетичної діяльності; специфікою самої художньої праці, формами, методами, прийомами, які використовуються у роботі з дітьми на заняттях з художньої праці; інформацією про такий вид художньо-конструктивної діяльності, як дитячий дизайн, основи якого все ширше використовуються у роботі з дітьми дошкільного віку.

Зміст у посібнику структуровано за блочно-модульним принципом. Модулі – це самостійні частини навчального матеріалу. Вони містять конкретний об'єм інформації і надають можливість студентам та викладачам як об'єктам освітнього процесу ефективно засвоювати навчальний матеріал, встановлювати логічні зв'язки між частинами курсу, допомагають ефективно організувати самостійну роботу, спонукають до саморозвитку особистості, самоконтролю, самоаналізу та самооцінки.

Розпочинається курс змістовим модулем **"Теоретичні основи художньої праці та дизайну"**. У цьому модулі розглядаються основні теоретичні питання навчального курсу, а саме: визначаються концептуальні основи художньої праці; надається аналіз змісту Базового компонента, чинних державних комплексних і парціальної програм дошкільної освіти щодо визначення основних підходів до розвитку дитини дошкільного віку в художньо-продуктивній праці; розкривається роль художньої праці для всебічного розвитку дитини дошкільного віку: художня праця визначається як засіб розумового, морального, естетичного, трудового та патріотичного виховання дітей дошкільного віку; висвітлюються предмет і завдання курсу "Художня праця та основи дизайну".

Матеріали цього модуля ґрунтовно доповнені історико-теоретичними даними розвитку художньої ручної праці з висвітленням поглядів видатних вчених і педагогів на проблему навчання дітей художньої ручної праці.

Теоретичні засади художньої праці та дизайну у даному модулі розглядаються крізь призму психолого-педагогічного підґрунтя художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку. Це дозволить майбутньому фахівцю дошкільної освіти більш компетентно, на основі знань психології вікового розвитку дитини, особливостей розвитку сенсомоторики та координації рухів у даному виді роботи, проводити заняття з художньої праці у

дошкільному закладі. Студенти вивчають особливості сприймання в дітей дошкільного віку як основу занять малюків художньо-конструювальною діяльністю, набувають знань про розвиток психічних процесів (мислення, увага, пам'ять) засобами художньої праці. Особливе місце у матеріалах психолого-педагогічного блоку першого модуля займає проблема формування творчої особистості дитини засобами художньої праці, що визначає її особливу актуальність для сучасної дошкільної освіти.

Знання студентів з теоретичних основ навчального курсу були б не повними без засвоєння матеріалів про дизайн та дитячий дизайн. У матеріалах лекцій цього модуля коротко розглядаються питання теоретичних основ дизайну; надається інформація стосовно такого виду сучасного дизайн-мистецтва, як дитячий дизайн, розкриваються особливості використання його основ у роботі з дітьми дошкільного віку у дошкільному навчальному закладі.

Модуль **"Організація художньої праці та дизайну з дітьми дошкільного віку"** визначає найважливіші дидактичні основи роботи з дітьми у галузі художньої праці та художнього конструювання (дизайну). Тут студенти вивчають загальнодидактичні принципи організації роботи з дошкільниками у галузі художньої праці та художнього конструювання (дизайну) і специфічні принципи навчання мистецтва. Студенти дізнаються про методи навчання дошкільників художньої праці та основ дизайну. У даному модулі розглядаються різноманітні форми організації роботи з дітьми, які використовують вихователі ДНЗ задля навчання дошкільників художньої праці та дизайну.

Важливим лекційним блоком даного модуля є той, що розкриває організаційно-методичні основи проведення роботи з художньої праці та дитячого дизайну у дошкільному навчальному закладі. У студентів формуються знання про заняття з художньої праці, його зміст і структуру, особливості планування. Розглядається організація середовища для художньої праці та дитячого дизайну у дошкільному навчальному закладі, основні інструменти для проведення роботи. Студенти ознайомлюються з особливостями аналізу дитячих робіт з художньої праці та критеріями, за якими можна оцінювати роботи дітей у даній галузі.

До кожної лекції подано питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи, рекомендовану літературу. Підсумковою формою самоконтролю для студентів з вивчення ними навчальної дисципліни "Художня праця та основи дизайну" можуть слугувати контрольні тести, подані у посібнику на основі матеріалів усіх лекцій.

Посібник містить також низку додатків, які допоможуть студенту в організації самостійної роботи.

В умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу тексти лекцій сприятимуть більш ефективній організації навчальної діяльності студентів.

МОДУЛЬ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ ТА ДИЗАЙНУ

ТЕМА 1.1. РОЛЬ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ У ВСЕБІЧНОМУ РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ (2 год)

План

1. Психолого-педагогічні основи художньої праці.
2. Аналіз змісту Базового компонента та програм дошкільної освіти щодо визначення основних підходів до розвитку дитини дошкільного віку в художньо-продуктивній праці.
3. Значення художньої праці для всебічного розвитку дитини дошкільного віку.
4. Предмет і завдання курсу "Художня праця та основи дизайну".

Ключові поняття: ручна праця, художня праця, Базовий компонент дошкільної освіти, державна комплексна програма, парціальна програма, всебічний розвиток дитини дошкільного віку, підготовка вихователів, навчальна дисципліна, змістовий модуль.

Рекомендована література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.kr-admin.gov.ua>. – Назва з екрана.
2. Впевнений старт. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://doshkillya.ostriv.in.ua>. – Назва з екрана.
3. Дитина. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк ; авт кол.: Г. В. Бєленька та ін. ; наук. ред. Г. В. Бєленька, М. А. Машовець ; Мін-во осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.
4. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" (нова редакція) : у 2 ч. / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. ; наук. кер. О. Л. Кононко. – К. : ТОВ "МЦФЕР-Україна", 2014. – 452 с.
5. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку "Радість творчості" / Р. М. Борщ, Д. В. Самойлик. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 72 с.

6. Українське дошкілля. Програма розвитку дітей дошкільного віку / О. І. Білан та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 264 с.
7. Шевчук А. Дитина у світі культури: орієнтири до освітньої лінії / А. Шевчук // Дошкільне виховання. – 2012. – № 9. – С. 15–21.

1. Психолого-педагогічні основи художньої праці

Зміни, що відбуваються нині в українському суспільстві, визначають необхідність не тільки знаходження шляхів соціально-політичних оновлень, але й пошуку реальних важелів здійснення інноваційних процесів, завдяки яким великою мірою змінюється й прогресує суспільство. Прогресивний рух суспільства залежить від тих людей, які можуть творчо мислити, генерувати цікаві, нестандартні ідеї та підходи до виконання роботи, які є творчими, енергійними, здатними самостійно навчатися впродовж життя.

Новітні запити суспільства щодо формування нової генерації громадян знайшли відображення в оновленому змісті національної освіти. Державна національна програма "Освіта (Україна XXI століття)" головною метою загальноосвітніх навчальних закладів визначає "розвиток і формування соціально зрілої, працелюбної, креативної, творчої особистості громадянина України, здатного до свідомого суспільного вибору та збагачення на цій основі інтелектуального, культурного і економічного потенціалу народу" [16, с. 5].

У Національній доктрині розвитку освіти передбачається не тільки забезпечення державою виховання такої особистості, яка орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється [59].

Креативний потенціал особистості не формується сам собою, його розвиток має бути перманентним і починатися вже з перших років життя дитини. У Базовому компоненті дошкільної освіти вказано, що "в умовах глобалізаційних змін на часі модернізація змісту дошкільної освіти, гуманізація її цілей та принципів, переорієнтація на розвиток особистості дитини як основний ресурс, що визначає поступальний рух суспільства" [17, с. 4].

Значна роль щодо цього надається дошкільному навчальному закладу, який виконує соціальне замовлення держави в освіті, спрямоване на розвиток соціально активної особистості дитини дошкільного віку, самостійної, відповідальної, працелюбної, здатної до перетворення навколишнього світу.

В освітньому процесі дошкільного навчального закладу використовується широке коло форм, методів і засобів стимулювання розвитку творчої особистості, серед яких особливе місце займає **художня ручна праця**.

Аналізуючи сутність даного виду трудової діяльності дошкільників, слід визначитися з поняттями "художня праця" та "ручна праця".

Зміст поняття "**ручна праця**" стосовно дошкільного віку більш широкий, ніж зміст поняття "художня праця". Ручна праця у дошкільному навчальному закладі – заняття з дітьми з виготовлення різних предметів з паперу, картону, природних, викидних матеріалів, тканини тощо. Дошкільники набувають навичок користування найпростішими інструментами – ножицями, голкою тощо, засвоюють способи обробки різних матеріалів. У процесі ручної праці діти виявляють зацікавленість в отриманні нових знань і вмінь, як правило, добре їх засвоюють, а потім застосовують на практиці.

У минулі десятиліття в практиці дошкільних закладів у галузі художньої діяльності з дошкільниками використовувалося поняття "ручна праця". У широкому розумінні поняття "ручна праця" включає конструктивну роботу з різними матеріалами і хатнє господарство. Більш вузько під цим терміном розуміють роботу з механічними інструментами [25, с. 15].

У підручнику з дошкільної педагогіки під редакцією В. Ядешко дається наступне визначення ручної праці дошкільнят: "Ручна праця – це виготовлення предметів з різноманітних матеріалів: картону, паперу, деревини, природного матеріалу (шишок, жолудів, соломи, кори, кукурудзяних качанів, кісточок персика), непридатного матеріалу (катушок, коробок) з використанням хутра, пір'я, обрізків тканини тощо" [22].

Ручна праця відноситься до *художнього* типу конструювання, проте тісно взаємопов'язана з конструюванням *технічним* (конструювання з будівельного матеріалу, з деталей конструкторів і великогабаритних модулів) [86, с. 65].

Науковці по-різному трактують специфіку ручної та художньої праці дошкільників. З. Богатеєва, М. Васильєва, Е. Гульянц, Г. Долженко, В. Нечаєва та ін. у контексті радянської дошкільної педагогіки розглядають процес навчання дошкільників ручної праці з точки зору забезпечення найбільш успішного оволодіння дітьми загальнотрудовими, конструктивними вміннями й навичками, не акцентуючи уваги на багатих можливостях цього виду праці для творчого розвитку дитини.

Видатний український педагог-гуманіст В. Сухомлинський, характеризуючи ручну працю (у тому числі – як найважливіший елемент виробництва), наголошував на тому, що вона не є синонімом поняття "фізична праця, оскільки "у ручній праці високої культури яскраво виявлена творча думка" [103, т. 4, с. 356].

Заняття з художньої праці, спираючись на такі елементи зображувальної діяльності, як конструювання, ліплення та аплікація, зумовлюють два види дій, визначених Т. Комаровою для роботи з дошкільниками у галузі зображувальної діяльності та конструювання:

- *зовнішні* – рухи, які діти здійснюють при виконанні розрізання, ліплення, шиття; створенні об'ємної композиції з природних матеріалів тощо;

- *внутрішні* – сприймання предмета, природного матеріалу, картини й наступне обдумування того, що й за чим слід роботи, уявлення того, що насамкінець може вийти [37, с. 43].

Л. Калуська, Л. Пантелєєва, Є. Каменєв та ін. в своїх наукових працях визначають поняття "ручна праця" та "художня праця" близькими, але не тотожними. Т. Григор'єва вказує, що ручна праця є специфічним різновидом художньої діяльності, оскільки дитина створює не просто корисні, але й красиві, виразні предмети, експресивно забарвлені речі. Її результатом є створення корисних і естетично значущих предметів і речей [14, с. 49].

Н. Голота зазначає, що ручна праця, включаючи в свій обсяг і художню працю, має більш практичну спрямованість, виховує у дітей необхідні для життя уміння та навички, привчає дітей самостійно використовувати набуті трудові дії у повсякденному житті [11, с. 201].

Згідно з Концепцією дошкільного виховання в Україні (1989 р.) і новими програмними вимогами в сучасних дошкільних закладах використовується наступне трактування ручної праці дітей: "художньо-продуктивна праця" або "художня праця" [12, с. 40].

Художня праця – це творча діяльність дитини з різними матеріалами, в процесі якої вона створює корисні та естетично значущі вироби для ігор, праці, побуту. Художня праця має спрямованість на розвиток у дітей дошкільного віку естетичного сприйняття навколишнього світу, початкових творчих здібностей, перших умінь і навичок в галузі художнього конструювання (дизайну) [11, с. 201].

У педагогічному словнику за ред. М. Ярмаченка подається наступне визначення художньої праці: "Це вид діяльності, спрямованої на виготовлення творів і предметів мистецтва, декоративно-прикладних виробів, що використовуються для оформлення побутових приміщень, інтер'єрів, одягу. Художня праця дуже тісно пов'язана з моделюванням та конструкторською діяльністю. Поширеним є конструювання меблів, посуду, моделей одягу, малюнків для тканини, плакатів, книжок тощо" [74, с. 480].

Художня праця є одним з найбільш цікавих, привабливих і доступних для дошкільників видів діяльності. Заняття художньою працею виховують у дітей працелюбність, кмітливість, ініціативу. Художня праця дозволяє формувати в дітей засади конструктивних умінь та навичок і, значною мірою, сприяє їхньому творчому розвитку. Беручи участь у створенні оригінальних, самобутніх виробів з різних матеріалів, дитина не стільки відображає їх структуру, передає зовнішній вигляд, скільки виражає своє ставлення до зробленого. Користуючись кольором, формою, фактурою матеріалу,

дитина шукає варіативні, оригінальні способи розв'язання творчого завдання, пов'язаного з виготовленням виробу.

Н. Пиш'єва зазначає, що в художній праці виражається творча активність дошкільника – в умінні, готовності проявити свою індивідуальність, кмітливість, винахідливість у продуктивному виді діяльності на основі раніше засвоєних знань, умінь і навичок. Це самостійне інтегрування дитиною знань і відомих способів діяльності, у результаті чого створюється новий, що не був у його арсеналі варіант розв'язання практичного завдання [86, с. 63].

У програмах дошкільної освіти художня праця як вид праці в дитячому садку визначається в контексті трудової діяльності та практикується з дітьми лише середньої та старшої груп. Поява заняття з художньої праці в старшій групі дитячого садка передбачає наявність у дітей до п'яти років досить високого рівня вмінь, пов'язаних з використанням інструментів (ножиці, голка, шило) і матеріалів (папір, картон, пластилін та ін.) [86, с. 65].

Метою навчання дітей дошкільного віку художньої праці є:

- формування комплексу необхідних знань, умінь, навичок художньо-конструктивної та художньо-перетворювальної діяльності та їхніх потреб відповідно до соціальних замовлень суспільства;
- виховання до віку естетично розвиненої, творчої, соціально активної особистості.

Завдання вихователя у навчанні дитини художньої праці – спрямувати її діяльність як на виготовлення конкретного предмета, так і розвивати творчість дитини, сприяти її всебічному розвитку.

Здійснюючи роботу з художньої праці з дошкільниками, вихователь в її організації повинен спиратися на вікові особливості дітей, які визначають психічний розвиток дитини і готовність її до здійснення художньо-естетичної діяльності.

Заняття з художньої праці проводяться з дітьми дошкільного віку один раз на тиждень. У дошкільному навчальному закладі художня праця дітей проводиться у час, відведений у структурі організації життєдіяльності для ігор, перед обідом, після сну, а влітку та навесні – вранці, коли діти приходять у садок. Заняттю передують екскурсії, які надають можливість заготувати необхідний природний матеріал. На екскурсії або прогулянці діти мають змогу розглянути, дослідити зразки природного матеріалу, відтворити побачене у власних виробках.

На занятті з художньої праці діти працюють невеликими групами або індивідуально (наприклад, дитині потрібно пришити ґудзик, пошити ляльці сукню). Вихователь має урахувувати бажання дітей не тільки на заняттях, але й у вільний час самостійно попрацювати з різним матеріалом. Для цього вихователі облаштовують куточки художньої діяльності (за наявних умов у ДНЗ – або в кімнаті праці, або в художній студії). До художньої праці

вихователь має залучати всіх без винятку дітей, заохочуючи їхнє прагнення й бажання працювати. З метою підтримки інтересу дітей до художньої праці її доцільно організувати кілька разів на тиждень.

Т. Єськова вважає, що організація та проведення занять з художньої праці у сучасному дошкільному навчальному закладі будуть ефективними за наступних умов:

- наявності розвивального середовища для занять дітей художньо-продуктивною діяльністю (обладнаних майстерень, куточків праці, добору необхідних інструментів і матеріалів);
- відповідної професійної підготовки вихователів з художньої праці та основ дитячого дизайну;
- організації у дошкільному навчальному закладі змінних виставок творів мистецтва, а також постійно діючих музеїв дитячої праці;
- орієнтації педагогів на виготовлення дошкільниками виробів з елементами національного декоративно-прикладного мистецтва та розвиток креативного мислення, здібностей та інтересів дошкільників до певних видів художньої праці;
- наявності творчих форм роботи дошкільних установ із сім'єю (різні конкурси на виготовлення дитячої іграшки, подарунків до свят, залучення батьків до гурткової роботи з ручної праці, спільні екскурсії, спостереження за трудовими процесами тощо);
- надання можливості дітям самостійного вибору засобів, матеріалів та інструментів під час роботи;
- організації співпраці дітей з однолітками на заняттях та свідомого засвоєння суспільно корисного значення праці [25].

У процесі художньої праці створюються умови для розвитку аналітико-синтетичного складу мислення, мовлення, пам'яті, уваги, уяви, вдосконалення пізнавальних і художньо-конструктивних здібностей дітей. Це, в свою чергу, забезпечує успішне оволодіння більш складним навчальним матеріалом. Завдяки включенню в структуру занять з художньої праці елементів творчості вирішується одне з найважливіших завдань дошкільної освіти – підготовка дітей до школи.

2. Аналіз змісту Базового компонента та програм дошкільної освіти щодо визначення основних підходів до розвитку дитини дошкільного віку в художньо-продуктивній праці

У сучасних нормативних документах дошкільної освіти в Україні – Базовому компоненті та чинних програмах зазначається, що одним із важливих завдань є розвиток особистості дитини: працелюбної, творчої, здатної до суспільного вибору. Реалізація цього завдання відбувається на основі сучасних підходів до розвитку дитини, добору новітніх технологій, методів та засобів її виховання.

Базовий компонент дошкільної освіти (тут і далі – БКДО) – це Державний стандарт дошкільної освіти України, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджуються Міністерством освіти та науки України. У ньому зведено норми і положення, що визначають державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини 6 (7) років; сумарний кінцевий показник набутих дитиною компетенцій перед її вступом до школи.

Базовий компонент визначає зміст і структуру дошкільної освіти за його інваріантною і варіативною складовими. Інваріантну частину змісту дошкільної освіти систематизовано за сімома освітніми лініями.

Завдання роботи з дошкільниками у галузі художньо-продуктивної діяльності, що реалізуються при проведенні занять з художньої праці (з урахуванням її художньо-естетичної складової), найбільшою мірою визначаються в освітній лінії "Дитина у світі культури", яка має наступну структуру (рис. 1):

Рис. 1. Структура освітньої лінії "Дитина у світі культури" Базового компонента дошкільної освіти в Україні

Освітня лінія "Дитина у світі культури" спрямовує педагогів, психологів і батьків на розвиток творчого потенціалу дитини через залучення її до різних видів художньої діяльності у процесі активної взаємодії з культурним середовищем. Головний акцент у Базовому компоненті зроблено на найважливішому – безпосередньо на предметно-практичній діяльності дитини.

Вихователь, здійснюючи роботу за цією лінією, має ввести дитину в світ предметно-практичної та духовно-мистецької діяльності, навчити цінувати рукотворні вироби й духовні мистецькі твори, культивувати інтерес та сприйняття національної і світової культур, сформуванати оптимальні для

дитячого віку практичні навички в предметній та мистецькій діяльності, елементарні продуктивні вміння, розвинути потребу в реалізації своїх творчих здібностей та здатність отримувати задоволення від процесу й результатів продуктивної діяльності, виховати естетичне ставлення до предметів і творів культури [119, с. 16].

Характеризуючи зміст частини "**Предметний світ**" освітньої лінії "Дитина у світі культури", слід зазначити, що акцент у даному розділі здійснено на ролі культурного середовища, що сприяє розвитку дитини, яка його вивчає, активно створює, діє в ньому, взаємодіє з ним.

Предметний світ є тією складовою навколишнього світу, з яким дитина ознайомлюється з перших днів свого життя. А. Богуш розглядає предметне середовище як простір життєдіяльності дитини, а також як організовану певним чином єдність виробів, що виробляються суспільством промисловими та іншими способами і забезпечують діяльність людини в побуті та на виробництві; разом із архітектурними спорудами і будинками створюють штучне середовище життєдіяльності людини.

Найближчим предметним середовищем дитини є житло та предмети побуту і вжитку, зосереджені в ньому. Відповідно у Базовому компоненті йдеться насамперед про традиційне українське житло, міську сучасну квартиру та сільську оселю. Саме з них починається освоєння дитиною культурного світу. Зміст освіти щодо предметного світу в Базовому компоненті визначено через такі змістові компоненти, як "*Житло*", "*За межами житла*", "*Предметно-практична діяльність*".

Пізнання дитиною навколишнього предметного світу відбувається в різних видах художньо-естетичної діяльності: образотворчої, музичної, театральної тощо, а також у процесі трудової діяльності, у тому числі – через заняття художньою працею. Саме в специфічному виді трудової діяльності дошкільників – художній праці (вона ще може називатися "художньо-продуктивною працею") вихователь дає дітям знання, що визначаються як своєрідні елементи культури праці, а також сприяє в дітей розвитку пізнавальних здібностей, творчої ініціативи та самостійності.

У процесі створення виробів на заняттях з художньої праці дитина пізнає культуру, історію, традиції свого народу. Використання факультативних та гурткових форм роботи з художньою працею у ДНЗ надає можливість педагогу ознайомлювати дитину з культурою інших народів, зокрема – з культурою житла та одягу різних народів.

Результати розвитку дитини у предметно-практичній діяльності (змістова частина "Предметний світ") визначаються за такими **показниками**, коли дитина:

усвідомлює, що навколишній предметний світ – рукотворний, створений для задоволення потреб людини та завдяки людській пра-

ці; проявляє ціннісне ставлення до результатів людської праці, розуміє її необхідність і мотивацію, зв'язок з життєвими потребами, станом здоров'я; охоче займається предметно-практичною діяльністю; вміє визначити мету, завдання, спрогнозувати кінцевий результат, спланувати послідовність дій, узгодити власні дії з діями партнерів; свідомо добирає адекватні прийоми роботи, знаряддя праці, матеріали; намагається відійти від зразка, проявляє фантазію, винахідливість; самостійно долає труднощі, прагне довести розпочату справу до завершення; проявляє працелюбність, відповідальність, організованість; здатна оцінити результат своєї роботи та роботи однолітків, внести корективи, виправити помилки; бережно ставиться до рукотворних виробів тощо [119, с. 16].

Структура і зміст частини "Світ мистецтва" розроблені, виходячи з особливостей дошкільного віку та мистецької діяльності дитини загалом (сприйняття мистецтва, репродуктивна і продуктивна мистецька діяльність); специфіки ставлення дитини до мистецтва як усвідомлення нею культурних цінностей; потенціалу основних видів мистецтва, до яких залучають дітей у дошкільні роки; характеристики духовної культури, головних функцій мистецтва, через які відбувається вплив на дитину і набуття нею мистецької або художньо-продуктивної компетенції [119, с. 16].

Особливо значущим видом естетичної діяльності вважається *художня діяльність*, що включає сприйняття і створення предметів мистецтва. Художньо-продуктивна діяльність ґрунтується на цілісності позицій щодо репродуктивного й продуктивного характерів мистецького досвіду дітей (дитина здатна діяти як за зразком, так і на творчому рівні) та водночас конкретизується по кожному з видів мистецтва. При цьому проявляється специфіка результатів освітньої роботи в образотворчій, музичній, театральній, літературній, художньо-перетворювальній (художня праця, елементи дитячого дизайну) діяльностях.

Важливим результатом освітньої роботи у царині мистецтва є ціннісне ставлення дитини до українських мистецьких традицій, фольклору, творів мистецтва, митців, жанрів тощо. Усі мистецтва ведуть дитину у світ загальних людських цінностей: соціально значущих емоцій, моральних норм, гуманних почуттів, естетичних смаків тощо.

Життєво компетентний дошкільник у царині світу мистецтва різноманітно проявляє себе за такими **показниками**:

сприймає мистецький твір з позиції краси, вирізняє його як естетичний. Виявляє себе емоційно сприйнятливим та естетично чуйним цінителем, слухачем, глядачем, виконавцем; емоційно-ціннісно ставиться до проявів естетичного в житті. Реалізує здатність насолоджуватись мистецтвом, пізнавати образну специфічність

мистецтва і дотичну інформацію. Переймає духовний потенціал мистецького твору у власний досвід, виховує в собі риси улюблених персонажів. Володіє комунікативними навичками спілкування з приводу змісту і краси твору, його засобів. Із задоволенням наслідує мистецькі зразки – образотворчі, музичні, танцювальні, театральні, літературні. Охоче інтегрує в творчих завданнях власні інтереси, уподобання, цінності, набутий мистецький досвід діяльності сприйняття і відтворення прекрасного (уміння, навички). Випромінює благополуччя під час мистецької творчої діяльності; має навички рефлексії стосовно власного мистецького досвіду; виявляє художню активність як складову особистісної культури [17, с. 13].

Державні комплексні програми. У кожній з чинних програм дошкільної освіти тією чи іншою мірою звертається увага на навчання дошкільників художньої праці. Даний вид дитячої праці, як правило, розглядається у змісті програм у контексті трудової діяльності.

Заняття з художньої праці як самостійна форма навчальної роботи проводиться з дошкільниками згідно з чинними програмами, починаючи із середньої групи. У більш ранніх групах, як визначають програми дошкільної освіти, залучення дітей до основ художньої праці розглядається в широкому контексті ознайомлення дитини з навколишнім (зокрема – з предметним світом), а також у процесі трудової та образотворчої діяльності.

Програми виховання та розвитку дітей дошкільного віку визначають такі узагальнені **завдання**:

- створення оптимальних умов для розвитку особистості кожної дитини шляхом залучення їх до різних видів трудової діяльності, які відповідають їх національно-етичним, соціально-економічним, віковим, психофізіологічним особливостям;
- формування досвіду емоційно-ціннісних відносин і розвитку таких якостей, як творчість, працьовитість, підприємливість, самостійність, кмітливість;
- орієнтація на визначення інтересів, нахилів, здібностей дитини у різних видах трудової діяльності.

У програмі розвитку дитини дошкільного віку **"Українське дошкілля"** розділі "Художня праця" подано завдання роботи з дітьми тільки старшого дошкільного віку, які стосуються:

- навчання дітей виготовлення виробів з різних видів матеріалів: з паперу та картону, тканини, природного матеріалу;
- удосконалення умінь композиції;
- удосконалення умінь користування ножицями, голкою, ножем.

У програмі "Українське дошкілля" також звертається увага педагогів ДНЗ на необхідність вироблення у дітей на заняттях з художньої праці різних навичок шиття та роботи з тканиною.

В освітній програмі для дітей від двох до семи років **"Дитина"** завдання з художньої праці розглядаються в контексті навчання дітей конструювання. Велику увагу в програмі надано формуванню в дитини умінь художнього конструювання з паперу, природних і викидних матеріалів. У програмі звертається увага на ознайомлення дітей із властивостями вищевказаних матеріалів, наголошується на важливості навчання дітей різноманітних способів роботи з папером, формування у них умінь "опредмечування" матеріалу. Зазначається про те, що діти повинні навчатися створення різних варіантів одного виробу.

Програма розвитку дитини дошкільного віку **"Я у Світі"**, структурована відповідно до освітніх ліній Базового компонента дошкільної освіти в Україні, містить оновлений зміст дошкільної освіти, декларує важливість надання дошкільнику цілісної системи життєво необхідних знань, умінь і навичок, у тому числі – у галузі предметно-практичної та художньо-естетичної діяльності. Структура програми "Я у Світі" передбачає окремий розділ, у якому подано характеристику вікових можливостей дитини щодо занять художньою працею. Оскільки програма складена за такими віковими градаціями дошкільного віку, як молодший і старший, а також з урахуванням того, що в молодшому дошкільному віці заняття з художньої праці в дошкільному закладі не проводяться, доцільно буде звернутися до характеристики вікового розвитку дітей 6–7 років життя в змістовій частині "Трудова діяльність". У програмі "Я у Світі" визначається роль трудової діяльності у залученні дитини до створення суспільно корисного продукту, до ознайомлення зі світом людських професій та їхньою специфікою, у формуванні окремих трудових умінь і навичок, у тому числі – щодо різних видів ручної праці [83, с. 284–285].

Парціальні програми. З метою реалізації засад Базового компонента дошкільної освіти в Україні в його варіативній частині спрямовано розробку та запровадження у практику сучасних дошкільних закладів парціальних програм розвитку дітей. Парціальна програма – це документ, зміст якого узгоджується з основними вимогами та концептуальними засадами Базового компонента та чинних програм виховання, розвитку й навчання дітей від 2 до 6 (7) років. Програми даного типу складаються науковцями або педагогами-практиками щодо поглиблення певних напрямів роботи з дошкільниками, її розширення іншими видами дитячої діяльності (наприклад – хореографічної, театралізованої, спортивної, образотворчої, діяльності у галузі декоративного-ужиткового мистецтва та дитячого дизайну тощо) відповідно до індивідуальних інтересів і потреб дітей, запитів і побажань батьків, наявних умов розвитку дошкільників.

У парціальній програмі **"Радість творчості"** (авт. Р. Борщ, Д. Самойлик) висвітлено досвід роботи центру раннього розвитку дитини

"Перша Дитяча Академія" [84, с. 8]. Серед пріоритетних завдань програми – розвиток творчих здібностей дитини, збагачення її індивідуально-художнього досвіду у різних видах художньо-естетичної діяльності. Серед тематичних розділів програми подано такий, як "Декоративно-ужиткове мистецтво та дизайн". Матеріали даного розділу передбачають поглиблення й розширення знань дітей про різні види декоративно-ужиткового мистецтва (вишивка, писанкарство, декоративний розпис). Великої уваги у програмі "Радість творчості" приділяється формуванню у дитини дизайнерських умінь – в оформленні інтер'єру, прикрашанні предметів побуту та одягу, у створенні різноманітних композицій.

Велике значення щодо реалізації основних положень даної програми має формування компетентності дошкільника у царині різних видів і жанрів мистецтва (театрального, дизайнерського, циркового, декоративно-ужиткового, образотворчого, літературного).

Відповідно до засад сучасної дизайн-освіти, освітніми завданнями програми "Радість творчості" визначається необхідність навчання дітей основ композиції (компонування) та просторового розташування, умінь проектування, створення планів-схем [84, с. 42].

3. Значення художньої праці для всебічного розвитку дитини дошкільного віку

Художня праця є видом художньої діяльності, яка має великий педагогічний потенціал щодо всебічного розвитку дитини – розумового, морального та інших видів виховання, а також розвитку творчих виявів дитини та її соціального розвитку.

Розумове виховання. У процесі художньо-конструктивної діяльності дошкільників реалізуються різноманітні завдання розумового виховання. Займаючись художньою працею, діти набувають знань про навколишній світ, перш за все – про призначення предметів, їхні якості й властивості, про життя людей та їхню трудову діяльність тощо. Вихователь цілеспрямовано формує систему знань дітей про явища дійсності, предметне оточення, відображає істотні залежності та зв'язки, у тому числі – у галузі безпосередньої художньо-продуктивної діяльності. З урахуванням вікових можливостей мисленнєвої діяльності, під цілеспрямованим керівництвом педагога діти здобувають знання про предмети: їх призначення, якості (форма, розмір, колір), властивості, а також матеріали, з яких вони виготовляються, тощо [82, с. 192].

Заняття художньою працею сприяють формуванню у дошкільників умінь і навичок розумової діяльності. У процесі засвоєння знань у дітей

формуються способи сприймання (уміння спостерігати, розглядати, обстежувати предмети, які слугують зразком для виконання роботи або надаються для ознайомлення), розвиваються пізнавальні процеси (мислення, увага, пам'ять, мовлення). Засвоюючи елементарні уявлення про властивості різних матеріалів, дитина пізнає, що з них можна виготовити речі, використовуючи для цього різноманітні інструменти, способи з'єднання деталей (приклеювання, пришивання, плетіння тощо). Заняття дітей художньою працею сприяють розвитку розумових здібностей дитини – кмітливості, критичності, допитливості, вдумливості.

В. Сухомлинський, вказував на те, що "на уроках ручної праці, в гуртках діти вчаться вирізувати з паперу та різцем робити на деревині візерунки. У цій роботі головне – співвідношення, пропорція. Рука немовби дисциплінує розум: виховує самоконтроль і чутливість думки то точності, тонкості, краси" [103, т. 3, с. 408].

У продуктивній діяльності дітей старшого дошкільного віку, в їхніх заняттях художньою працею на основі конструювання, аплікації удосконалюються знання дітей про сенсорні еталони, розширюється чуттєвий досвід. За висловом К. Ушинського, "дитина мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі". Заняття дітей художньою працею сприяють розвитку сприймання, формування уявлень про форму предмета, колір, нюанс та відтінок як засобів виразності предмета та щодо передачі його форми.

Цілеспрямовані, педагогічно керовані заняття дітей художньою працею задіюють такий важливий засіб розумового виховання, як спілкування з дорослим. Особистість педагога виступає і джерелом розвивального впливу навчання, і взірцем, еталоном ставлення до справи, відданості ідеї, й інструментом переконання та навіювання, тобто відіграє визначальну роль у розв'язанні всіх педагогічних завдань.

Н. Сакуліна зазначала, що при всій своїй своєрідності дитяча творча діяльність схожа з аналогічною діяльністю дорослих і поступово набуває єдиної з нею структури та життєвого сенсу. За допомогою дорослого дошкільники визначають суб'єктивні цілі праці, що відповідають мотивам їхньої діяльності й особистим можливостям [57, с. 45].

У програмі розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" зазначено, що спілкування з дорослим у предметно-практичній діяльності сприяє формуванню у дитини розумових умінь щодо визначення мети, планування майбутньої діяльності. Розвиток інтелектуальної сфери у період 5–6 років життя надає дитині можливість відійти від зразка виготовлення роботи, експериментувати з матеріалами [83, с. 212].

Продумані творчі завдання у процесі виготовлення виробу (наприклад, такі настанови педагога: зміни, знайди інше вирішення, придумай) спонукають дошкільників до відтворення набутих знань, умінь, навичок у предметах,

виготовлених з власної ініціативи. Дитину "підштовхують" до розуміння того, що можна знайти нові комбінації, видозмінити раніше зроблене, до усвідомлення реальної можливості знайти застосування своїй продукції у житті. В. Сухомлинський писав, що праця, основою якої є дослідницька, пошукова мета, не тільки поглиблює знання, але й формує діяльний, творчий розум. У результаті досвіду творчої праці, стверджував педагог, у дитини виробляється найцінніша якість – здатність бачити в кожній справі її інтелектуальний бік, вміння знаходити все нові й нові можливості для поєднання зусиль розуму і рук [103, т. 2, с. 500].

Естетичне виховання. Художня праця, що базується на художньо-конструктивній та художньо-перетворювальній діяльності, є потужним засобом естетичного виховання дітей дошкільного віку. У гармонійному розвитку дітей трудові та естетичні задатки не тільки взаємодіють, але і взаємозумовлюють один одного.

Завдання педагога у роботі з дітьми визначаються не лише тим, щоб навчити дітей бачити, відчувати й розуміти прекрасне в житті, природі, вміти відобразити та дати естетичну оцінку. Відповідно до вимог сучасної дошкільної освіти, завдання є набагато складнішим – необхідно сформувати в дошкільників уміння творити прекрасне в повсякденній праці, у міжлюдських стосунках (В. Сухомлинський, М. Стельмахович).

Почуття прекрасного виникло в процесі трудової діяльності людини. У праці людина отримує насолоду від результату творчих, фізичних і розумових зусиль, від досконалості форм і змісту предметів своєї діяльності, від перетворення нею самою навколишнього світу. Працюючи, людина переосмислює і перетворює не тільки об'єкт, а й саму себе.

Естетичне виховання дітей дошкільного віку в праці – це виховання у них естетичного ставлення до праці, до її умов, суспільної значущості, до якості трудових дій та її результатів. У процесі трудової діяльності у дитини формується її естетичне ставлення до дійсності, зокрема – до предметного світу. У процесі занять створюються сприятливі умови для розвитку естетичного сприймання та емоцій, які під впливом цілеспрямованої педагогічної роботи поступово формуються в естетичні почуття, й надалі – закладають основи естетичного ставлення дитини до дійсності.

І. Кругленко зазначає, що естетичні почуття є усвідомленими, стабільними, тривалими емоційними переживаннями, які за своєю природою властиві тільки людині. Вони переживаються у зіткненні із будь-якими явищами навколишнього світу, у спілкуванні або у будь-якій діяльності і сприяють саморозкриттю, самопізнанню і самовдосконаленню [44, с. 8].

Використання на заняттях з художньої праці широкого кола предметів, виокремлення їхніх властивостей (форми, розміру, кольору, розташування у

просторі) сприяє розвитку в дитини таких компонентів естетичного почуття, як почуття форми, кольору, ритму. Як зазначає Т. Комарова, при цьому естетичне сприймання спрямовується на предмет в цілому, на його естетичний вигляд – стрункність форми, оригінальність та красу кольору, пропорційність частин тощо [37, с. 32].

У процесі художньо-предметної діяльності дітей велику роль відіграє естетична оцінка явищ реального світу як підґрунтя здатності до образного вираження. На думку вчених Н. Сакуліної, Т. Комарової, Н. Ветлугіної, така оцінка забарвлює сприймання, надає йому естетичного характеру, а засобами художнього вираження визначаються засвоєні дітьми способи художнього зображення, різні техніки роботи у галузі художньої праці (Т. Куцакова, Г. Пантелєєв, Л. Пантелєєва, Л. Парамонова), що сприяє свободі творчого рішення.

На заняттях з художньої праці вихователь використовує такий потужний засіб естетичного виховання, як природа. Світ природи надзвичайно красивий і загадковий для дитини. Художня творчість з використанням природних матеріалів – один із шляхів залучення дітей до природи, краси, творчості. Естетичні якості та властивості природи є основою формування естетичного сприймання людини.

Як зазначаються науковці (Н. Голота, Т. Григор'єва, Н. Пиш'єва), великий потенціал щодо естетичного виховання дошкільників має народне декоративно-ужиткове мистецтво, яке лежить в основі занять дітей з художньої праці. Воно покликане внести в життя дитини момент гри, розважити, формувати світогляд через ті естетичні почуття, які народжуються в людей від практичного користування справді художніми речами. Тому декоративно-ужиткове мистецтво є найважливішим компонентом і етапом у вихованні естетичних смаків і формуванні внутрішнього світу дитини. Крім того, народна образність синтезує в собі духовну та матеріальну творчість як цілісну й нерозривну, яка склалася історично й перевірена віками. Займаючись створенням робіт на заняттях з художньої праці, діти ознайомлюються зі зразками народної творчості (витинанки, робота із солоним тістом, глиною, рослинним матеріалом тощо).

У художньо-продуктивній діяльності закладені широкі естетичні, розвивальні можливості, які дозволяють дошкільникам накопичувати позитивний досвід естетичного ставлення до дійсності, проявити індивідуальну творчість "за законами краси", а також естетично оформити результати власної праці.

Н. Луцан зазначає, що естетичне виховання засобами художньої праці у дошкільному закладі створює передумови для повноцінного художнього розвитку дитини, у тому числі – формування художньої творчості [50, с. 72]. Беручи участь у процесі художньої праці, дитина-дошкільник відчуває гаму

позитивних емоцій. Красивий, функціональний виріб – один із основних мотивів, що спонукає дитину до подальшої творчості, до намагання створити його ще привабливішим або удосконалити, прикрасити його. Дитина отримує при цьому естетичне задоволення як від самого процесу роботи, так і від динаміки власного розвитку, який можна назвати творчим.

Моральне виховання. Художньо-творча діяльність, на думку Є. Фльоріної, за умов правильного керівництва є потужним засобом формування моральної особистості дитини. Дитина щиро й глибоко роздумує, переживає й діє, в "акті моральної дії через створеного дитиною героя, який здійснює ті чи інші вчинки, й визначається дієва моральна сила творчого процесу" [113, с. 46].

Особлива роль на заняттях з художньої праці належить формуванню міжособистісних стосунків. Участь дітей у колективному трудовому процесі закладає основу для виховання комунікабельності, взаємодопомоги, здорового почуття суперництва. Кожна дитина може відчути себе партнером, який відповідає не лише за себе, а й за інших.

Н. Пиш'єва говорить про те, що "заняття з художньої праці формують у дошкільнят відповідні моральні звички: берегти й підтримувати на робочому столі та в приміщенні лад і чистоту, порядок, допомагати одноліткам долати труднощі, радіти з їхніх успіхів. Залучаючись до різних видів дитячої творчої праці, дитина не тільки прагне виконати доручення дорослих, але і сама продумує, як можна полегшити їхню працю й заощадити сили" [86, с. 42].

Заняття з художньої праці допомагають дитині усвідомити моральність вчинків, спрямовують на більшу моральність дій, збагачують морально-етичні уявлення. Як справедливо визначала Є. Фльоріна, "сприймання мистецтва та, особливо, творча діяльність розкривають дитину перед колективом з її думками, почуттями, інтересами та творчими можливостями. На цій основі виникає взаємний інтерес, повага, дружба" [113, с. 46].

Систематичні заняття ручною художньою працею підвищують у дітей почуття відповідальності, формують уміння загальної культури праці, збереження і відродження кращих традицій естетичної, екологічної культури, розширюють уявлення про красу навколишнього світу. Почуття моральної відповідальності за доручену справу не дозволяє дитині виготовити чи створити технічно та естетично недосконалі речі, вироби.

На думку О. Ковальова, залучення дитини до створення виробів з природного матеріалу, ураховуючи те, що природа завжди була і базою сировини, і світом художніх прообразів, повинно породжувати в малюка бережливе й економне ставлення до матеріалу й тих художніх цінностей, якими природа наділила цей матеріал. Важливе значення у вихованні

дошкільника – людини майбутнього – має активне засвоєння спадщини народного мистецтва як своєрідної форми трудової та творчої діяльності [34, с. 32].

З допомогою вихователя діти розв'язують завдання трудової діяльності, вчаться з'ясувати причини своїх невдач, способи їх усунення. У процесі роботи в них формуються наполегливість, цілеспрямованість, уміння доводити розпочату справу до кінця. Визначається важливим, щоб на заняттях панувала атмосфера радості праці. В. Сухомлинський зазначав: "Радість праці – самовираження в ній. Це той складний духовний стан, коли людина з подивом і захопленням бачить витвір своїх рук, знаходить у ньому саму себе, своє напруження..." [103, т. 2, с. 554].

Художня праця дитини за своєю суттю достатньо близька до виробничої праці дорослих, оскільки дошкільник може сам створювати атрибути для ігор, вистав, інсценувань, вироби для прикрашання приміщення тощо. У процесі виготовлення подарунків, атрибутів для ігор у дітей розвивається дрібна моторика рук, долається протиріччя: між прагненням виготовляти красиві, самобутні речі, працювати вправно, ритмічно, злагоджено і проявом у праці квапливості, недостатнім рівнем сформованості відповідних знань, умінь та навичок. "Привчаючи дітей до праці, – пише Т. Маркова, – дорослі тим самим готують їх до школи" [54, с. 54].

Трудове виховання. Заняття з художньої праці посідають вагоме місце серед форм навчання дошкільнят трудових дій. Головне їхнє значення полягає у систематичному здійсненні загальнорозвивальних, навчальних і виховних завдань. Вони розширюють знання дітей про довкілля та про речі, створені людьми завдяки праці. Заняття з художньої праці сприяє оволодінню трудовими навичками, виявляти трудові зусилля, долати труднощі. Трудові навички, які набуваються дітьми у процесі художньої праці, розвивають руку та око дитини, можуть бути використані у різних видах праці.

М. Крулехт вказує на те, що "трудове виховання не може зумовлювати просте включення дитини в трудову діяльність, а повинно бути орієнтованим на залучення її до праці як цінності загальнолюдської культури, виховання ціннісного ставлення до праці через засвоєння дитиною позиції трудової діяльності" [45, с. 26]. У свою чергу, це має сприятливий вплив на оволодіння дошкільником посильних видів діяльності (гри, зображувальної, комунікативної, конструктивної, художньо-перетворювальної).

Деякі аспекти трудового виховання дошкільників вивчалися сучасними науковцями (Г. Беленька, Т. Єськова, В. Ждан, Р. Заїченко, Л. Калуська, В. Колеснікова, О. Кононко, В. Котирло, Н. Кот, М. Машовець, В. Павленчик, Н. Рогальська та ін.), в окремих наукових дослідженнях розглядалися історичні аспекти ручної праці (Р. Буре, З. Борисова, Н. Голота, Т. Єськова,

М. Крулехт, В. Нечаєва, Л. Образцова, Н. Пиш'єва, Т. Поніманська, Д. Сергєєва, В. Тютюнник, Д. Шингаркіна та ін.).

На заняттях дітей з художньої праці у дітей розвивається дрібна мускулатура рук, пальців; малюки набувають досвіду використання елементарних знарядь праці – ножиць, олівця, ножа для паперу тощо.

В. Сухомлинський наголошував на важливості формування у дітей умінь використання знарядь праці. Він зазначав: "Чим більше впевненості та винахідливості у рухах дитячої руки, тим тонша взаємодія зі знаряддям праці, чим складніші рухи, що необхідні дія цієї взаємодії, тим глибше входить взаємодія руки з природою, з суспільною працею в духовне життя дитини. Радість праці – могутня виховна сила. В роки дитинства кожна дитина має глибоко пережити це благородне почуття" [103, т. 4, с. 237].

Діти у процесі занять ознайомлюються з властивостями різних матеріалів, з якими можуть зустрічатися в домашньому користуванні – паперу (обгорткового, гофрованого тощо), картону, ниток, заварного клейстеру, фарби, клею, тканини тощо. Важливим для подальшої трудової діяльності дітей є оволодіння ними можливостями та особливостями роботи з різними матеріалами, знаряддями праці, техніками виготовлення виробу.

Т. Комарова зазначає, що у процесі ручної праці дошкільники оволодівають багатьма практичними навичками, які пізніше стануть їм в пригоді для виконання різних робіт. Діти набувають умілості рук, яка дозволяє їм почувати себе майстерними, вправними, самостійними [37, с. 25].

В. Сухомлинський, визначаючи важливість засвоєння дітьми різних трудових навичок, говорив: "Майстерність рук – це матеріальне втілення допитливості розуму, кмітливості, творчої уяви" [103, т. 3, с. 252]. Він постійно закликав, щоб у дитячі роки кожна дитина втілювала руками свій задум.

Засвоєння дітьми трудових умінь і навичок пов'язане з розвитком волевої сфери особистості, перш за все – уваги, витримки. У процесі цього виду трудової діяльності у дітей формується така важлива якість особистості, як працелюбність. На думку Д. Шингаркіної, працелюбність – "бажання та схильність людини до праці, наявність вмінь і навичок, творче ставлення до праці та самостійність у трудовій діяльності" [120, с. 5].

Сучасні педагоги все частіше вказують на ослаблення потенціалу трудового виховання на практиці. Вони констатують, що праця дітей в дитячому садку стає все більш епізодичною, а її можливості в розвитку дитини не реалізованої повною мірою (Г. Беленька, Ю. Дмитрієв, Н. Пиш'єва, П. Підкасистий). Останніми роками в освітньому процесі національних дошкільних навчальних закладів, поряд із сучасними технологіями розвитку дитини, все активніше використовуються засади етнопедагогіки.

Етнічно спрямована педагогічна теорія й виховна практика найповніше відображені в народній системі трудового виховання, яка передбачає

передачу морально-трудового досвіду старших поколінь дітям сукупністю вербальних засобів, шляхом наставництва і наслідування, за допомогою яскравих образів, комплексом ігрових дій. Серед педагогів минулого в Україні першим осягнув значущість народної педагогіки Г. Сковорода. Своєрідність народної системи трудового виховання український просвіти-тель сформулював у положенні про необхідність "сродної" праці для дітей з елементами української традиційності і звичаєвості, яка втілюється у змісті, формах та методах виховання [25, с. 31].

В. Сухомлинський доречно зазначав: "Народна педагогіка, яка знає чарівну силу праці, відкрила перед нами нові джерела виховної мудрості. Ми переконалися, що тільки в праці, де є піт, мозолі і втома, людське серце стає чутливим, ніжним. Завдяки праці людина пізнає навколишній світ серцем" [103, т. 2, с. 554].

Патріотичне виховання. З переосмисленням для українського суспільства політичних орієнтирів зростає роль національних елементів, що використовуються в освітньому процесі навчальних закладів й впливають на формування у дітей та молоді патріотизму. У той же час, патріотичне виховання – це виховання шанобливого ставлення до трудівників, результатів їхньої праці.

Вихованню у дітей і молоді патріотизму надавали першочергового значення корифеї вітчизняної педагогіки Г. Ващенко, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, Я. Ряпо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Сучасне трактування патріотизму зберігає традиційне розуміння його як духовно-морального ставлення людини до навколишнього світу: природи, суспільства, його духовних та матеріальних цінностей.

Автори посібника "Дошкільна педагогіка" С. Козлова, Т. Кулікова розглядають проблему виховання основ патріотизму у дітей дошкільного віку як: навчання дітей готовності працювати на користь своєї групи та своїх товаришів: бережливість у ставленні до речей, книжок, природи; залучення до традицій та обрядів свого народу [36].

Патріотичне виховання належить до пріоритетних напрямів національної системи виховання і передбачає формування патріотичних почуттів, любові до свого народу, глибокого розуміння громадянського обов'язку, готовності відстоювати державні інтереси Батьківщини.

На заняттях з художньої праці виховання патріотизму успішно відбувається у процесі залучення дітей до національної культурної спадщини. К. Ушинський вважав, що система виховання породжується історією народу, його матеріальною та духовною культурою.

Ознайомлення дітей 5–6 років із елементами культури українського народу на заняттях з художньої праці створює сприятливе середовище для

формування основ національної самосвідомості, трудових та громадянських якостей особистості. У своїй єдності ці особливості завжди формували в людей високі патріотичні почуття, гордість за культурну спадщину минулих поколінь, оптимістичне ставлення до життя, проявляли риси національного характеру у творах митців. В. Зеньківський писав: "Ніхто не в змозі вважатися сином свого народу, якщо він не перейметься тими основними почуттями, якими живе народна душа" [116, с. 302].

Велику частину засобів, які використовуються на заняттях з художньої праці, становлять елементи народного декоративно-прикладного мистецтва. Благодатний педагогічний матеріал століттями накопичувався у декоративно-ужитковому мистецтві, народних промислах, у творах українських майстрів, які близькі та зрозумілі дітям дошкільного віку. Народні майстри впродовж століть опановували секрети технічної майстерності, орнаментування, формотворення, розвитку художніх образів. Декоративно-прикладне мистецтво є невичерпним джерелом культури українського народу. Воно має унікальні можливості впливу на особистість та формування в неї національного світогляду, характеру, глибокої духовності, починаючи з перших років життя.

Роботи народних майстрів України характеризуються життєствердним характером речей народного декоративно-прикладного мистецтва. Ці роботи репрезентують молодому поколінню яскраву, лаконічну мову мистецтва, запозичену у світі природи, у скарбниці фольклору, у народних звичаях та обрядах. У процесі безпосередніх занять з художньої праці діти ознайомлюються з ними, визначаючи для себе роботи народних майстрів як зразки для своїх робіт.

Твори декоративно-прикладного мистецтва більшою чи меншою мірою є тим духовним середовищем, у якому формуються світогляд, національна самосвідомість, естетичні ідеали, моральні цінності, патріотичні та трудові якості особистості. Перебування вихованців дошкільного закладу під впливом матеріальної й духовної культури рідного народу необхідне для формування неповторного духовного світу, власної активної життєвої позиції, почуттів обов'язку, відданості і працелюбності заради свого народу, держави.

4. Предмет і завдання курсу "Художня праця та основи дизайну"

Докорінна політична та суспільно-економічна реформація, що відбувається в Україні останніми роками, прагнення українського народу до самовизначення, збереження національної самоідентичності в усіх галузях суспільного життя потребують переосмислення засад навчання та виховання дітей і молодого покоління. Особливої актуальності щодо цього набуває проблема підготовки майбутнього педагога. Як зазначено у державній національній програмі "Освіта (Україна XXI століття)", одним з основних шляхів

реформування освіти є підготовка нової генерації педагогічних кадрів, здатних виховувати духовний, інтелектуальний і творчий потенціал країни [16].

Це, в першу чергу, стосується вихователів дитячих садків, адже саме у дошкільному віці відбувається початкове становлення особистості. Важливим завданням професійної діяльності вихователя є прилучення дитини до краси й гармонії у світі, до мистецтва, пробудження її творчих сил, бажання оволодіти різними видами художньої діяльності.

Вихователь – центральна фігура навчально-вихованого процесу у дошкільному навчальному закладі. Від його творчої діяльності залежить успіх у вихованні й навчанні дітей, підготовки їх до шкільного навчання й подальшого життя, до творчого перетворення довкілля. До практичних навичок, які потрібні вихователю, слід віднести навички рукоділля, малювання, художнього конструювання, а також креативність як уміння знаходити нетрадиційні художньо-конструкційні рішення.

Діяльність вихователя дошкільного навчального закладу має багато вимірів і напрямів, характеризується багатоаспектністю і складністю, адже здійснюється у своєрідному інформаційно-творчому художньому середовищі. Саме образотворче мистецтво, музика, хореографія, художня праця є таким комплексом засобів художньої виразності, який пробуджує чуття прекрасного, дає свободу уяві, творчості, фантазії, активізує художню дитячу діяльність. Усе це, беззаперечно, доводить важливість такої професійної складової вихователя, як педагогічно-мистецька, художня діяльність. Тому у формуванні професійних умінь вихователя доцільно використовувати різні види художньої праці в їх взаємозв'язку.

Навчальна дисципліна **"Художня праця та основи дизайну"** має сприяти вихованню у студентів загальної естетичної культури; розвитку їхніх художніх смаків шляхом засвоєння основ дизайну та художньої ручної праці як видів художньо-естетичної діяльності, здатних творчо змінювати навколишнє середовище. До практичних навичок, які потрібні майбутньому вихователю, слід віднести навички рукоділля, живопису, креативність як уміння знаходити нетрадиційні художньо-конструкційні рішення.

Мета навчальної дисципліни "Художня праця та основи дизайну" – формування особистості вихователя, здатного до перетворення довкілля та самореалізації творчого потенціалу на засадах краси й доцільності відповідно до потреб сучасної освіти.

Завдання вивчення навчальної дисципліни:

- формування соціально активної творчої особистості;
- засвоєння знань про принципи, форми та методи організації художньої праці;
- засвоєння методики набуття дошкільниками навичок практичної роботи з різними матеріалами і художніми техніками із використанням

у даній практиці основ дизайнерської (художньо-перетворювальної) діяльності;

- формування художньо-конструкторських знань, умінь і навичок;
- уміння організувати естетичну діяльність дітей у предметному дошкільці.

Програма навчальної дисципліни спрямована на оволодіння студентами основами методики проведення занять з дошкільниками у галузі художньої праці у ДНЗ відповідно до завдань програм дошкільної освіти; з опорою на використання на заняттях даного виду різних художніх технік; озброєння майбутніх вихователів знаннями про особливості різних матеріалів, технології їхньої обробки.

Методи викладання навчальної дисципліни – лекції, семінарські та практичні заняття, різні види творчих пошукових робіт, самостійна робота студентів, практика в дошкільному навчальному закладі.

Вивчення навчальної дисципліни "Художня праця та основи дизайну" включає теоретичну частину – лекційний курс, – яка надає можливість студенту визначити роль художньої праці та дизайну у формуванні особистості дошкільника; набути знань про історію виникнення й розвитку художньої праці і дизайну; ознайомитися з таким видом дизайну, як дитячий дизайн, розглянути особливості його складових (ляльковий дизайн, декоративно-просторове моделювання, флористика тощо), а також розглянути методичні основи організації та проведення занять і гуртків з художньої праці у ДНЗ.

Практичні заняття мають на меті створення студентами творчих робіт у різних видах дитячого дизайну за допомогою дизайн-ескізів (з можливістю їх подальшого застосування в умовах дошкільного навчального закладу); а також вправління студентів у складанні конспектів заняття у ДНЗ, що ґрунтується на використанні технік і матеріалів художньої ручної праці.

Проведення лабораторних занять у контексті вивчення навчальної дисципліни "Художня праця та основи дизайну" спрямоване на опанування різних художніх технік і найбільш уживаних технологічних методів щодо створення елементарних художньо-декоративних виробів, у тому числі – з елементами дизайну.

Програма складається з двох модулів.

Модуль 1. Теоретичні основи художньої праці та дизайну. У цьому модулі розглядаються основні теоретичні питання, а саме: обґрунтовується специфіка художньої праці та її роль у всебічному розвитку дитини дошкільного віку; визначаються психолого-педагогічні основи навчання дітей художньо-конструктивної діяльності. До цього модуля включені питання, які розкривають засади дизайну як виду мистецтва; дається характеристика видів дитячого дизайну; розглядаються організаційно-методичні основи роботи з дітьми у галузі художньої праці та художнього конструювання (дизайну).

Модуль 2. Практичні основи роботи у галузі художньої праці з дошкільниками. Головним призначенням даного розділу є організація практичної роботи студентів щодо оволодіння методикою ознайомлення дошкільників із різними матеріалами та техніками роботи з ними. До цього модуля включені теми, які спрямовані на опанування студентами прийомів роботи з папером у техніках оригамі модульне та паперопластика; на набуття навичок роботи з тканиною, виконання ручних швів, шиття та роботи з викрійкою та шаблонами. Також студенти засвоюють різні техніки та прийоми вишивки, опановують виготовлення традиційної української ляльки-мотанки. Важливим елементом практичної роботи студентів є робота з папером, пластичним (солоне тісто, глина, муле-патат), природним та викидним матеріалами, які є традиційними для дитячої художньої практики на заняттях у ДНЗ.

Інтегровані вимоги до знань і умінь з навчальної дисципліни:

У результаті вивчення дисципліни **"Художня праця та основи дизайну"** студенти повинні знати:

- психолого-педагогічні основи художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку;
- дані з історії виникнення художньої ручної праці та розвитку дизайну;
- роль занять з художньої праці у формуванні творчо-активної особистості дитини дошкільного віку;
- види дитячого дизайну; їхні сутнісні характеристики та можливості використання у практиці ДНЗ;
- теоретичні основи методики використання художніх технік і матеріалів у практиці роботи з дітьми дошкільного віку на заняттях з художньої праці у ДНЗ;
- традиційні й новітні художні техніки, а також стосовно властивостей матеріалів, які використовуються у різних техніках.

Студенти повинні вміти:

- комплексно розв'язувати завдання трудового та естетичного виховання дітей дошкільного віку на заняттях з художньої праці;
- володіти методами художнього виховання дітей дошкільного віку засобами ручної художньої праці та дитячого дизайну;
- творчо використовувати матеріали Internet-мережі щодо поповнення теоретичних знань та розвитку практичних умінь з художньої праці та дизайну;
- складати технологічні картки майбутнього виробу; володіти техніками втілення творчого задуму;
- володіти навичками виконавської діяльності з різними матеріалами у різних художніх техніках;
- мати координацію ока й руки, розвиненість руки.

Організація самостійної роботи студентів при вивченні даного курсу спрямована на підтримання активної позиції студентів у галузі розв'язання професійно значущих освітніх завдань.

Форми самостійної роботи включають: виконання індивідуального письмового завдання, практичних завдань (індивідуально та у групах); роботу в мережах Internet щодо складання відеодобірок зразків художніх технік; створення заготовок матеріалів для проведення лабораторних занять; складання технологічної картки виробу; створення ескізів майбутньої роботи тощо.

Міждисциплінарні зв'язки: педагогіка, дошкільна педагогіка, психологія дитяча, психологія дитячої творчості, історія педагогіки, психологія творчості, основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте вимоги сучасного суспільства щодо формування творчої особистості.
2. Яку структуру має освітня лінія "Дитина у світі культури" Базового компонента дошкільної освіти в Україні? Схарактеризуйте кожен з її змістових частин щодо можливості розвитку дитини в художньо-продуктивній діяльності.
3. Як Ви розумієте слова В. Сухомлинського про те, що "завдяки праці людина пізнає навколишній світ"? Аргументуйте свою думку щодо занять дитини художньою працею.
4. Що таке культурна компетентність? Яким чином її сутність розглянуто в змісті Базового компонента дошкільної освіти в Україні? Яким чином заняття дітей художньою працею сприяють набуттю дитиною культурної компетентності у період дошкільного дитинства?
5. Розкрийте роль мистецтва у формуванні художньо-продуктивної компетенції дитини дошкільного віку.
6. Розкрийте потенціал занять дітей художньою працею щодо їхнього розумового розвитку.
7. Яким чином заняття дітей художньою працею сприяють формуванню в дітей таких моральних якостей, як самостійність, відповідальність, працелюбність?
8. Формуванню яких базових якостей особистості (див. у програмі розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі") сприяють заняття дітей художньо-продуктивною діяльністю? Аргументуйте свою думку.
9. Наведіть приклад творчого завдання, яке вихователь може використати у процесі занять дітей художньою працею, яке спонукало б дитину до пошуку нового образу у створенні виробу.

Завдання для самостійної роботи

1. Зробіть письмовий аналіз методичних роз'яснень до освітньої лінії "Дитина у світі культури" Базового компонента дошкільної освіти в Україні (Дошкільне виховання. – № 9. – 2012. – С. 15–18) щодо визначення основних підходів до сформування особистісної культури дитини через відкриття їй світу культури, залучення до нього та його творчого освоєння, у тому числі – у процесі занять художньою працею.
2. Проаналізуйте зміст усіх чинних програм дошкільної освіти щодо визначення в них змісту та завдань роботи з дітьми у галузі художньої праці. Визначте, наскільки конкретизовано дані засади педагогічної роботи: стосовно вікових груп; стовно можливостей роботи з різними матеріалами та художніми техніками; з урахуванням сучасних підходів до розвитку творчості у дитини; до можливостей проведення факультативних занять дітей художньою працею у дошкільному навчальному закладі. Обґрунтуйте своє бачення проблеми висвітлення основ роботи з дітьми у галузі художньої праці у змісті чинних програм дошкільної освіти.
3. Складіть міні-доповідь "Роль декоративно-ужиткового мистецтва у вихованні патріотизму дітей дошкільного віку на заняттях з художньої праці".
4. Розробіть кілька ескізів творчих колективних робіт дітей старшої групи ДНЗ. Яким чином можна передбачити в цих роботах формування у дітей умінь взаємоузгодження дій; економії витрат матеріалу; надання допомоги один одному? Обґрунтуйте це письмово.
5. Складіть бесіду з дітьми на занятті з художньої праці для середньої групи ДНЗ щодо виховання у них поваги до роботи народних майстрів України. Створіть відеодобірку матеріалів до цієї бесіди.

ТЕМА 1.2. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬОЇ РУЧНОЇ ПРАЦІ (2 год)

План

1. Короткий історичний нарис розвитку художньої ручної праці (до початку ХХ ст.).
2. Генеза предмета "Ручна праця" у практиці суспільного дошкільного виховання.
3. Погляди видатних українських педагогів на проблему навчання дітей художньої ручної праці.

Ключові поняття: предмет "Ручна праця", видатні педагоги, суспільне дошкільне виховання, дитячий садок, вихователь.

Рекомендована література

1. Голота Н. М. Врахування історичного досвіду професійної підготовки вихователя до організації ручної праці дітей при розробці сучасних технологій навчання студентів / Н. М. Голота // Теорія і практика дошкільної освіти в Україні : колект. монограф. / авт. колект.: З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. ; за заг. ред. Г. В. Беленької, М. А. Машовець. – К. : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. – С. 181–203.
2. Голота Н. М. Формування художніх і конструктивних умінь у майбутніх вихователів дошкільних закладів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Дошкільна педагогіка" / Голота Наталія Миколаївна ; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – 215 с.
3. Єськова Т. Л. Виховання працелюбності дітей дошкільного віку на заняттях з ручної праці (1917–1941 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01. "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Єськова Тетяна Леонідівна ; Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2010. – 224 с.
4. История педагогики : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. 2110 "Педагогика и психология (дошкольная)" / под ред. М. Ф. Шабаевой. – М. : Просвещение, 1981. – 367 с.
5. Левківський М. В. Історія педагогіки : підруч. / М. В. Левківський. – Вид. 2-ге, допов. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 367 с.
6. Образцова О. М. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання ручної праці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання" / Образцова О. М. ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2013. – 20 с.
7. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко ; за заг. ред. З. Н. Борисової. – К. : Вища школа, 2004. – 511 с.

1. Короткий історичний нарис розвитку художньої ручної праці (до початку XX ст.)

В історії дошкільної педагогіки нагромаджено багатий досвід залучення дітей до творчої праці з огляду підготовки їх до майбутньої трудової діяльності, але перш за все – щодо включення молодого покоління до системи загальнолюдських цінностей, світу людської культури.

Ручна праця людини визначилася основою її життєдіяльності від часів зародження цивілізації. Саме первісна людина, працюючи та передаючи наступним поколінням прийоми ручної праці прогресувала фізично, розумово, соціально, емоційно. Збагачуючи суспільний досвід, людина поступово визначала для себе зміст і прийоми навчання праці. Для первісних людей навчання молодого покоління виготовлення елементарних знарядь праці, зброї, одягу поступово визначилося як процес передачі своєрідного досвіду – досвіду полювання, оборони, виживання в складних природних умовах.

Як зазначає О. Образцова, первісні форми та методи навчання ручної праці мали примітивний, несвідомий характер і базувалися на показі "що і як робити": як володіти палицею, обробляти шкіру вбитих тварин, знаходити і збирати їстівні рослини тощо. Основним прийомом емоційно-психологічного впливу дорослих на молодших було механічне повторення елементарних трудових дій [66, с. 15].

У процесі еволюції зі зміною потреб людини, розширення суспільного досвіду, характеру трудової діяльності розвивалася й ручна праця. Перш за все, це стосується закладання першооснов організованих форм її навчання – зосередження процесу передачі молодому поколінню досвіду роботи з різними матеріалами, з виготовлення виробів, які все більш технологічно ускладнювалися. Поступово людина навчилася працювати з такими матеріалами, як дерево, камінь, кістка. З розвитком суспільної діяльності, а також ускладнення та урізноманітнення технологій виготовлення предметів вжитку та знарядь праці збільшився асортимент матеріалів для роботи – золото, мідь, залізо тощо.

Знаряддя праці для первісної людини, її зброя, одяг, житло мали бути міцними, зручними, що потребувало належного рівня майстерності виконання трудових операцій. Еволюційний поступ суспільства позначився на удосконаленні навчання ручної праці, яка, на основі виготовлення більш красивих і функціональних речей, зумовлювала удосконалення художньої складової виробів.

У надрах первісного суспільства, як зазначає Н. Луцан, зародилося народне декоративно-прикладне мистецтво – одна із форм суспільної свідомості й суспільної діяльності. "Починаючи з первісного суспільства і

впродовж наступних віків люди удосконалювали домашнє виробництво речей, які задовольняли побутово-життєві потреби. Поступово шліфувалися технічно-художні засоби, які формувалися колективним досвідом, передавалися із покоління в покоління, перевірялися практикою. Людина навчилася виконувати багато процесів праці, створюючи предметний світ: тканини, посуд тощо" [50, с. 12–13].

Із прогресом людського суспільства послідовно розвивалися ремесла. Поступово відшліфовувалися технічно-художні засоби, які формувалися колективним досвідом, передавалися з покоління до покоління, у тому числі – навчаючи цього дітей.

Л. Олексюк-Казо, аналізуючи розвиток ремесел в Україні, говорить про те, що "у ремеслах художня робота стає головним видом діяльності майстра, тут скоріше вдосконалюється майстерність, виникають нові, трудомісткі види художньої діяльності, зростає кількість ремісничих спеціальностей та звужується спеціалізація ремісників" [67, с. 10].

Домашні ремесла переважали у слов'янських народів. Слов'янська культура визначила значну кількість традицій та звичаїв, пов'язаних із працею та залучення до неї дітей. Так, після народження немовляти його благословляли дорослі – дівчинці дарували прялочку, хлопчиків – сокирку. Згодом ці інструменти батьки заміняли на великі, пристосовані до роботи, бо дітей залучали до хатньої роботи та посильної допомоги господарювання на подвір'ї вже у віці 5–7 років. До десяти років дитина засвоювала від старшого покоління перші навички ручної роботи – ткання, в'язання, майстрування з дерева тощо. Залучення дітей до трудової діяльності визначилося традиційною формою передачі і збереження трудового досвіду народу.

З розвитком педагогіки визначилися основні підходи до організації трудового виховання дітей, у тому числі – щодо навчання дітей ручної праці. Великого значення ручній праці у трудовому вихованні дітей надавали видатні педагоги минулого Я.-А. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, Ф. Фребель, М. Монтессорі та ін. В їхніх працях глибоко та ґрунтовно розкрита ідея соціальної спрямованості трудової діяльності, зв'язок праці з навчанням, життям, розумовим, моральним та естетичним виховання дітей, формуванням їхніх вольових та фізичних якостей.

Ян Амос Коменський (1592–1670) підкреслював важливість раннього залучення дітей до ручної праці, зокрема, з тим, щоб доцільно організувати їхню діяльність життя й знаходити корисні заняття. У відомій педагогічній праці "Материнська школа" Я.-А.Коменський зазначав: "Четвертий, п'ятий і шостий роки будуть і повинні бути повні ручної праці і усіляких будівельних робіт. За що дитина не бралася б, не тільки не треба їй заважати, але скоріш треба допомагати, з тим, щоб усе, що робиться, робилося розумно і підготовлювало шлях до подальшої серйозної праці" [116, с. 20].

Багато з видатних педагогів XVIII – початку XIX ст. (Е. Вайгель, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, А. Гайзінгер, Й.-Г. Песталоцці, Р. Оуен) розглядали заняття дітей ручною працею як засіб набуття ними знань про навколишній світ, про якості та властивості предметів, а також щодо набуття життєвого та сенсорного досвіду.

Англійський просвітитель **Джон Локк** (1632–1704) вказував на те, що навчання ремесла є не тільки підготовкою дитини до життя, а розглядається як своєрідний засіб виховання "ділової людини". На його думку, навіть діти з дворянських родин повинні були опановувати основи ремесел, визначаючи працелюбність як стійку якість особистості. У праці "Думки про виховання" Дж. Локк велику увагу приділив ставленню дитини до ручної праці, оскільки саме праця виховує особистість. Педагог наводить вагомий аргумент на захист своїх ідей: людина, яка не володіє жодним ремеслом і не має звички до ручної праці, схильна прилучитися до згубних звичок. Відтак праця та ремесло виступають противагою ледарству та байдкуванню. Крім того, гарне знання ремесла зробить людину незалежною та знадобиться діловій людині як підприємцю [8, с. 14].

Великої уваги Дж. Локк надавав вихованню у дітей заощадливості, старанності, кмітливості, говорячи про те, що дітям раннього віку не слід давати гратися купованими іграшками: "... вони повинні робити або принаймні пробувати робити їх самі... Гладенький камінець, аркушик паперу, низка материних ключів і перша-ліпша річ, якою вони не можуть поранити себе, придатні для розваги маленьких дітей не гірше, ніж дорогі та вигадливі куповані іграшки, які вони негайно псують і ламають... Зрозуміло, коли вони почнуть працювати власними силами, їм треба пояснювати і допомагати..." [116, с. 36]. Дж. Локк радив батькам навчати дітей самостійно виготовляти елементарні іграшки з доступних матеріалів.

Прогресивні ідеї західноєвропейських педагогів XVIII ст. визначалися в контексті вимог тогочасного суспільства – виховання гармонійно розвинутої особистості, освіченої, потрібної для своєї родини та суспільства.

Видатний французький мислитель **Жан-Жак Руссо** (1712–1778) підтримував ідеї Я.-А. Коменського про те, що завдяки праці можна виховати творчу, всебічно розвинену, свідому особистість. Руссо наголошував на тому, що після 12 років для підлітків провідними видами виховання є розумове й трудове. Їх слід залучати до роботи на городі, в саду, полі, майстерні, розвиваючи спостережливість, самодіяльність [48, с. 52].

Найвагомішою серед усіх видів праці Ж.-Ж. Руссо вважав ручну працю, яка слугує основою розвитку особистості дитини. Ручну працю, на його думку, не слід розглядати як засіб розвитку руки дитини, її здатності до подальших трудових дій. Ж.-Ж. Руссо зазначав: "Слід звернути увагу на те, в який бік ми спрямовуємо її дитячу допитливість, як розвиваємо її

кмітливість, дух винахідництва, передбачливість, як формуємо її розум. У всьому, що вона побачить, у всьому, що буде робити, вона захоче пізнати все до кінця, захоче пізнати причину всього" [116, с. 39].

Ж.-Ж. Руссо звернув увагу на необхідність використання різних видів праці у вихованні дівчаток та хлопчиків. Так, для виховання дівчаток, які в майбутньому стануть господарками, педагог пропонував використовувати шиття, вишивання, плетіння мережив, малювання, ведення хатнього господарства. Для хлопчиків треба використовувати різні ремесла, пов'язані з обробкою металів, будівництвом тощо. Але найкращим, на думку педагога, є ремесло столяра: "Воно охайне, воно корисне, ним можна займатися вдома; воно дає достатні вправи для тіла; воно вимагає від працівника спритності та кмітливості, і форма його творів, визначуване користю не виключає краси і смаку" [25, с. 42].

Отже, вчення педагогів XVII–XVIII ст. визначили важливість гармонійного розвитку особисті дитини, у тому числі – засобами трудової діяльності. Педагоги вказували на значущість такого виду дитячої праці, як ручна праця. Навчання дітей ручної праці, на думку педагогів цього часу, відбувається на основі передачі дитині практичних умінь від дорослих, формуючись спонтанно.

Значну увагу щодо навчання дітей ручної праці приділяв **Йоганн Генріх Песталоцці** (1746–1827), який теоретично узагальнив власний педагогічний досвід у даному виді роботи з дітьми у працях "Лінгард і Гертруда", "Як Гертруда вчить своїх дітей". Він вперше в історії педагогіки пов'язав мотивацію праці з природою дитини, обґрунтував роль праці як частини педагогічної системи. Песталоцці наголошував, що завдяки поєднанню навчання і фізичної праці діти виходять у життя морально загартованими, здатними до самостійного визначення. У романі "Лінгард і Гертруда" Й.-Г. Песталоцці, обґрунтовуючи проблему поєднання продуктивної праці з навчанням, розповідає, як Гертруда вчила свої дітей, які займалися прядінням, читати й рахувати. "У школі, організованій для селянських дітей поміщиком, вони цілі дні проводили за роботою на ткацьких і прядильних верстатах, на пришкільній ділянці і в полі, доглядали за тваринами" [48, с. 61].

Й.-Г. Песталоцці висунув ідею про необхідність розвитку в дітей здатності діяти через опанування ними від дорослого "азбуки умінь". Ці уміння набуваються дітьми завдяки послідовним вправам, що переходять від навички в дуже простих справах у дуже складній обстановці [25, с. 43]. Завдяки цим умінням дитина опанує елементарні процеси ручної праці, розвине свої фізичні сили.

На початку XIX ст. однією з найбільш ґрунтовних зарубіжних теорій виховання дітей дошкільного віку була теорія видатного німецького педагога **Фрідріха Фребеля** (1782–1852). Його педагогічні ідеї мали значний вплив

на роботу суспільних дошкільних закладів у багатьох країнах світу наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. [25, с. 43]. Хоча ідеї щодо необхідності навчання дітей ручної праці визначилися задовго до виникнення педагогічної системи Ф. Фребеля, саме він обґрунтував основу використання ручної праці в цілеспрямованому навчанні дітей дошкільного віку, втілював свої ідеї в практичній роботі та докладно розробив їх систему.

Н. Голота, аналізуючи внесок Ф. Фребеля у становлення системи спеціальної підготовки педагога для проведення роботи з ручної праці у дитячому садку, зазначає, що його можна назвати першим практичним європейським педагогом-оригамістом, оскільки він ввів до практики роботи з дітьми складання простих фігурок з паперу [12, с. 22].

Ф. Фребель вважав, що для маленьких дітей доступні і необхідні такі заняття, як викладання, вишивання, виколювання, плетіння тощо. Далі він пропонував заняття більш складного типу, пов'язані також з перетворенням форм на ґрунті більш еластичного матеріалу – ліплення і моделювання, плетіння фігурних предметів, пластичне конструювання. Всі ці заняття повинні відбуватися, на думку Ф. Фребеля, в особливих закладах – дитячих садках під керівництвом осіб із спеціальною підготовкою, так званих дитячих садівниць, які, не перешкоджаючи спонтанній активності дітей, повинні здійснювати керівні функції у дитячих заняттях. Для Ф. Фребеля ручна праця була спрямована "не на підготовку ремісника, але на формування більш досконалої людини" [11, с. 185].

Досліджуючи внесок Ф. Фребеля в методику проведення занять з ручної праці, Т. Єськова зазначає, що саме цей видатний педагог чітко визначив їх послідовність, зміст, послідовність введення в роботу дітей, вік дітей, з якими можна їх проводити, і навіть звернув увагу на необхідність збереження матеріалів для ручних робіт у спеціальних коробках. Він накреслював послідовність ведення робіт з ручної праці. Спочатку діти навчалися викладати різні малюнки з геометричних фігур (трикутників, чотирикутників), які були зроблені з цупкого паперу чи дерева, та викладати зі скіпи і паличок різні предмети. Такі завдання пропонувалися вже дітям 3–4 років. Ці заняття відповідають прагненню дитини раннього віку до малювання, служать підготовкою до нього [25, с. 46].

У заняттях ручною працею Ф. Фребель пропонував дітям створення робіт з гороху, а також нанизування намистин, ягід, кілець із паперу. Ці заняття розвивають дрібну моторику пальців, самостійність, зосередженість, охайність, творчість. Запропонована послідовність робіт з ручної праці була обґрунтованою, оскільки і викладання паличок, і роботи з горохом сприяли підготовці руки дитини до оволодіння більш складними завданнями – виколювання голкою малюнків на папері, вишивання, малювання, викладання кілець і напівкілець, переплітання зі скіп, паперу, ліплення.

Як зазначає М. Шабаєва, "багато з цих занять, методично перетворених з методологічних позицій, знаходять застосування в сучасних дитячих садках" [26, с. 63].

Ф. Фребель, застосовуючи в роботі дітей із папером деякі ускладнення, дотримувалася принципу доступності та послідовності в роботі. Діти, розвиваючи майстерність руки, опанували навички роботи з різними матеріалами, наступним процесом пропонувалося відрізання паперових смужок, їх переплітання. Закінчувалося опанування роботи з папером набуттям дітьми умінь складання, зв'язування, фігурного вирізання й вирізання за контуром. Діти залучалися до виготовлення ялинкових прикрас та різноманітних іграшок на основі елементів конструювання, відрізання й склеювання.

Для того щоб заняття дітей ручною працею були цікавими, Ф. Фребель радив супроводжувати їх читанням віршів або співами [116, с. 96].

Кращі здобутки педагогіки Ф. Фребеля використовувала у своїй роботі з дошкільниками на початку ХХ ст. італійський педагог **Марія Монтессорі** (1870–1952), в основі гуманістичної системи якої було покладено принцип "допоможи мені зробити це самому". З опорою на самоактивність та самовираження дитини, вихователь організовував педагогічний процес на принципах самовиховання та саморозвитку дитини. Самовиховання та самонавчання, за М. Монтессорі, досягається за рахунок активного використання праці в житті дитини. Перш за все, це стосувалося ретельно дібраного дидактичного матеріалу та продуманої роботи з ним; створення середовища, що є розвивальним за своєю сутністю, наповненим своєрідним дидактичним матеріалом і сукупністю виховних прийомів, нерозривно пов'язаних в одне ціле.

Завдяки запропонованій системі виховання у дошкільників розвиваються всі психофізичні функції, необхідні для трудових процесів; прищеплюються всі зовнішні чуття, розвивається увага, воля, інтелект особистості. Виховується емоційна сфера й уява [25, с. 48].

Видатний педагог-реформатор, М. Монтессорі надавала великого значення залученню дитини до різних видів посильної праці, які ми сьогодні класифікуємо як види дитячої праці – самообслуговування, господарсько-побутової, праці в природі та художній праці [82, с. 258].

М. Монтессорі у "Будинку дитини" ввела до орієнтовного розкладу "заняття ручною працею, ліпленням, малюванням та ін." [116, с. 105]. Заняття дітей ручною працею М. Монтессорі розглядала як важливу складову розвитку дитини й визначала її самостійним елементом трудового виховання дітей та відмінною від ручної гімнастики, яку вона також запроваджувала в своїй системі. "Ручна праця, – вважала вона, – відрізняється від ручної гімнастики тим, що мета останньої вправляти руку, а першої – виконувати певну роботу, яка зображує або симулює суспільно-корисне заняття. Одна

служує вдосконаленню індивідуума, інша – для збагачення оточуючого життя, але обидві тісно пов'язані, оскільки той, хто вдосконалив руку, може виконувати корисну роботу" [25, с. 49].

У "Будинку дитини" заняття дітей художньою працею М. Монтессорі базувала на використанні елементів будівництва та гончарства. Діти виготовляли вази, маленькі цеглинки; будували з цеглинок будиночки з отворами, що відповідали вікнам і дверям, фасад їх прикрашали різнокольоровими майоліковими черепицями. Виготовлені таким чином предмети особливо цінувалися дітьми як самостійні, справжні, а не іграшкові вироби. Такі заняття ґрунтувалися на спонтанній самостійності дітей. Але роль дорослого зводилася до спостерігача, який не втручався у діяльність дітей [11, с. 185].

Значний внесок у розвиток дошкільного виховання в Європі, на теренах Російської імперії, зокрема, й в Україні, було здійснено французьким педагогом **Поліною Кергомар** (1838–1925). Спрямовуючи увагу вихователів на організацію діяльності дітей, педагог наголошувала на тому, що кожна діяльність повинна мати мету, яка була б зрозуміла дитині. Вона наголошувала: "Дайте дитині в руки іграшку, дошку, олівець, папір, кубики, вона буде зайнята, і це принесе користь як її рукам, які стануть вправними, так і розуму та серцю" [26, с. 98].

Поліна Кергомар вчила вихователів навіювати дітям, що все, що зроблено великого, красивого на землі, – це "результат роботи рук та розуму", і тому необхідно вчити дітей поважати працю інших і самим привчатися до праці. "Щасливі діти, які зрозуміли істину, що неробство є матір'ю всіх пороків", – зазначає педагог [26, с. 99].

У праці "Дошкільне виховання і дитячі садки Франції" П. Кергомар привернула увагу суспільства, батьків та педагогів на необхідність виховання дітей дошкільного віку. У цій праці вона обґрунтувала важливість використання гри та праці у моральному вихованні дітей. Кергомар визначила залучення дітей до праці як одне з найважливіших завдань педагогічного процесу, а працелюбність – головною якістю особистості. Педагогічні ідеї П. Кергомар були добре відомі і в Україні, їх вивчали та втілювали у своїй роботі вихователі дошкільних установ [25, с. 51].

Короткий аналіз розвитку ручної праці (до початку ХХ ст.) засвідчив, що в цей період визначалися загальні підходи до навчання дітей ручної праці, включення їх до елементарної трудової діяльності, допомоги дорослим, у тому числі – щодо основ рукоділля, виготовлення нескладних іграшок. Заняття ручною працею розглядалися педагогами минулого як важливий засіб всебічного розвитку дитини. До початку ХХ ст. було накопичено достатньо прогресивних ідей щодо виховання дітей дошкільного віку за використання ручної праці.

2. Генеза предмета "Ручна праця" у практиці суспільного дошкільного виховання

Першими закладами утримання й виховання дітей дошкільного віку були виховні будинки та спеціальні заклади, що створювалися приватними особами для дітей бідних верств населення. У XVII–XVIII ст. у зв'язку із розвитком промислового виробництва, активним залученням жінок до праці на мануфактурах з'явилася потреба у закладах, в яких на час роботи матерів здійснювався б нагляд за їхніми дітьми.

Як зазначає Т. Єськова, у даний період з'явилися різні приватні платні дитячі заклади, наприклад, у Великобританії – "Школи плетіння з соломи", "Школи в'язання мережива", "Жіночі школи", а також благодійні заклади – "Гральні школи", "Школи захисту маленьких дітей" у Німеччині, "Притулки" у Франції [25, с. 37].

Наприкінці XVII ст. Дж. Беллерсом було висунуто ідею відкриття навчального закладу, в якому б дітей навчали трудових операцій та готували б до праці на виробництві. На його думку, "вже чотирьохлітніх та п'ятилітніх дітей, хлопчиків та дівчаток, можна навчати в'язати, прясти, чесати вовну тощо" [Там само].

Розширюючи можливості підготовки дітей до подальшої трудової діяльності, у II половині XVIII ст. Ж. Оберлін організував навчальний заклад для селянських дітей під назвою "В'язальна школа". У ній дітей віком від 3 до 7 років вчили основ ручної праці, переважно – жіночої: ткання, в'язання, шиття під керівництвом доросліших дівчат-селянок.

На початку XIX ст. в Англії педагогом С. Вільдерспіном було відкрито "Школу для маленьких дітей", в якій, на данину часу, дітей виховували в суворому релігійному послуху, а також навчали різних видів праці (гончарства, плетіння кошиків з лози тощо).

Вищевикладені факти дозволяють констатувати, що в перших відкритих у Європі закладах суспільного виховання дітей ручна праця займала значне місце у виховному процесі.

У Російській імперії такий заклад було відкрито у 1763 р.; його опікуном було призначено І. Бецького. У цих закладах діти, починаючи з 3-х років, мали перебувати в "спільних покоях", де виховувалися в іграх та обов'язковій праці. Хлопчиків навчали городництва, садівництва та ремесла, дівчаток – домогосподарства, в'язання, прядіння, плетіння мережива, шиття, прасування, приготування їжі [26, с. 128]. З 1770 р. подібні виховні будинки було відкрито в багатьох провінційних містах Росії.

Становлення системи суспільного дошкільного виховання припадає на I половину XIX ст. (1837 р.), коли Ф. Фребелем у Німеччині (м. Бланкенбург) було відкрито перший офіційний заклад для дітей дошкільного віку. У

1840 р. цей заклад отримав назву "Дитячий садок" [26, с. 58]. З відкриттям означеного закладу Ф. Фребель пропагував власну педагогічну теорію, видаючи газету "Недільний листок" під девізом "Будемо жити задля наших дітей", друкував методичні праці. Після закриття свого дитячого садка у 1844 р. Ф. Фребель займався питаннями "підготовки "дитячих садівниць" – виховательок дітей дошкільного віку.

На теренах Російської імперії суспільне дошкільне виховання визначило свою історію з II половини XIX – початку XX ст., коли склалися сприятливі соціально-економічні умови для створення відповідних закладів дошкільного виховання. У цих закладах, на відміну від розповсюджених у попередні століття, здійснювався не тільки догляд за дітьми, але й зверталася увага на їхнє виховання. Як зазначає І. Улюкаєва, передумовою виникнення й розвитку суспільного дошкільного виховання стала активізація соціально-політичного життя. У суспільстві підвищився інтерес до проблем формування особистості, навчання та виховання молодого покоління [110, с. 7].

У Російській імперії перші дошкільні заклади, поряд з існуючими вищезазначеними закладами суспільного утримання дітей, було відкрито у 1860-ті рр., переважно для дітей середнього та заможного суспільних прошарків. У цей період спостерігається значне зростання інтересу педагогів та громадськості до новаторських ідей виховання і розвитку дитини. В основі практики тогочасних вітчизняних дитячих садків лежали ідеї Ф. Фребеля. За ініціативи російського педагога В. Водовозова, прибічника системи Фребеля, провідні ідеї видатного німецького педагога втілювалися в практику тогочасних дошкільних закладів, поширювалися сторінками періодичних видань. У практику суспільних закладів щодо роботи з дітьми дошкільного віку було включено різні види діяльності, у тому числі – заняття ручною працею.

Прогресивні педагоги II половини XIX ст. (А. Симонович, Є. Водовозова, Є. Конрад, Н. Лубенець, М. Свєнтицька, Є. Тихєєва) розглядали виховання дітей з раннього віку і до зрілості як єдиний процес, сповідуючи думку про те, що в дошкільному віці закладаються основи розвитку особистості людини.

Прибічниця суспільного дошкільного виховання, послідовниця педагогічних ідей **Аделаїда Симонович** (1840–1933) відкрила перший вітчизняний приватний дитячий садок, в якому проводила експериментальну діяльність. Разом з чоловіком Я. Симоновичем вони видавали власним коштом журнал "Дитячий садок". Підтримуючи ідеї К. Ушинського про народність у вихованні, А. Симонович використовувала в роботі з дітьми елементи народної культури.

До роботи з дітьми у садочку А. Симонович, переглянувши формалізовані ідеї Ф. Фребеля стосовно проведення занять з ручної праці, ввела до змісту роботи виготовлення різних речей з паперу, які можуть використовувати

ватися для подальших ігор дітей – паперових коробок, лялькових меблів, будиночків тощо [26, с. 186]. Вона вказувала на важливість занять дітей рукоділлям та різними матеріалами: "Дитя – найдіяльніший працівник у всьому світі: цілий день воно рухається і рухає, будує, ріже, ліпить, малює, фарбує, клеїть – словом, видозмінює матеріал, що потрапив йому до рук. У цих своїх творчих справах воно не знає пересичення. Щоденно, протягом восьми і більше років, дитя з однаковою старанністю береться за свою творчу роботу" [116, с. 346].

Вагомою заслугою цього педагога є конкретизація мети та змісту роботи дитячого садка, визначення принципів організації занять та ігор дітей, а також вимог до дитячих садівниць. А. Симонович вбачала два основні напрямки роботи з дітьми – гру та трудову діяльність дітей у колі однолітків під керівництвом вихователя: "У дитячому садку панує гра і робота дітей дошкільного віку в товаристві ровесників під керівництвом освіченої виховательки..." [116, с. 348].

У діяльності дошкільних установ, відкритих наприкінці XIX – на початку XX ст., були досить поширеними погляди **Єлизавети Водовозової** (1844–1923), учениці та послідовниці К. Ушинського. Є. Водовозова працювала над визначенням змісту та методики навчально-виховної роботи в дитячому садку. Нею розроблено низку занять, серед яких і заняття з ручної праці, оскільки вони мали суттєвий вплив на розвиток особистості дошкільника. Є. Водовозова вважала, що у практиці роботи з дітьми різного віку слід використовувати й різні матеріали. За основу роботи педагог брала скіпи, які діти від 3-х років розкладали, старші діти створювали елементарні конструкції, а надалі, з розвитком м'язів рук – вчилися переплітати. Після опанування прийомів роботи зі скіпами дітей навчали прийомів переплітання та ткання з паперу або тканини; вчили нанизувати горошинки на палички. Згідно з поглядами Є. Водовозової, удосконалення умінь ручної праці відбувалося з використанням таких технік, як вирізання, виколювання, вишивання, робота з природним матеріалом.

Дослідниця Н. Голота зазначає, що "на початковому етапі розвитку суспільного дошкільного виховання дослідники виявляли великий інтерес до вивчення організації роботи дитячих садків, навчання садівниць (М. Альмендинген-Тумім, Р. Прушицька, М. Свентицька та ін.)" [11, с. 187].

На початку XX ст. продовжувався пошук дієвих форм, методів і засобів навчання та виховання дітей як методичної основи роботи тогочасних дитячих садків. Т. Єськова зазначає, що у дитячих садках, котрі функціонували на початку XX ст., з дітьми здійснювалася певна виховна робота в досліджуваному аспекті, зокрема, педагоги проводили бесіди, різноманітні заняття, серед яких вагоме місце належало заняттям з ручної праці, що впливали не лише на розвиток рухів, дрібної моторики, а й творчості та формування

важливих моральних рис, особливо працелюбності. Але на той час у вихователів не було чіткого уявлення про методику проведення занять [25].

На організацію роботи тогочасних дитячих садків вплинули і педагогічні ідеї **Марії Свентицької** (1855–1932). У своїй праці "Наш дитячий садок" вона виділила такі основні види занять з ручної праці:

- вирізання в усіляких видах;
- наклеювання; складання мозаїки з паперових квадратиків різного кольору;
- нанизування намиста, плетіння, вишивання;
- виготовлення паперових квітів та букетів з них та ін. [116, с. 400].

У проведенні занять з художньої праці М. Свентицька радила педагогам використовувати не тільки індивідуальні, але й колективні види робіт, видозмінювати роботи за складністю відповідно до віку дітей [Там само].

Методичні питання використання матеріалів та технік у роботі з дітьми на заняттях з ручної праці визначалися ключовими у поглядах вітчизняних педагогів початку ХХ ст.

Так, **Луїза Шлегер** (1863–1942) у праці "Практична робота в дитячому садку" обґрунтувала види матеріалів, які доцільно використовувати вихователю у роботі з дітьми. Л. Шлегер писала: "Я б поділила матеріал на дві групи: а) матеріал, що сприймається на дотик; б) матеріал суто духовний, до якого я б зарахувала – бесіди, розповідання казок, читання, музику, ритмічні рухи" [116, с. 394–395].

Матеріал, який сприймається на дотик, Л. Шлегер, у свою чергу поділяла ще на три групи. До *першої групи* вона відносила все, що дається дітям у руки для дослідження їхніх зовнішніх почуттів... До *другої групи* належить матеріал готовий, оброблений, який діти можуть комбінувати на свій розсуд, який є ніби елементами, з яких складають щось ціле. Сюди увійдуть кубики, цеглинки, різні дерев'яні форми – тіла і весь будівельний матеріал. До *третьої групи*, на думку Л. Шлегер, входить матеріал сирий, який потребує певних зусиль для обробки; він відкриває дітям широке поле для фантазії, творчості, для втілення своїх думок. Це пісок, глина, дерево, картон, папір, цинк і всілякі відходи матеріалів.

У праці "Сучасний дитячий садок, його значення й обладнання" **Єлизавета Тихєєва** (1866–1944) визначила основні положення про роботу дитячого садка. Основним завданням дитячого садка Є. Тихєєва визначала можливість дати дітям самотійно діяти, поєднуючи гру з різними видами праці, у тому числі – ручною. Дошкільники повинні виконувати реальну, корисну роботу, кожне набуте ними знання повинно бути тісно пов'язане з практичним його застосуванням. Великого значення Є. Тихєєва надавала створенню самими дітьми різноманітних засобів для ігор, посібників, а також – власне іграшок. Вона зазначала, що дітей слід навчати різних

прийомів ручної праці, у тому числі – "стругати, пиляти, клеїти тощо" [116, с. 384].

Проте механічна робота не є самоціллю, у дітей слід формувати бажання працювати, розвивати творчість, духовні здібності. Серед матеріалів, з якими мають працювати діти, Є. Тихєєва надавала перевагу природному і викидному. Педагог надавала великого значення формуванню у процесі занять ручною працею як колективістських, так і особистісних якостей дитини. Є. Тихєєва суголосно сучасних підходів до розвитку дитини зазначала: "Треба знаходити час і для праці, яка має для дитини особисте, інтимне значення, пов'язане з її особистим життям, особистими інтересами, абсолютною незалежністю від інтересів товаришів" [116, с. 384].

На початку ХХ ст. існували й інші педагогічні погляди стосовно доцільності використання ручної праці у навчально-виховному процесі. Так, розробник вітчизняної системи фізичної освіти, видатний вчений **Петро Лесгафт** взагалі заперечував використання занять з ручної праці для дітей до десяти років. Він зазначав, що першочерговим завданням системи фізичної освіти є "розвиток в дитини любові до праці". Педагог виступав проти ранньої спеціалізації в загальноосвітній школі та введення обов'язкових занять з різних видів ремесел [25, с. 61].

Проти надмірних фізичних навантажень дітей на заняттях з ручної праці виступав педагог **А. Гартвіг**. У своїй праці "Ручна праця як метод навчання і виховання у сім'ї та школі" (1912), яка в 1920-х рр. використовувалася у дитячих садках як методичний посібник для вихователів, А. Гартвіг зазначає: "... Приблизно до п'яти років дитина працює великими м'язами і погано координує тонкі і складні рухи. Ось чому так шкідливі у сім'ях та дитячих садках ті дрібні роботи з виколювання, висмикування ниток, вирізання і вишивання, які нерідко практикуються особами, недостатньо обізнаними з цим законом дитячої природи" [9, с. 18].

Отже, у період II половини ХІХ – початку ХХ ст. у практиці суспільного дошкільного виховання закладалися основи предмету "Ручна праця". На теренах тогочасної Російської імперії лише започатковувалася система дошкільного виховання, число дитячих садків було ще незначним. Проте передовими педагогами того часу з урахуванням та переосмисленням кращих положень систем Ф. Фребеля та М. Монтессорі визначалися зміст і організація роботи дитячих садків.

3. Погляди видатних українських педагогів на проблему навчання дітей художньої ручної праці

В Україні культ праці панував протягом багатьох століть, із покоління в покоління в українських сім'ях батьки прищеплювали дитині любов до праці

на рідній землі, передавали досвід роботи по господарству, землеробству, навчали дітей трудових умінь та навичок, виховували працелюбність. Переважна більшість традицій українського народу пов'язана з підготовкою дитини до майбутнього життя, залучення її до важливих побутових потреб. Хоча в минулі часи не існувало такого поняття, як "соціалізація", однак проблема адаптації дитини до суспільних умов, набуття нею досвіду входження в людське співтовариство і підготовка до життя були у центрі всієї виховної системи багатьох поколінь. Зокрема, увага концентрувалася на моральному аспекті праці.

Н. Голота зазначає, що "традиції буття української родини сприяли тому, що діти просто не могли не працювати: змалечку привчалися обслуговувати себе, прибирати в домівці, готувати їжу, шити, прясти, господарювати на подвір'ї, в полі, доглядати за молодшими братиками та сестричками. Крім того, український народ здавна радував дітей іграшками-забавками, виготовляючи їх з різних місцевих, безпечних для здоров'я дитини матеріалів: дерева, листя, шишок, моху тощо, а також старих речей та залишків різних матеріалів. Створені народними майстрами, ці іграшки ставали справжніми витворами мистецтва і ними часто прикрашали приміщення. Діти не тільки гралися такими іграшками, але й вчилися робити їх самі. У багатьох сім'ях старші діти виготовляли іграшки та елементарні знаряддя праці для малят" [11, с. 182].

Процеси становлення і розвитку ручної праці в Україні не були ізольованими від світової теорії й практики. Технології навчання ручної праці мали місце ще за часів Київської Русі, де, як і в Європі, ремесло було на високому рівні розвитку й вимагало відповідної підготовки робочої сили. "Поучение Владимира Мономаха детям" (1096 р.), особливо акцентуючи славу і почесність всякої праці, містить поради не лінуватись, вести діяльний образ життя, готуватись до праці [116, с. 157]. У XVI–XVII ст. на українських землях виникають братства, а при них – братські школи, в котрих дітей простих трудівників – ремісників, селян – навчали не тільки шляхом викладання предметів, а й формуванням у них навичок ручної праці.

Великої уваги питанням залучення дитини вже з перших років її життя до світу людської праці надавали українські педагоги, громадські діячі К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський, М. Стельмахович. На глибинних позиціях розуміння ролі праці у вихованні підростаючого покоління стояли Г. Сковорода, Т. Шевченко, О. Духнович, Леся Українка, І. Франко та багато інших передових діячів. Їхні ідеї мали вплив на розробку теоретичних питань виховання гармонійної особистості, де першочергове місце займали питання трудового виховання.

У поглядах багатьох педагогів минулого і сучасного в основі лежить принцип народного трудового виховання. Розглядаючи працю не лише як

категорію економічну, але й моральну та виховну, – як внутрішню потребу людини, як першооснову буття, їй відводили першочергову роль у процесі ранньої соціалізації дитини, засвоєнні нею досвіду ведення господарства, формуванні трудових умінь та навичок, основ ремесел, звичаїв, традицій роду. Тобто відбувався активний процес підготовки дитини до життя. Про нерозривну єдність морального та трудового виховання свідчать численні взірці народної мудрості українського народу, через які дитина входить у світ праці, освоює моральні норми співжиття.

Для філософа й просвітителя **Григорія Сковороди** (1722–1794) ідеалом виступала гармонійно розвинута людина, що пізнала радість творення у "спорідненій праці". Він уперше дав обґрунтування праці як моральної категорії. Він виступав з різкою критикою на адресу представників заможних класів, у родинах яких дітей виховували гувернери, надаючи штучну освіту та відриваючи дітей від справжнього життя.

Центральною ідеєю філософського вчення Г. Сковороди є ідея "сродної" праці – основи щастя та моральності людини. Г. Сковорода одним з перших філософів XVIII ст. висунув ідею перетворення праці на засіб, необхідний для існування людини, на її найпершу життєву потребу і найвищу насолоду. На думку Г. Сковороди, кожна людина має шукати своє справжнє покликання в житті, докладаючи для цього душевних зусиль. У праці "Вдячний Єродій" Г. Сковорода обґрунтовує думку про те, що найкращим вчителем й лікарем для людини є природа [116, с. 163].

Становлення молодого людини неможливе без підтримки батьків, головним обов'язком є наполегливо вчити дітей добрих справ. Батьки мають навчати дітей праці згідно з їхніми віковими та природними особливостями, прищеплювати любов до праці, повагу до трудівників [Там само].

Першим українським педагогом, котрий теоретично обґрунтував мету і завдання трудового навчання, назвав його засобом усебічного виховання, сформував зміст і методи означеного процесу за видами праці, став **Олександр Духнович** (1803–1865). Він був переконаний, що опанування народних ремесел широкими верствами населення, навчання дітей ремесел та кустарно-художніх промислів певною мірою сприяють добробуту селян та зростанню народної культури. У своєму підручнику з географії "Краткий землепис для молодих русинов" (1851) один із зачинателів національної педагогічної думки не тільки пропонував "навчати в школах вишиванню, різьбленню по дереву, малюванню, плетінню з дроту ланцюжків, різноманітних прикрас, струганню деревини, ліпленню з глини посуду; хлопчикам – займатися ковальством, учитись виготовляти сільськогосподарське знаряддя", а й визначив методи трудового навчання "пояснення учителя, показ трудових дій учителем чи батьками та вправи". Людина, "... якщо не навчиться і не звикне до праці, залишиться непотрібним воло-

цюгою, тягарем суспільства, як трутень у середовищі бджіл", – підкреслював О. Духнович [66, с. 9].

Необхідним елементом виховання молодшої людини О. Духнович вважав спрямування її на майбутню професію, своєчасний вияв щодо цього здібностей і нахилів школярів у широкому виборі видів ручної праці.

Видатний український письменник, громадський діяч **Іван Франко** (1856–1916) розглядав працю у як важливий елемент буття суспільства. Він вважав, що до праці дітей слід привчати якомога раніше [116, с. 249]. Письменник вважав працю важливим засобом гармонійного виховання дитини, джерелом знань про навколишній світ, перш за все – стосовно реалій життя народу. Він закликав батьків виховувати дітей за традиціями народу, які обов'язково передбачали навчання дітей праці, й робити це слід якнайраніше, бо "у перших роках свого життя дитина вчиться при допомозі зору і дотику відрізняти один від одного предмети, що її оточують", український письменник визначав зростання дитини безперервним процесом, який впродовж періоду навчання доцільно спрямовувати спочатку на гру, далі – на поступове введення трудових елементів, а згодом – на ручну працю [66, с. 10].

М. Мельничук, здійснивши історико-педагогічний аналіз виховання дітей дошкільного віку в трудовій діяльності, зазначає, що в Україні до кінця XIX ст. дитячі дошкільні заклади не мали масового поширення. Діти до семи років перебували під опікою рідних і панівними принципами виховання були трудовий принцип, особистий приклад батьків, імітаційні ігри, що відтворювали трудові процеси дорослих. Як виховні засоби використовували міфологію, фольклор, перекази про героїв, байки, легенди та домашню працю [56, с. 9].

Дошкільні установи оберігали дітей від непосильної для них участі в роботі дорослих, до якої їх нерідко залучали в сім'ї чи на виробництві. Занадто важка й непосильна праця ставала суворим обов'язком і не могла сприяти ні духовному, ні фізичному становленню дітей. Вихователі намагалися створити реальні умови вільного розвитку дитини й так організувати працю дітей, щоб вони не зневірялись у своїх силах і не ставились до неї як до одноманітної нудної справи. Залучаючи дітей до самообслуговування, навчаючи їх рукоділля, господарювання, городництва, традиційних народних ремесел, дошкільні наставники прагнули підготувати їх до самостійного життя [56, с. 9].

На початку XX ст. Україна, йдучи шляхом революційно-демократичних перетворень, здійснила низку кардинальних кроків в освіті. Перш за все, це стосується становлення самої системи дошкільної освіти. Дослідниця І. Улюкаєва зазначає, що в Україні "попри всі труднощі, заклади суспільного дошкільного виховання мали розповсюдження й існували не тільки у формі дитячих садків. У цей час в системі суспільного дошкільного виховання в

Україні функціонували дитячі садки, ясла, осередки, майданчики, притулки" [110, с. 10].

У пошуку принципів та змісту роботи з дітьми у закладах тогочасного дошкільного виховання українські педагоги, не відкидаючи позитивні зарубіжні теорії виховання дошкільників, намагалися запровадити різнобічний досвід трудового навчання дітей, перш за все – на національному ґрунті. Ініціювали таку роботу видатні вітчизняні педагоги Н. Лубенець, С. Русова, О. Дорошенко, Я. Чепіга та ін. Вони розглядали працю як морально-освітній фактор у розвитку молодого покоління і надавали їй провідного значення. Це визначалося у підвищенні ролі та місця трудової діяльності в навчанні й вихованні дітей, у максимальному поєднанні змісту праці з життям дошкільних закладів.

Великого значення залученню українських дітей до національних трудових традицій надавала **Софія Русова** (1856–1940), яка була автором концепції національної системи освіти і виховання, що була заснована на принципах гуманізації й індивідуалізації виховного процесу в дошкільних закладах. С. Русова, урахувуючи кращі ідеї педагогів дошкільної освіти (Ф. Фребеля, М. Монтессорі та ін.) і прогресивні педагогічні теорії початку ХХ ст., важливим завданням дошкільного виховання вважала розвиток у дитини творчих здібностей. На думку С. Русової, якнайкраще цьому сприяє національне підґрунтя, "щоб воно було міцно зв'язано з тими враженнями, що їх заклала у душу дитини рідна сім'я, рідна хата" [90, с. 63].

Працю С. Русова розглядала як важливий засіб виховання дитини, оскільки праця дає "вільно розвинути цілісній гармонічній індивідуальності". У фундаментальній праці "Дошкільне виховання" (1918) С. Русова зазначала: "Праця в сучасному вихованні є метод, яким кожне знання зафіксується в дитячій свідомості тим, що воно здобувається дитячою рукою: через руку в розум" [116, с. 269].

Характеризуючи дитячу працю, С. Русова зазначала, що "вона дає дитині цікавий науковий освітній матеріал, розвиває не тільки м'язи дитини різноманітною роботою, але й ширить думку й звертає увагу на новий матеріал і на що він кожен здатний" [12, с. 29].

У залученні дітей до національної культури великого значення С. Русова надавала дитячій установі, що має бути "скарбницею, до якої зібрані всі скарби національної культури, зразки багатовікової народної творчості, в яких найкраще відбувалася душа нації" [111, с. 72].

Ручну працю педагог вважала одним із головних чинників виховного процесу. Перші трудові заняття дітей, на думку С. Русової, мають бути пов'язані з іграми та забавками, з сюжетно-рольовими іграми. Граючись із ляльками, діти привчаються до господарської справи: прибирають "домівку", самі перуть і прасують ляльчину білизну, імітують приготування страв тощо. Звичайно, подібна праця займатиме більш дівчаток і, як зауважує

С. Русова, "це для дівчаток 6–7 років правдива підготовка до життя, до живої праці" [25, с. 72].

Старші діти мають включатися до таких видів праці, які б розвивали їхній творчий потенціал, допомагали б втілювати сміливі творчі задуми на основі життєвого та чуттєвого досвіду, сприяли б самостійному пошуку "краси, фарб, ліній та ін.". Заняття хлопчиків мають бути пов'язанні з використанням такого улюбленого ними матеріалу, як дерево, "вони завжди почувають себе щасливими, коли допадуться до молотка, цвяхів і шматочка дерева". Наближене до праці дорослого, навчання дітей прийомів роботи з деревом формує у них уміння користування інструментами, елементарні прийоми деревообробки. Діти під керівництвом виховательки та на основі побаченого від рідних можуть виготовляти нескладне обладнання для лялькової кімнати – стільчики, столики, візочки для різного вжитку.

Улюбленим заняттям дітей є плетіння, вишивка з вовни, ниток, соломи, лози. Малюки виплітають торбинки, кошики, гамаки для себе і товаришів, до цього залучаються не лише дівчатка, а й хлопці. Вишиваючи серветку, хустку для ляльки, рушничок, діти вчаться відшукувати гармонію у кольорах, вигадувати комбінацію орнаментів. Звісно, у таких роботах широко використовують український орнамент, який у дитячих руках набуває нових варіацій.

Згідно з концепцією національної системи освіти і виховання, виховання дитини мало будуватися на органічному поєднанні народної педагогіки із сучасними дослідженнями в галузі вікової психології, з використанням кращих народних традицій, які формували у дітей відчуття причетності до свого народу, рідного краю. С. Русова радила використовувати у роботі з дітьми національний матеріал – глину, усі види вишивки, дерево, малювання (декоративний розпис): "Матеріалом для ручної праці і графічного мистецтва може бути всебічне наведення місцевої історії, місцевої природи і рідної орнаментики" [25, с. 73].

Ознайомлення дошкільників із різними матеріалами для занять ручною працею повинно розширювати знання дітей про рослинний світ рідного краю, про особливості праці дорослих, їхні ремесла. Діти мають знати, яким матеріалом та як саме люди споконвіку користувались для своїх потреб: глиною, крейдою, корою дерев, мохом, льоном тощо. "Дитина мусить ознайомитись з усякими місцевими матеріалами, використати його поки задля своєї праці і потім, ставши дорослою, вміти в діло пускати всі місцеві природні скарби задля більш практичної потреби", – зазначає видатний педагог [Там само].

Заняття дітей з ручної праці, на думку С. Русової, мають проводитися за чіткого дотримання дидактичних принципів, перш за все – щодо урахування віку дитини, рівня її розвитку, її індивідуальних можливостей, добору

завдань та змісту роботи з поступовим ускладненням. На думку видатного педагога, бажана така послідовність використання матеріалу: пісок, глина (пластилін); папір; дерево – спочатку кора, плоди (каштан, горіх), палички, дощечки; солома; очерет, мотузки; картон; камінь та ін.

Важливу роль у навчанні дітей праці С. Русова відводила садівниці (виховательці дітей), бо вона – "головний фактор в садку – вона дає йому прогресивний рух". Викладаючи у Фребелівському жіночому педагогічному інституті, керуючи департаментом позашкільної і дошкільної освіти при Міністерстві народної освіти УНР, працюючи на інших посадах, С. Русова приділяла багато уваги питанням професійної підготовки "садівниць", організації курсів з підготовки виховательок для роботи в дитячих садках.

Завдяки зусиллям прогресивних українських педагогів С. Русової, Т. Лубенця, Н. Лубенець, Я. Чепіги (Зеленкевича), О. Дорошенко та ін., удосконалювалися програми, підручники, за якими працювали вчителі, у тому числі – з дітьми молодшого шкільного віку, які застосовували більш ефективні методи навчання дітей. Означені тенденції щодо чіткої організації навчального процесу, використання ефективних методів і прийомів навчання школярів (у тому числі – й ручної праці) в подальші роки визначалися й у практиці роботи з дітьми дошкільного віку.

Тимофієм Лубенцем (1855–1936) було розроблено "Програму предметів, викладених в однокласних і двокласних училищах, та заняття в дитячих садах", в якій визначено окремі аспекти організації ручної праці. Т. Лубенець вважав за необхідне починати курс ручної праці з дітьми 4–8 років ще в дитячому садку, підкріплюючи це розробленою ним програмою. Вона включала "роботу з глиною (ліплення), папером (згинання, вирізування, клеєння, плетіння) і картоном (вирізування і склеювання іграшок та різного роду коробочок). Після продовження цих видів робіт в першому класі автор радив переходити до обробки деревини й виготовлення з неї різноманітних корисних речей" [66, с. 19].

Значний вплив на розвиток українського дошкілля у 20–30-х рр. ХХ ст. мали погляди педагога **Ольги Дорошенко** (1888–1964). Вона пропонувала творчо використовувати в практиці дитячих садків ідеї Ф. Фребеля стосовно проведення занять з ручної праці. На думку О. Дорошенко, окрім паперу та картону, у роботі з дітьми слід використовувати засушений природний матеріал, рогіз, різні дрібниці ("камінці, палички, обрізки паперу, гудзики, цвяшки та ін."). Ручна праця, вважала О. Дорошенко, має готувати дітей до подальшого життя – їх слід навчати хатнього господарства, приготування простої їжі, накривання на стіл тощо. Заняття ручною працею мають зміцнювати здоров'я дітей, формувати м'язову систему, виховувати базові якості особистості – працелюбність, акуратність, дисциплінованість, а також формувати навички колективізму [111, с. 131].

Прихильником ідеї національного виховання дітей був **Яків Чепіга** (1875–1938). Важливого значення у вихованні нової людини він надавав трудовому вихованню, зокрема – ручній праці. Вона поряд із грою є одним з найкращих засобів для збільшення активних фізичних, розумових і моральних надбань дитини. Педагог називає ручну працю школою життя і пропонує релігійне виховання дітей проводити батькам, у сім'ї, а за рахунок скорочення годин на вивчення Закону Божого більше часу відвести ручній праці – "головному рушію розумового розвитку" [25, с. 75].

Великого значення вихованню дітей і молодого покоління в праці надавав відомий педагог **Антон Макаренко** (1888–1939). Він високо оцінював значення раннього віку у формуванні особистості, говорячи про те, що "основи виховання закладаються до п'яти років". Питанням трудового виховання дітей, навчання їх необхідних трудових навичок присвячені такі праці А. Макаренка, як "Про виховну роль праці", "Трудове виховання", "Книга для батьків" тощо.

Працю А. Макаренка розглядав також як важливий засіб виховання громадянина, який визначає власну активну життєву позицію, усвідомлює значущість суспільної праці.

Великого значення вихованню дітей у праці надавав видатний український педагог-гуманіст ХХ ст., ідеї якого знані у всьому світі, – **Василь Сухомлинський** (1918–1970). Визначаючи джерелами народної мудрості трудову діяльність людини, він говорив про те, що завдяки праці людина пізнає світ серцем. Трансформуючи ідеї народного трудового виховання на сучасність, учений-педагог пропонував залучати дітей до виконання ними посильних завдань з того часу, "... як тільки дитина навчиться нести своєю рукою ложку від тарілки до рота" [103, т. 1, с. 506]. Надаючи великого значення трудовому вихованню дитини, В. Сухомлинський доречно зазначав: "Ми переконалися, що тільки в праці, де є піт, мозолі і втома, людське серце стає чутливим, ніжним" [103, т. 2, с. 554].

У працях видатного українського педагога **Мирослава Стельмаховича** (1934–1998) крізь призму народної педагогіки здійснено ґрунтовний аналіз морально-трудового виховання: визначено його мету, завдання і найголовніші принципи. Працю М. Стельмахович розглядав як "могутній виховний засіб і мірило людської порядності. Саме у ній розвиваються здібності людини, формується її світогляд і моральне обличчя" [99, с. 54–55]. Спираючись на національні традиції трудового виховання, М. Стельмаховичем представлено деякі методи та прийоми трудового виховання, відображені в українській народній філософії, у якій навіть народження дитини сприймалося як прихід нового трудівника чи трудівниці (баба-повитуха обрізала пуповину хлопчика на сокирі – щоб був добрим майстром, а дівчинці на гребені – щоб була гарною рукодільницею).

М. Стельмаховичем розкрито ідеї родинної педагогіки щодо трудового виховання дитини, адже вони "... відображають жагуче прагнення батьків до того, щоб забезпечити якомога вищий рівень трудової підготовки дітей, збудити в молоді як психологічно, так і морально постійний потяг до праці, причому такий сильний, щоб вихованець соромився власного байдикування, обурливо ставився до ледарів та нероб..." [99, с. 175].

Отже, прогресивні українські педагоги розглядали ручну працю як важливий засіб розвитку дитини та її соціалізації, вказано на важливість запровадження національних основ у вихованні. У працях українських педагогів обґрунтовалися методичні основи проведення занять з ручної праці у закладах тогочасного суспільного дошкільного виховання.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте внесок видатного німецького педагога Ф. Фребеля в методику проведення занять з художньої праці. Які з його педагогічних ідей щодо організації занять дітей ручною працею не втратили актуальності й сьогодні? Обґрунтуйте свою думку.
2. Обґрунтуйте думку С. Русової про те, що дитяча установа має бути "скарбницею, до якої зібрані всі скарби національної культури". Яким чином погляди видатного педагога реалізовані в сучасній дошкільній практиці? Яку роль щодо цього відіграє розвивальне середовище ДНЗ?
3. Які матеріали для ручної праці використовувалися у роботі з дітьми дошкільного віку в закладах суспільного дошкільного виховання на початку ХХ ст.?
4. Доведіть актуальність ідей С. Русової щодо виховання дітей у праці на сучасному етапі розбудови дошкільного виховання в Україні. Яким чином втілюються в практику роботи з дітьми погляди С. Русової про використання на заняттях з художньої праці національного матеріалу?
5. Розкрийте погляди видатних українських педагогів на проблему виховання дітей в праці.

Завдання для самостійної роботи

1. На основі вивчення праці Є. Тихєєвої "Сучасний дитячий садок, його значення й обладнання" визначте, яке місце відводила видатний педагог питанню використання ручної праці у роботі з дітьми? Яким видатний педагог визначала виховний потенціал ручної праці дітей? Яким чином сполучалися в її поглядах громадська та індивідуальна позиція дитини в заняттях ручною працею?

2. Проаналізуйте працю С. Русової "Дошкільне виховання", розділ VI "Ручна праця". Як видатний педагог розглядала необхідність виховання самостійності дитини у процесі художньої праці? Перелічіть і розкрийте визначені С. Русовою характерні психологічні риси дитячої праці.
3. Підготуйте міні-доповідь "В. Сухомлинський про важливість залучення дітей до праці".

ТЕМА 1.3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУЮВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ (2 год)

План

1. Художня праця як засіб формування творчої особистості дитини.
2. Розвиток психічних процесів дитини засобами художньої праці.
3. Сприймання як основа занять дітей художньо-конструювальною діяльністю.
4. Розвиток сенсомоторики та координації рухів дитини у процесі занять художньою працею.

Ключові поняття: художньо-конструювальна діяльність, дитина дошкільного віку, сенсомоторний розвиток, координація рухів, психічні процеси, сприймання, мислення, увага, пам'ять, творчість, творча особистість.

Рекомендована література

1. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
2. Корчинова О. В. Декоративно-прикладне творчество в детских садах / О. В. Корчинова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 128 с.
3. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник / за заг. ред. Г. В. Сухорукової ; Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота та ін. – К. : Видавничий дім "Слово", 2010. – 367 с.
4. Пантелеев Г. Н. Детский дизайн / Г. Н. Пантелеев. – М. : КАРАПУЗ-ДИДАКТИКА, 2006. – 192 с.
5. Парамонова Л. А. Теория и методика творческого конструирования в детском саду : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Л. А. Парамонова. – М. : Академия, 2002. – 192 с.
6. Сенсомоторное развитие дошкольников на занятиях по изобразительному искусству : пособие для педагогов дошкол. учреждений. – М. : Гуманитарный издательский центр "Владос", 2001. – 221 с.

1. Художня праця як засіб формування творчої особистості дитини

Формування творчої особистості є важливим чинником гуманістичного спрямування виховного процесу та визнання пріоритетом у ньому загальнолюдських і культурно-національних цінностей.

Вагомий внесок у вирішення проблеми розвитку творчої особистості дитини зробила Н. Ветлугіна. Вона виокремила провідні якості: творчі здібності та дитячу активність. Н. Ветлугіна пропонувала "створити широку базу для розвитку творчої практики, збагачувати дитину життєвими враженнями, допомагати їй накопичувати досвід у різноманітних видах художньої практики, не залежно від її конкретних художніх нахилів. Однак не можна надавати їй діяльності характеру ранньої спеціалізації. Лише в умовах різнобічної підготовки народжується інтерес до творчості – ґрунтовної основи розвитку здібностей" [92, с. 5–6].

Можна погодитися з твердженням, що в науці немає смислової диференціації поняття творчості, а існує різноманітність його значень – це: сфера особистості, процес діяльності та його результат. Синонімами творчості часто виступають такі поняття, як "творча діяльність", "продуктивна діяльність", "творче (продуктивне) мислення", "творча активність", "творча уява".

Як правило, у всіх визначеннях *творчості* (Н. Ветлугіна, Т. Григор'єва, Т. Казакова, Л. Коршунова, В. Левін, В. Моляко, Л. Парамонова та ін.) зазначається, що нею є діяльність, у результаті якої створюється новий, оригінальний продукт, що має суспільне значення. Це може бути: і нове знання, і предмет, і твір мистецтва, і спосіб діяльності і т. п.

Велику увагу творчості приділяв у своїх працях радянський психолог Л. Виготський. Підкреслюючи специфічність творчості як особливого виду діяльності, властивого тільки людині, він писав: "... у щоденному оточуючому нас житті творчість є необхідною умовою існування, і все, що виходить за межі рутини і в чому міститься хоч йота нового, зобов'язане своїм походженням творчому процесу людини" [7, с. 7].

Роботи І. Лернера [49] та М. Скаткіна [96] показали, що творчій діяльності людини властиві основні процесуальні риси, які складають основу для подальшого розвитку та поглиблення досвіду творчої діяльності:

- самостійне перенесення знань і вмінь у нову ситуацію;
- бачення нових проблем у знайомих, стандартних умовах;
- бачення нової функції знайомого об'єкта;
- вміння бачити альтернативу рішення;
- уміння комбінувати раніше відомі способи вирішення проблеми в новий спосіб.

Говорячи про формування цих рис творчої діяльності, потрібно зазначити, що витoki дорослої творчості проявляються вже в дитячі роки. На думку низки авторів, у різних дітей творчий потенціал різний і в окремих випадках може проявлятися вже через п'ять-сім днів після появи дитини на світ. Творчий потенціал, на думку науковців, закладено в дитині з народження і розвивається він у міру її дорослішання. У зв'язку з цим постає проблема найбільш раннього виявлення, діагностики та розвитку творчих здібностей дітей (М. Ібука, А. Матюшкін, М. Монтессорі, Б. Нікітін).

Н. Пиш'єва розглядає творчість як складний розумовий процес, який виявляє себе в діяльності, характерною рисою якої є новизна і неповторність продукту. З цього визначення випливає, що основним показником творчості виступає унікальність його результату (художній твір, ідея, технічний прилад тощо) [86, с. 47].

Низка сучасних досліджень дозволили виявити специфічні характеристики творчості, які є універсальними і єдиними як для дітей, так і для дорослих. До цих здібностей відносяться: реалізм уяви, вміння бачити ціле раніше від частин, надситуативно-перетворювальний характер творчих рішень, експериментування. Вони не властиві спочатку дітям і дорослим, а складаються в процесі розвитку цілісного дитячо-дорослого людського співтовариства. Творчі здібності засвоюються, формуються і проявляються в різних видах діяльності. Процес творчого розвитку дітей розуміється як процес освоєння цими універсальними здібностями [86, с. 48].

Для формування творчої особистості слід розвивати такі здібності: проблемне бачення; здатність до висування гіпотез та оригінальних ідей; здатність до винахідництва; здатність до дослідницької діяльності; вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; розвинене уявлення, фантазію тощо.

Вітчизняні та зарубіжні психологи і педагоги (Л. Виготський, В. Давидов, А. Дудецький, О. Запорожець, М. Поддьяков, Н. Сакуліна, Є. Фльоріна та ін.) довели, що творчі можливості дітей виявляються вже в дошкільному віці і розвиток їх відбувається не спонтанно, а в результаті освоєння способів діяльності у процесі спеціально організованого навчання.

Т. Комарова, ґрунтуючись на багаторічній роботі з дітьми, констатує: "Навчання не перешкоджає розвитку творчості, а навпаки, сприяє його становленню, розвитку. Не освоївши на заняттях під керівництвом педагогів необхідних знань, умінь і навичок, не отримавши досить виразних уявлень для своєї діяльності, дитина відчуває себе безпорадною, змушеною робити не те, що задумала, а те, що виходить" [37].

Якщо аналізувати дитячу творчість з позиції об'єктивної новизни, то в ній можна виділити особливу соціальну значущість і оригінальність. Стосовно старшого дошкільного віку можна говорити лише про суб'єктивний

бік (цінності) даного явища. Дослідники Н. Ветлугіна, Т. Григор'єва, Т. Казакова, Є. Кравцова, Є. Фльоріна та ін. вказували на те, що дитяча творчість характеризується не кінцевим результатом, а його освітнім впливом на розвиток дитини, а також самим процесом творення і емоціями, які відчують дошкільники в момент діяльності. "Дитина не відкриває нічого нового для світу дорослих, але вона робить значні відкриття для себе". Н. Ветлугіна вважає, що, відкриваючи нове для себе, дитина одночасно відкриває дорослим нове про себе, і тому ставлення до дитячої творчості має бути педагогічним [117].

Важливим в аспекті розглянутої нами проблеми є питання про особливості прояву дитячої творчості. У даний час встановлено, що творчість дітей старшого дошкільного віку має свою специфіку, обумовлену психологічними і фізіологічними закономірностями вдосконалення їх організму. Так, Л. Божович вважає, що кожний віковий етап характеризується сукупністю специфічних для нього умов життя і діяльності дитини та структурою тих психологічних особливостей, які формуються під впливом цих умов. Тим самим вона підтверджує необхідність застосування вікового підходу до виховання і навчання дошкільників. Аналіз теоретичних джерел виявив, що дослідники визнають можливість п'яти-шестирічних дітей до створення нового малюнка, конструкції, образу фантазії, руху і т. п., які відрізняються оригінальністю, варіативністю, гнучкістю і рухливістю.

Педагоги і психологи довели, що до п'яти-шести років на перший план виступають пізнавальні інтереси, які виходять за межі ситуативної обумовленості та набувають творчого характеру. Вчені заявляють: "Творчість дитини виступає ще в нерозвиненій формі. Незважаючи на це, вона містить в собі такі важливі властивості, які дають повне право говорити про справжню творчість дітей, оскільки вони у своїй творчій діяльності виходять за межі відомих їм знань і умінь" [79].

М. Поддьяков вважав, що дитяча творчість – це особливий світогляд дитини, особливе ставлення до навколишнього світу, як у плані його сприйняття, так і в плані його перетворення [80, с. 14]. Як справедливо зауважував А. Петровський, у процесі творчості переборюється страх дітей помилитися, зробити "не так, як слід", що суттєво сприяє розвитку сміливості і волі дитячого сприйняття та мислення. Тієї сміливості і волі, яка лягає в основу "дорослої" творчості.

На думку Т. Панфілової [72] та інших дослідників, саме у творчій діяльності розвивається образне, конструктивне й аналітичне мислення, здатність до фантазування, зорова пам'ять та ін. Інакше кажучи, відбувається різнобічний психічний розвиток дитини, розкривається його особистість, виховується легкість і швидкість оволодіння знаннями та вміннями, здатність використовувати їх для розв'язання завдань у різних, в тому числі

нестандартних ситуаціях, впевненість у правильності прийняття обґрунтованих рішень і їх реалізації.

Потрібно зазначити, що дитина дошкільного віку не створює оригінальних творів мистецтва, але її творчість нерозривно пов'язана з пізнавальною діяльністю (сприйняттям, уявленням, образним мисленням), уявою і практичною діяльністю.

Більшість педагогів серед умов, що стимулюють розвиток дитячої креативності, виділяють:

- ситуації незавершеності або відкритості на відміну від жорстко заданих і суворо контрольованих;
- дозвіл і заохочення безлічі питань;
- створення і розробку прийомів, стратегій, інструментів, предметів для подальшої діяльності;
- стимулювання відповідальності і незалежності;
- акцент на самостійних розробках, спостереженнях, почуттях тощо;
- увагу до інтересів дітей з боку батьків та оточення;
- урахування загальних закономірностей психології дитячої творчості;
- білінгвістичний досвід.

Кожному віковому етапу властива своя форма творчості. Отже, перш за все, слід розвивати комбінаторні здібності мислення, розширювати досвід дитини, її пізнавальні потреби та інтереси, давати можливість для вправи в тій діяльності, в якій ці інтереси виражаються, створювати позитивну мотивацію діяльності, установку на успіх. Також важливо вдосконалювати вміння і навички, які становлять операційно-технічну основу діяльності [86, с. 47].

Аналіз досліджень у сфері психофізичного розвитку дітей старшого дошкільного віку показує, що саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток інтелектуальної, морально-вольової та емоційної сфер особистості, зміцнюється здоров'я, удосконалюються рухові вміння і навички. У дитини підвищується самоконтроль та оцінка діяльності, рівень довільності уваги, пам'яті, мовних і розумових процесів. Зростає працездатність, витривалість (Т. Бабаєва, М. Васильєва, В. Гербова, Р. Іванкова, О. Запорожець, Є. Кравцова, В. Мухіна, С. Рубінштейн та ін.). Дані обставини дозволяють стверджувати, що саме старший дошкільний вік є найбільш сприятливим для всебічного творчого розвитку дітей, у тому числі – за допомогою художньої ручної праці.

На заняттях з художньої праці з метою розвитку в дітей творчих здібностей потрібно використовувати ігрову діяльність. Великі творчі можливості гри визначаються тим, що вона визначилася на основі практичної діяльності людей як своєрідний засіб передачі суспільного та практичного досвіду від покоління до покоління. У ході ігрової діяльності дитина краще

розуміє суть людської праці, її творчий характер. Творчість у процесі праці та гри має багато спільного. Так, працюючи, людина прагне до удосконалення способів праці, а під час гри удосконалюються, змінюються умови дій, засоби, створюється щось нове, що не існує в реальному житті.

Говорячи про використання гри на заняттях з художньої праці з метою розвитку творчості в дошкільників, педагогу не потрібно обмежуватися лише обігранням створених малюками поробок. Доцільним буде створення ігрових ситуацій, використання готових робіт у сюжетно-рольових, режисерських іграх та іграх-драматизаціях. Важливим щодо цього є те, що діяльність викликає у дитини радість, позитивні емоції. Ігрова ситуація створює у дітей особистісно значущий мотив діяльності, а це, в свою чергу, створює яскравий емоційний відгук у дітей. На думку Н. Сакуліної, дитяча творча діяльність при всій своєрідності схожа на аналогічну діяльність дорослих і поступово набуває єдиної з нею структури та життєвого сенсу.

Останнім часом все більш актуальним стає розгляд активності дитини через визначення її особистості як суб'єкта діяльності (К. Абульханова-Славська, А. Брушлинський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн). У зв'язку з цим у дидактиці дошкільної освіти розробляються прийоми навчання, які сприяють постановці дошкільнят в активну суб'єктну позицію (Л. Венгер, Т. Єрофєєва, Н. Кондратьєва, В. Логінова, З. Михайлова, Л. Парамонова, М. Поддьяков, М. Сілаєва та ін.).

На основі вивчення теоретичних джерел встановлено, що педагоги і психологи (В. Кудрявцев, І. Куликівська, М. Поддьяков, В. Синельников, Н. Совгир) найважливішим джерелом творчого розвитку дошкільника вважають експериментування. В. Кудрявцев вважає, що шляхом експериментування дитина виробляє перенесення і включення властивостей знайомих предметів у контекст нової ситуації, а також розкриває можливі трансформації даних властивостей у цьому контексті [46]. Важливим тут є те, що дитина діє шляхом свідомого, самостійного "ручного" перетворення об'єкта, у процесі чого може орієнтуватися не тільки на зовнішньо-емпіричні властивості предметів, але й на їх образно представлені внутрішні, ключові характеристики, серед яких:

- знаходження адекватних (відповідних) зображально-виразних засобів для втілення образу;
- індивідуальний "почерк" дитячої продукції, своєрідність манери виконання і характеру вираження свого ставлення;
- відповідність дитячої продукції елементарним художнім вимогам.

Проте дані показники становлять швидше процесуальні риси творчої діяльності, ніж критерії, за якими вона повинна оцінюватися.

Наведемо наступний приклад. Беручи участь у виготовленні виробів і сувенірів, дитина експериментує з різним матеріалом, ознайомлюється з

його особливостями і властивостями, освоює систему перцептивних обстежувальних дій, закріплених як способи, які забезпечують адекватне пізнання світу. При цьому для виокремлення одних груп якостей потрібні більш прості дії, наприклад, погладжування для виділення гладкості або шорсткості; стискання, натискання для визначення твердості або м'якості; зважування на долоні для визначення маси предмета і т. п. Для виявлення більш складних якостей, відносин, системи ознак потрібні не одиничні дії, а система дій, виконуваних у певній послідовності. Так, щоб з'ясувати, з чого зроблений той чи інший предмет, потрібно визначити ознаки матеріалу: щільність, твердість, особливості поверхні і т. д. Важливим тут, з нашої точки зору, є те, що знання не даються дитині в готовому вигляді, а вона сама набуває їх методом "спроб і помилок", виявляє сутнісні характеристики навколишніх предметів і явищ.

Для виконання творчих робіт необхідно, насамперед, навчати дошкільнят дослідницьких умінь, що дозволяє діяти у змінених або раніше невідомих умовах: вчити ставити мету і бачити проміжні результати; доводити розпочату справу до кінця; аналізувати і здійснювати коригування своїх дій за етапами; систематизувати інформацію; виявляти суперечності і невідповідності; обґрунтовувати свою точку зору; оформляти результати творчих досягнень.

Заняття дітей художньою працею формує у них здатність до творчості за таких умов: спонукання дітей до художньої творчості шляхом постановки цікавих, різноманітних творчих завдань; урахування індивідуальних інтересів, схильностей і здібностей дітей; дотриманням системи взаємозв'язків між навчальними і творчими завданнями на заняттях; варіювання творчих завдань залежно від віку дітей.

Багато уваги проблемі дитячої творчості приділяла у своїх працях Є. Фльоріна. Вона зазначала, що дієва сила творчого процесу визначається в тому, що дитина стає ніби співучасником того, що відбувається, а не спостерігачем його з боку. "Для дошкільника важливо і характерно не механічне виконання форми з чужого задуму, але творче конструювання, для чого, звичайно, необхідне систематичне розширення дитячого досвіду і набуття ним низки навичок" [113, с. 115]. Конструювання у дитини, як стверджує автор, має бути враховано і методично відповідним чином спрямовано. Проповідуючи принцип гуманізму, Є. Фльоріна вважала необхідним цінувати і розвивати ініціативу та уяву дитини, в якій би наївній формі вони не виявлялися. На її думку, це створює передумову для дитячих творчих проявів у грі, слові, ліпленні тощо, в яких дитина ініціативно використовує набуті знання і вміння під керівництвом вихователя, розвиваючи їх [113].

Потрібно зазначити, що, незважаючи на велику кількість досліджень щодо розвитку дитячої творчості, означена проблема досі залишається

найменш вивченою в теорії і недостатньо представленою в практиці виховання. Це зумовлено складністю даного явища, прихованістю механізмів творчості, відсутністю конкретних критеріїв, за якими творчі здібності, потенціал особистості повинні оцінюватися.

При оцінці дитячої творчості акцент потрібно робити не стільки на результатах, скільки на самому процесі діяльності. Саме тому Н. Сакуліна формування таких якостей особистості, як самостійність, активність, ініціатива, що виявляються в процесі діяльності, розглядає як неодмінні складові творчості.

Одну із спроб систематизувати критерії оцінки дитячої продуктивної творчості зробила Н. Ветлугіна [92; 117]. Надалі запропоновані нею критерії знайшли своє застосування в працях інших авторів (Є. Брикіної, Е. Галямової, Г. Григорьєвої, О. Дибіної та ін.). Схарактеризуємо ці критерії з відповідними їм показниками.

I група. Відносини, інтереси, здібності дітей, які проявляються в художній творчості:

- щирість, правдивість, безпосередність переживань;
- розвинена творча уява, на основі якого перетворюється минулий досвід; спроможність "входження" в зображувані обставини, в умовні ситуації;
- захопленість діяльністю;
- спеціальні художні здібності (образне бачення, поетичний і музичний слух);
- видозміна мотивів діяльності, що приносить дітям задоволення своїми результатами;
- виникнення потреб, інтересів до творчості.

II група. Способи творчих дій:

- доповнення, зміни, варіації, перетворення вже знайомого матеріалу, створення нової комбінації із засвоєних, старих елементів; застосування відомого в нових ситуаціях;
- самостійні пошуки найкращого розв'язання завдання;
- знаходження нових прийомів розв'язання (коли старих вже не достатньо), самостійність та ініціатива у їх застосуванні, знаходження своїх оригінальних прийомів розв'язання творчих завдань.

III група. Якість дитячої продукції:

- знаходження адекватних (відповідних) зображальних засобів для втілення образу;
- індивідуальний "почерк" дитячої продукції, своєрідність манери виконання та характеру вираження власного ставлення;
- відповідність дитячої продукції елементарним художнім вимогам.

Однак дані показники є швидше процесуальними рисами творчої діяльності, аніж критерії, за якими вона має оцінюватися.

А. Сорокіна пов'язувала можливість творчого розвитку дитини в ручній праці з наявністю наступних моментів:

- встановлення правильного співвідношення між виконавчою і творчою діяльністю;
- акцент на розвитку дитячої ініціативи та самостійності;
- наявність певної послідовної системи самостійних робіт;
- пред'явлення дітям зразка або схематичного малюнка виробу.

2. Розвиток психічних процесів дитини засобами художньої праці

Психологи визначають так звані сенситивні періоди розвитку дитини, тобто періоди, коли навчання дитини найбільш суттєво впливає на психічний розвиток дитини. Наприклад, у розвитку мовлення дитини – це період від 1,5 до 3-х років. Дуже поширене на сьогодні поняття *розвивального навчання* зумовлює саме те навчання, яке найбільшою мірою сприяє психічному розвитку. Вихователю ДНЗ при проведенні занять художньої праці потрібно урахувати загальні особливості психології дитини. У дошкільному віці до таких особливостей відносяться: нерозчленованість сприйняття, конкретність мислення, мимовільність уяви та пам'яті. При цьому завдання педагога – не нав'язувати дитині фактів, які їй слід запам'ятати, а надати допомогу в психічному розвитку [58, с. 38–44].

В організації та проведенні занять з художньої праці вихователю потрібно виокремлювати **загальні та індивідуальні особливості** дітей дошкільного віку. До **загальних** відносяться їх вікові та психічні особливості. Під **віковими особливостями** дітей маються на увазі: нестійкість уваги, великі можливості самостійної діяльності, швидка втомлюваність, слабка розвиненість просторових уявлень, недостатня розвиненість мускулатури пальців рук, координації рухів тощо.

З **психічних особливостей** виокремлюється рівень розвиненості основних психічних процесів: уяви, мислення, пам'яті, уваги.

Індивідуальні особливості дитини визначаються її темпераментом; здібностями; особливостями емоційної, мотиваційної, вольової сфери; потребами; рівнем розумового розвитку тощо.

Заняття з художньої праці відіграють велику роль у психічному розвитку дитини – розвитку основних психічних процесів: уяви, мислення, пам'яті, уваги.

|| *Увага – це спрямованість та зосередженість свідомості, які передбачають підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної та рухової активності індивіда [23, с. 117].*

Увага дошкільняти тісно пов'язана зі сприйманням. Виділення предмета із загального фону, виділення деталей, зіставлення з еталоном – всі перцептивні дії активізують увагу та ведуть до її розвитку. Рівень розвиненості уваги визначається за якісними змінами: зростає стійкість і зосередженість уваги. Розвиток видів та властивостей уваги дитини дошкільного віку пов'язаний із становленням предметної, ігрової та пізнавальної діяльності дитини. Великий потенціал щодо розвитку уваги у дітей дошкільного віку має такий вид діяльності, як художньо-конструктивна, яка розуміється дослідниками (О. Леонтьєв, О. Тихомиров, В. Іванов, Є. Ігнат'єв) як одна з форм творчої діяльності, що підпорядковується загальним закономірностям теорії діяльності.

За участю волі увага буває довільна та мимовільна [23, с. 118]. У дошкільному дитинстві розвиваються обидва види уваги. Мимовільна увага пов'язана з засвоєнням нових диференційованих знань про види тварин, комах, квітів, особливості конструкцій предметів, будівель тощо. Все це спочатку пояснюють і показують дитині дорослі, потім вона зауважує сама, мимоволі. Те, що пояснили, не тільки привертає увагу саме по собі, але й слугує своєрідним тлом, на якому для дитини стають помітними незвичайні об'єкти.

Дитина старшого дошкільного віку може більш тривало малювати, працювати з різними пластичними матеріалами (наприклад, із солоним тістом або з глиною), створюючи нові елементи виробу, декоруючи його. Як зазначає Т. Дуткевич, "увага підтримується, коли дошкільник активний щодо предмета, обстежує його, відкриваючи в ньому щось нове. У той же час, дорослий повинен вимагати довести розпочату справу до кінця, створювати у дітей установку на отримання якісного результату" [23, с. 124].

Під впливом нових вимог у нових видах діяльності для дитини 5–6 років постає завдання не відволікатися, розглянути детально запропонований малюнок, зразок майбутньої роботи, її схему тощо. Тоді починають формуватися спеціальні дії уваги й вона набуває нової якості – довільного навмисного характеру.

На заняттях з художньої праці за відповідного педагогічного керівництва діти вчаться помічати незвичайні квіти, оригінальні форми, незнані раніше способи декорування виробів тощо. Діти дошкільного віку помічають не тільки яскраве, помітне, гучне, але саме незвичайне – те, чого не було в їх досвіді. Увага залежить не тільки від властивостей об'єкта, але й від ерудиції дитини. Довільна увага розвивається в ході цілеспрямованої діяльності. Мета дії як образ передбачуваного результату спонукає дитину утримувати увагу протягом усієї діяльності. Стимулюючи задуми, збагачуючи предметне середовище й можливості здійснення ідей, можна домогтися значного розвитку уваги дошкільника. Можна бачити велику зосередженість дітей на заняттях з художньої праці в моменти експериментування з різними мате-

ріалами, у різних художніх техніках (наприклад, у засвоєнні техніки квілінгу або вишивки).

Новим джерелом розвитку довільної уваги для дошкільника є інструкції дорослого на заняттях і в повсякденному спілкуванні. При цьому дорослий дає не тільки мету, але і способи її досягнення, порядок дій. Упорядкованість дій контролюється дорослим і під впливом оцінок перетворюється на самоконтроль дитини – акт уваги. Переключення уваги з об'єкта на способи і порядок дій перетворює його на розгорнутий процес самоконтролю, як його характеризує П. Гальперін. Це завдання посилює дошкільникові 5–7 років у тому разі, якщо проміжні дії-цілі представлені зразками. Наприклад, якщо дитині старшого дошкільного віку запропонувати виготовити іграшку з рухомими частинами, вона орієнтується на малюнки її деталей, розташовані в послідовності виготовлення. Це допомагає зберегти увагу дітей до отримання кінцевого результату, визначеного метою заняття з художньої праці.

Якщо порядок дій поставлено лише словесною інструкцією, утримати увагу дітей значно важче. З метою організації уваги дитини на заняттях дорослий може застосовувати таку інструкцію, як: "Будь уважним". На заняттях підтримка уваги дітей, уникнення загрози відволікання від роботи відбувається за використання вихователем жестів, слів, зміни інтонації голосу, показу зразків.

Для старших дошкільників опорою довільної уваги постають чітко надані завдання, змагальні моменти, дисциплінарні вимоги, обіцянка питати. Однак дітям цього віку потрібні прийоми "підживлення" уваги яскравими, незвичайними, "мимовільними" сигналами. Використання вихователем на занятті з художньої праці загадок, поява Незнайка, Фіксиків, поставлені від їхнього імені завдання та запитання активізують дітей і допомагають організувати увагу.

|| *Пам'ять – це процеси запам'ятовування, зберігання, відтворення й забування досвіду.*

У дошкільному віці розвиваються такі види пам'яті як: образна, рухова, словесна. Провідною серед цих видів пам'яті у період дошкільного дитинства є образна пам'ять. У дошкільному віці пам'ять за своїми показниками випереджає мислення; спостерігається посилення зв'язків між пам'яттю та мисленням.

Від того, як у дошкільні роки буде розвинена пам'ять дитини, якого масштабу сягне її об'єм, наскільки ефективним буде довільне запам'ятовування (підпорядкована певній меті цілеспрямована розумова діяльність щодо закріплення нового матеріалу), значною мірою залежатиме подальша розумова діяльність у процесі набуття досвіду. Розвиток пам'яті

дошкільника відбувається у напрямку зростання її довільності й керуваності. Однак наприкінці дошкільного віку в дитини все ще переважає мимовільна пам'ять.

В організації занять вихователю варто ураховувати те, що дитиною краще запам'ятовується "емоційно насичений, ритмічно побудований, незвичний, контрастний, динамічний матеріал" [23, с. 158]. Психолог П. Зінченко, досліджуючи специфіку механічної та смислової пам'яті, визначив, що організація навчального процесу повинна спиратися на глибокий та широкий аналіз матеріалу, що вивчається. За цих умов включаються у засвоєння матеріалу процеси мислення, більш ефективно функціонує пам'ять, ширше й повніше розкриваються та використовуються усі її потенційні можливості.

Однією з умов розвитку пам'яті в дітей дошкільного віку на заняттях з художньої праці є опора на принцип системності знань. Надзвичайно важливого значення системності навчання надавав дидакт Л. Занков. Він вказував на те, що "якщо знання набуваються учнями з наочного об'єкта в процесі спостереження під керівництвом педагога, то уявлення дітей про об'єкт формуються більш точно й диференційовано, що слугує кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу" [81, с. 161].

Набуття дітьми необхідних знань та умінь у галузі художньої праці є більш ефективним, коли педагог знаходить і не втрачає з-під контролю важелі систематизації знань, постійно звертається до вже набутих дітьми понять та практичних умінь при засвоєнні нового.

Так, на заняттях з художньої праці вихователь з метою більш якісного запам'ятовування навчального матеріалу може використовувати такі методи, як: загадка, проблемна ситуація, пригадування, інструктаж тощо.

Проводячи попередню роботу з дітьми щодо втілення у майбутніх роботах краси та своєрідності пейзажу, вихователю на прогулянці слід спрямувати увагу дітей на розглядання краси дерев, що знаходяться на найближчій алеї або навколо будівлі садочка. Педагог цілеспрямовано ставить перед дітьми завдання запам'ятати, якого кольору дерева, ялинки, запам'ятати форми та розташування об'єктів, оскільки все це потім діти будуть відтворювати у власних творчих роботах.

У теоретичних джерелах зазначається, що відтворювальний вид діяльності найтіснішим чином пов'язаний з нашою пам'яттю; його сутність полягає в тому, що людина відтворює або повторює вже раніше створені та вироблені прийоми поведінки або воскрешає сліди від колишніх вражень. І в той же час людина не може з точністю відтворити те, що було колись засвоєно, у процесі життєвого досвіду завжди створюються нові комбінації. "Вищий психічний процес, – писав С. Рубінштейн, – припускає "нижчі" і вдосконалюється на їх основі, одночасно на різних рівнях багатопланово" [89].

|| *Мислення – це активний пошук зв'язків і відношень між різними подіями, явищами, предметами.*

Психологія надає широкий перелік класифікацій мислення (за різними обґрунтуваннями класифікації). У період дошкільного дитинства (4–6 (7) років) розвиток мислення пов'язаний зі змінами наочно-дійового та образного видів мислення, що характеризує здатність дитини до занять художньою працею.

Наочно-дійове мислення – це виділення зв'язків і відношень шляхом реальної дії з предметами. Цей вид мислення є первинним і, порівняно з іншими видами, значно переважає у дітей 4–5 років. Дитина 5–6 років вдається до наочно-дійового виду мислення, зазвичай, тоді, коли перед нею постає завдання, для виконання якого у неї немає досвіду та знань або ж їх дуже мало.

Заняття з ручної праці з використанням художнього конструювання (елементів дизайну) надають великі можливості для розвитку *продуктивного мислення*, де художня форма будується з опорою на основні й цілком доступні старшим дошкільникам принципи міри, ритму, симетрії, композиційної й конструктивної рівноваги тощо.

Розвиток продуктивного мислення у дітей старшого дошкільного віку полягає в розвитку наступних якостей:

- чіткості й цілісності сприйняття; оригінальності, притаманній віку;
- різних видів пам'яті, включаючи збагачення емпіричного досвіду дитини;
- логічних операцій: аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації;
- уяви на основі асоціювання образного порівняння, оволодіння різними способами формування образів уяви; інтуїції;
- інтелектуальних, естетичних, моральних якостей особистості, включаючи здатність до доведення справи до кінця й до оцінних дій.

На заняттях з художньої праці слід розвивати в дітей *конструктивне мислення* через організацію їхньої продуктивної творчої діяльності. Основою такої роботи є формування в дошкільників елементів графічної грамоти й технічних уявлень, через включення дітей у процес виконання елементарних конструктивних завдань.

Образне мислення – основний вид мислення дітей 5–6-річного віку. Оскільки проведення занять з художньої праці з дітьми у ДНЗ припадає на даний вік, то у процесі роботи дошкільники можуть оволодіти багатьма можливостями, пов'язаними з образним мисленням. Наприклад, малюки можуть навчитися подумки відтворювати в роботах образи реальних предметів, людей, тварин тощо, а потім – перетворювати їх, будувати наочні

моделі (на зразок схем), які відображають суттєві властивості об'єктів або явищ, планувати свої дії подумки.

Оскільки заняття дітей художньою працею пов'язані зі створенням нового оригінального продукту, це сприяє розвитку в дошкільників творчого мислення. Вагомий вплив на формування й розвиток творчого пориву матимуть естетичні фактори навколишнього середовища.

Як свідчать дослідження психологів, уже в дошкільному віці дитина може досягти належного рівня образного мислення за допомогою спеціального тренування, яке потрібно спрямовувати на розвиток наступних здібностей:

1. *Здійснювати оперування образом подумки.* Оперування образами складає основу образного мислення. Що означає "оперувати образом"? Це означає – здійснювати з ним різноманітні мисленнєві перетворення (дії): поворот, перегруповування початкових елементів, розчленовування та з'єднування елементів у ціле та інші. Водночас важливо, щоб образ не "тьмянів", не зникав і не спотворювався. Досягнути цього досить важко, проте деякі з вищеперерахованих дій можуть опанувати навіть п'ятирічні малюки. Щоправда, для цього потрібне спеціальне тренування.

2. *Орієнтуватися в просторі* за допомогою простої *план-схеми*, а також самостійно її створювати. Необхідність орієнтуватися в просторі виникає в людини від моменту народження, і розв'язує вона це завдання за допомогою просторового мислення (просторове мислення – різновид образного). Здатність орієнтуватися в просторі у своєму розвитку проходить два основні етапи: перший – безпосереднє орієнтування у просторі, яке здійснюється на рівні сприйняття; другий – опосередковане, що спирається на просторові уявлення. У 5 років дитина вже досить непогано орієнтується в реальному просторі, а тому формування просторових уявлень стає дедалі актуальнішим. Формування таких уявлень передбачає, перш за все, розвиток умінь будувати елементарні схематизовані образи простору й застосовувати їх у реальній ситуації.

3. *"Читати" і створювати прості схематичні зображення* різноманітних об'єктів. Реальний предмет (чи інший об'єкт) завжди більш інформативний, ніж його образ. Але, на відміну від предмета, його образ динамічніший і оперативніший; він є наочним, узагальненим і схематизованим відображенням предмета; виділяє в ньому зміст, важливий з погляду виконання того чи іншого пізнавального або практичного завдання. Саме тому дії образного мислення часто характеризують як дії для побудови й застосування схематизованих образів, які відображають зв'язки та відношення реальних об'єктів. Тренування образного мислення дітей 5–6 років обов'язково повинне містити вправи на розвиток цих дій. Наприклад, дитина може навчитися орієнтуватися у схематичному зображенні простого за формою предмета, пози людини, невеликого літературного твору, а також спроможна набути елементарних навичок самостійного створення таких зображень.

4. *Планувати свої дії подумки.* На певному етапі розвитку образного мислення у дитини з'являється ще одна важлива здатність – уміння планувати власні дії подумки. Завдяки цій здатності малюк може уявити те, що він отримає внаслідок своїх зусиль, тобто створити образ майбутнього результату, якого реально ще не існує. Окрім того, ця здатність відкриває нові можливості для планування різних шляхів досягнення мети, для вивчення й вибору різних способів виконання завдання. Адже, оперуючи предметами подумки, уявляючи різні варіанти їх перетворень, можна швидше знайти правильне рішення, ніж виконуючи реальні дії, особливо коли можливості виконання таких дій обмежені. Сензитивним періодом для розвитку здатності діяти подумки є молодший шкільний вік, проте основи розвитку цієї здатності закладаються ще в дошкільному дитинстві.

Особливістю занять дітей художньою працею є те, що в них образні (наочні), понятійні (абстрактні) та практичні (діяльнісні) компоненти мисленневої діяльності мають рівноправне положення та реально взаємодіють між собою. Досягається це не автоматично, а за умови правильно поставленого перед дитиною завдання, а також того, якою мірою від дошкільника вимагається поєднання практичних дій у галузі художньої праці з виконанням мисленневих операцій.

З метою забезпечення системності й міцності знань дітей вихователь повинен використовувати широкий спектр відповідних методів і прийомів активізації мисленневої діяльності. Як зазначає А. Крамаренко, методично грамотно розроблена організація практичної діяльності дітей, яка потребує активної розумової діяльності, сприяє виробленню таких важливих якостей мислення, як: гнучкість, конструктивність, варіативність. Така організація діяльності активно формує пізнавальні інтереси, і, з урахуванням вікових особливостей дітей, значно ефективніше сприяє їхньому інтелектуальному розвитку [43, с. 81].

Художня діяльність дошкільників безпосередньо пов'язана із розвитком такого психічного процесу, як уява.

Уява – це процес побудови образу продукту діяльності ще до його виникнення, а також створення програми поведінки у тих випадках, коли проблемна ситуація характеризується невизначеністю.

Це процес створення людиною образів, об'єктів на основі попереднього досвіду. Всі образи уяви, якими б чудернацькими вони не були, засновані на тих уявленнях і враженнях, які ми отримуємо в реальному житті.

Процес уяви властивий лише людині. Уява допомагає людині творчо перетворювати дійсність, її образи є гнучкішими, рухливішими, а їх комбіна-

ції дозволяють досягти нових і несподіваних результатів. На відміну від творчої уяви дорослого, дитяча фантазія не включається у створення вартісних продуктів праці. Вона бере участь у творчості "для себе", до неї не висуваються вимоги реалізації і продуктивності [69, с. 12].

Психолог О. Дьяченко зазначає, що "уява – це ніби той чутливий музичний інструмент, опанування яким відкриває можливості самовираження, вимагає від дитини знаходження і виконання власних задумів та бажань" [24, с. 3].

У сучасній науці прийнято виділяти три типи уяви: логічну (виходить з цього), критичну (проорокує майбутнє на основі науково-технічних перетворень) і творчу уяву.

Л. Виготський виділяв наступні види уяви:

1. Сприймаюча уява, яка залежить від сприймання дійсності та пов'язана із зображенням конкретної ситуації.
2. Сприймаюча уява, заснована на конкретних спогадах.
3. Фантазуюча уява, що спирається на матеріал дійсності, проте спрямована на створення нереальних моделей.
4. Зображальна уява, спрямована на добір зображально-виразних засобів кольору, звуку, форми тощо [7, с. 8–17].

У психічному житті дошкільника уява відіграє важливу роль, оскільки в цьому віці вона є особливо рухливою. Дослідження психологів свідчать, що уява дитини розвивається поступово, паралельно з накопиченням нею певного досвіду. Уява дитини є біднішою за уяву дорослого, обмеженість її життєвого досвіду надає менше матеріалу для фантазії. За правильного розумового виховання уява не відволікає свідомість від дійсності, а допомагає процесу її пізнання. Тому педагог повинен створювати дітям основу для яскравих вражень, виховувати здатність і прагнення до творчих задумів та їх реалізації [69, с. 12].

В. Кудрявцев визначає уяву дошкільника як силу, яка зводить до однієї неподільної точки загальне й одиничне, необхідне і випадкове, головне і другорядне. Він зазначає, що за допомогою уяви "дитина виділяє ті властивості, які хоча й приховані, але специфічні для даного об'єкта і найбільш рельєфно відображають його загальну, цілісну природу" [46].

У дітей 5-ти років уява спрямована на предмети, з якими дитина діє. До кінця дошкільного дитинства малюк здатний до уявного оперування образами, у тому числі – у художньо-продуктивній діяльності. На заняттях з художньої праці вихователь може спиратися на попередній досвід дітей (наприклад, пригадати відвідування виставки робіт народних майстрів, зразки робіт, які там бачили, й створити на основі баченого свою оригінальну роботу, а потім – розказати про неї). Як зазначає Т. Дуткевич, у середньому дошкільному віці у дітей на основі стрімкого розширення їхнього

досвіду зростають творчі прояви в діяльності, перш за все – у грі, ручній праці та зв'язному мовленні [23, с. 185].

Розвитку уяви дітей на заняттях з художньої праці сприяє підтримка з боку дорослого, заохочення допитливості дітей, їхніх пошукових дій, вихід за межі зразка. На заняттях з художньої праці у старшій групі вихователь може використовувати різноманітні уявні ситуації, у тому числі – за використання творів фольклору, літератури, живопису, іграшок. Діти середнього та старшого дошкільного віку можуть планувати, програмувати свою діяльність за допомогою задуму. Педагог може надавати на початку заняття дітям інструкції на кшталт: "Подумай, як краще зробити кошик для чарівного гнома?" або "Розкажи, що ти задумав зробити. Що тобі потрібно для роботи?" На заняттях з художньої праці вихователю важливо навчити дитину формулювати різні за складністю задуми та втілювати їх за допомогою технічних прийомів художньої ручної праці, добору різноманітних матеріалів для роботи, а також за допомогою використання засобів втілення художнього образу.

Л. Виготський стверджував, що в дитячому віці уява значно менше розвинена, ніж у дорослому. "Дитина може уявити собі значно менше, ніж дорослий, проте більше довіряє продуктам своєї уяви та менше контролює їх" [7, с. 8–17].

Вихователю, проводячи заняття з художньої праці, варто враховувати те, що чим багатший досвід людини, тим більшим є матеріал, яким володіє її уява. Отже, чим більше дитина побачила, почула і пережила, тим багатшою і продуктивнішою буде її уява. З метою збагачення життєвого досвіду та емоційних вражень дітей вихователю слід проводити з ними екскурсії, відвідувати виставки, музеї; проводити перегляд творів відомих митців як творів великої естетичної дії (їхній перелік зазначено у програмах дошкільної освіти) з подальшим обговоренням.

Дитячі психологи рекомендують особливу увагу звернути на розвиток імажинативних (від англ. *imagination* – уява) здібностей та умінь:

- використовувати заміники предметів;
- здійснювати "опредмечування" невизначеного об'єкта;
- створювати образи на основі словесного опису або неповного графічного зображення;
- оперувати уявними образами простих багатовимірних об'єктів (просторова уява);
- підпорядковувати власну уяву певному задуму, створювати і послідовно реалізовувати план цього задуму.

Заняття з художньої праці, які містять не тільки трудову, але й художньо-естетичну складову, мають великий потенціал щодо розвитку дитячої уяви створенням нових, оригінальних предметів.

3. Сприймання як основа занять дітей художньо-конструювальною діяльністю

Основою взаємодії дитини з навколишнім світом, у тому числі щодо його відображення в художніх творах, є процес сприймання.

Сприймання – це процес безпосереднього контакту з навколишнім середовищем, процес переживання вражень про предмети в рмежах соціоемоційного розвитку спостерігача.

Г. Сухорукова, О. Дронова визначають сприймання як базовий пізнавальний процес, зумовлений роботою окремих органів чуттів.

Залежно від виду чуттєвості розрізняють слуховий, зоровий, тактильний, руховий, смаковий, нюховий, дотиковий та інші аналізатори. За допомогою механізму дії рецепторів та аналізаторів дитиною сприймаються колір, звук, смак, запах, рух, форма, які, в свою чергу, є своєрідною характеристикою об'єктів, предметів та явищ навколишнього.

Комплексність дії аналізаторів у пізнанні дитиною світу взагалі, своєрідності краси в навколишньому, залучення її до основ мистецтва забезпечують роботу сприймання як цілісного відображення предмета, ситуації тощо. Естетичний бік сприймання дитиною дійсності визначається відповідними емоціями, почуттями, переживаннями, а також зовнішніми та внутрішніми мотивами.

Перші уявлення про предмети, об'єкти та явища навколишнього світу дитина отримує через рецептори – першої частини периферичного відділу аналізатора, нервового апарату, який здійснює функцію аналізу і синтезу подразників, що надходять із зовнішнього та внутрішнього середовища організму людини [65, с. 100–101].

Результатом спільної діяльності зору, дотику, нюху, слуху, смаку тощо є образи сприймання – своєрідні "картинки" реальності, які дитина відтворює у продуктах художньо-творчої діяльності – у малюнку, поробці, конструювальній споруді тощо.

Як складний психологічний процес сприймання складається з таких етапів:

- аферентний синтез (аналіз властивостей об'єкта і предметного середовища, зони відображення);
- міжсенсорна взаємодія. При сприйнятті об'єкта і предметного середовища, зони відображення відбувається порівняння зорового, звукового та інших сигналів, взаємодії аналізаторів, тренування асоціативних процесів і півкуль головного мозку;

- момент сприйняття твору – це уявна зустріч всього досвіду, накопиченого людиною до даного моменту, і картини як якогось символу, що посилається людині автором. Уміння розшифрувати цей символ, зрозуміти ідею, відчутти красу зображення обумовлені підготовленістю сприйняття, заснованого на сенсомоторній натренованості очей [93, с. 15].

Заняття дитини художньої працею, що мають в основі не тільки трудову, але й художньо-естетичну діяльність, потребують розвитку особливого виду сприймання – естетичного. Особливості розвитку естетичного сприймання дошкільників вивчалися Е. Бєлкіною, Т. Дороновою, Є. Ігнатєвим, Т. Козаковою, Т. Комаровою, В. Котляром, В. Мухіною, Г. Підкурганною, О. Пиш'євою, Н. Сакуліною, Є. Фльоріною та ін. Як показують психолого-педагогічні дослідження, естетичне, художнє сприймання потрібно починати розвивати якомога раніше, ще в дошкільному дитинстві.

Психологи розглядають естетичне сприймання дітей дошкільного віку як емоційне пізнання світу, яке починається з відчуття, що надалі спирається на розумову діяльність людини. У дошкільному віці воно має специфічний характер, обумовлений віковими особливостями, і відрізняється емоційною безпосередністю, підвищеним інтересом до навколишнього світу, живим відгуком при зустрічі з прекрасним і дивовижним, які виявляються в посмішках, жестах, вигуках, міміці, в сприйманому явищі, намаганні надати йому естетичну оцінку.

В. Мухіна, ґрунтовно досліджуючи психологію дитячої творчості, зазначала, що сприймання навколишнього дошкільниками визначається неповнотою, а це, в свою чергу, пов'язано із нестійкістю їх уваги, обмеженістю знань та малим життєвим досвідом [58, с. 98]. Сприймання дітьми об'єктів зображення, на думку вченої, потребує спеціальної організації, спрямованої на збагачення та уточнення уявлень про предмети та явища, які у майбутньому будуть втілені у творчих роботах.

Важливим засобом формування у дошкільників естетичного сприймання слугують твори мистецтва. Згідно з віковими можливостями дітей дошкільного віку в системі традиційного дошкільного виховання використовуються наступні *види мистецтва*: хореографія, музика, література, живопис, графіка, декоративно-прикладне мистецтво, скульптура, які становлять зміст музичної, образотворчої, художньо-мовленнєвої, театралізованої та ігрових видів художньої діяльності. Взаємодіючи між собою, вони комплексно впливають на дитину, забезпечуючи її всебічний розвиток, уміння сприймати, оцінювати мистецтво та спілкуватися з ним.

Мистецтво, на думку О. Опалюка, надає дитині можливості не тільки відповідати, але й ставити питання, вводити її в ситуації та проблеми майбутнього дорослого життя. Через це виховання потреби в мистецтві і

пошукового, відповідального ставлення до нього є важливим: бо це не тільки засіб розваги, але й навчання, пізнання життя [68, с. 13].

У Базовому компоненті дошкільної освіти вказується на важливість залучення дитини до світу мистецтва з огляду на формування умінь його сприйняття. Так, у змістовій частині "Сприйняття мистецтва" освітньої лінії "Дитина у світі культури" поставлено завдання навчити дошкільника "сприймати і усвідомлювати мистецтво як результат творчої діяльності людини, виявляти емоції і почуття від побачених і почутих мистецьких творів; вибірково ставитися до окремих видів мистецької діяльності. Сприймати твір мистецтва цілісно, елементарно аналізувати засоби художньої виразності" [17, с. 21].

Естетичне сприймання дошкільниками художніх творів має свої *особливості*:

- діти легко упізнають те, що зображується, та класифікують його;
- діти старшого дошкільного віку здатні це виразити в розмірковуваннях про твір у цілому;
- сприйняття образів у мистецтві органічно переплетене із враженнями і реальними спостереженнями. Відчуття радості, здивування, засмучення, передані в творі через вирази обличчя і жести, уловлюються дітьми і передаються ними у висловлюваннях [93, с. 18].

Ю. Фохт-Бабушкін висловлював думку про те, що мистецтво неможливо створювати і сприймати неемоційно, неособистісно – саме цей факт робить його незамінним у формуванні нашого особистісного ставлення до світу. Під час сприймання твору мистецтва відбувається трансформація випадкового та вибіркового сприйняття у цілеспрямоване та осмислене споглядання, що є важливим для естетичного пізнання.

Діти старшого дошкільного віку відрізняються особливим сприйманням, емоційною чутливістю, підвищеною пізнавальною активністю, можливістю образно мислити. Це вік інтенсивного розвитку пам'яті та уяви (В. Мухіна, О. Кононко, О. Савченко, Є. Торшилова та ін.). Тому саме мистецтво стає і засобом спілкування, і засобом пізнання дійсності, і засобом виховання дітей цього віку. За виваженої та організованої системи ознайомлення дітей з творами мистецтва воно здатне пробуджувати емоції, активізувати уяву, викликати саме ті переживання, які називають естетичними.

У дослідженнях Т. Поніманської актуалізується думка про те, що у старшому дошкільному віці "дитина глибше сприймає твори мистецтва, виявляє здатність помічати й емоційно відгукуватися на виразально-зображувальні засоби творів мистецтв" [82, с. 280].

У працях Н. Сакуліної обґрунтовується думка про те, що тільки шляхом сприймання самого предмета або його зображення формуються уявлення чуттєвого характеру. Дослідження вченої показали, що для найбільш успішного оволодіння прийомами зображення потрібно:

- чітке уявлення про окремі предмети;
- встановлення співвідношення зв'язків зовнішнього вигляду предмета з його призначенням серед предметів та явищ.

Н. Сакуліною обґрунтовано *спосіб педагогічної організації процесу сприймання у дітей дошкільного віку, який отримав назву обстеження предмета*. Розкриваючи методику обстеження предмету чи явища, вчена вказувала на надзвичайну важливість яскравої характеристики, яка б привернула увагу до цілісного сприймання, а потім підвела дітей до такого аналізу, який би допоміг наступному зображенню явища чи предмета. Організація даного сприймання має на меті формування у дітей уявлень, які будуть необхідні для майбутнього малювання по пам'яті та з уяви.

За О. Опалюком, зміст формування естетичного й художнього сприймання включає низку завдань:

1. Розвивати аналітичне сприймання. Осмислювати художні засоби творів мистецтва: колір та його відтінки; форму виробу, його фактуру й текстуру, виразність ліній. Дітей навчають таких основних засобів виразності твору, як ритм, симетрія, у них формують уміння не тільки оком, але й через пластику власного тіла сприймати художній образ.
2. На заняттях художньою працею з опорою на декоративно-прикладне мистецтво у дітей слід збагачувати уявлення про семантику творів мистецтва через ознайомлення з фольклором, побутом українського народу; через проведення паралелей із формами природи.
3. Вчити розрізняти характерні особливості кожного кольору, сприяти розвитку емоційної чутливості дітей на кольоровий образ, вчити розуміти його зміст.
4. Формувати уміння розповідати про свої художні враження, використовувати образні порівняння та вміти надавати оцінку творам мистецтва.
5. Вчити застосовувати отримані знання у власній художньо-продуктивній діяльності, уміти оцінити результати своєї праці та праці свого однолітка, виховувати навички колективної співпраці у дітей у процесі занять художньою працею [68, с. 10].

Від правильної організації сприймання залежить ефективність заняття з художньою працею.

4. Розвиток сенсомоторики та координації рухів дитини у процесі занять художньою працею

Говорячи про позитивний вплив праці на розвиток дитини дошкільного віку, потрібно зазначити, що їй належить надзвичайно важлива роль у формуванні сенсомоторної сфери особистості.

Виготовлення художніх виробів вимагає від дитини впевнених чітких рухів рук і пальців, що дуже важливо для розвитку сенсомоторики – узгодження в роботі ока та руки, вдосконалення координації рухів, гнучкості під час виконання певних дій. Тут варто навести відомий вислів В. Сухомлинського: "Витоки здібностей та обдарувань дітей – на кінчиках їхніх пальців. Від пальців, образно кажучи, йдуть тоненькі струмочки, які живлять джерело творчої думки" [103, т. 3, с. 251].

Координована робота органів чуттів у процесі цілеспрямованої (трудової) діяльності передбачає узгоджену роботу відповідних центрів головного мозку (М. Рябцев) і утворення нових тимчасових зв'язків (І. Павлов), що лежать в основі навчання. Разом з тим у сучасній системі дошкільної освіти відзначається суттєва недооцінка ролі руки у всебічному творчому розвитку дитини.

Для занять дітей ручною працею особливого значення набуває сенсомоторний розвиток на рівні сенсорного і моторного стимулювання. Не сформовані у період 4–5 років життя аналізаторні системи потребують моторного забезпечення, а задля забезпечення цілеспрямованого й скоординованого руху потрібна сенсорна підтримка. У процесі занять дітей художньою працею розвивається сенсомоторна інтеграція (координація), на чіткість і координованість рухів значний вплив має контроль системи сприймання [93, с. 10].

У віці 5–6 років відбувається збагачення функціонального сприймання дитини емоційним, психосоціальним досвідом, що є значущим для психосенсомоторного розвитку. Він утворює підґрунтя для інтелектуально-художнього розвитку дитини, розуміння нею основних засад художнього образу та виражальних засобів твору – форми, розміру, кольору.

Розвиток сенсорної системи тісно пов'язаний з розвитком моторної системи. Для того щоб взяти предмет для обстеження, дитина повинна, за допомогою просторового бінокулярного зору, бути "моторно готовою" до даного акту, уміти визначати структуру та вагу предмета, його форму та структуру.

Формуванню у дитини сенсорних умінь на основі використання сенсорних еталонів приділяється увага в Базовому компоненті дошкільної освіти, в освітній лінії "Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі" якого зазначено, що дитина "вміє порівнювати предмети за кольором, формою, величиною, виділяти в них схожі та відмінні ознаки. Розрізняє і називає властивості і якості предметів (гладкий, шорсткий, м'який, металевий, дерев'яний, скляний, бавовняний тощо)" [17, с. 25].

Заняття дітей художньою працею, у ході якої використовується велика кількість предметів, сприяють сенсомоторному розвитку дитини-дошкільника. Систематичне виконання трудових дій удосконалює координацію рухів,

гнучкість, точність, розвиває узгодженість у роботі очей і руки. А. Дмитрієв пояснює: "Будучи своєрідним "щупалом", рука збагачує свідомість правильними образами предметів і уявленнями про їх властивості і тим самим сприяє розвитку головного мозку" [21, с. 58]. Можна стверджувати, що регулярне тренування аналізаторів сприяє їх оптимальному функціонуванню.

Такі види ручної праці, як ліплення, шиття, плетіння, робота з папером тренують м'язи кисті і пальців рук, є прекрасним засобом підготовки дитини до подальшої самостійної трудової діяльності. Проведені дослідження показують, що завдяки включенню в структуру занять з художньої ручної праці елементів творчості розв'язується одне з найважливіших завдань дошкільної освіти – підготовка дітей до школи. У дитини розвивається дрібна моторика руки, удосконалюються вміння і навички роботи з різними матеріалами, пристосуваннями й інструментами; виробляється акуратність, самостійність, оригінальність підходу до розв'язання завдань, вміння вільно орієнтуватися в навколишньому світі.

І. Сеченов рекомендував у процесі праці дотримуватися нескладних правил: уміти наслідувати наданому зразком руху, згинати і розгинати руку у всіх її з'єднаннях, проводити вправи під контролем до досягнення оптимального результату. Раціоналізація робочих рухів у заняттях з художньої праці досягається також за дотримання таких рекомендацій, як-от:

- ритмічні рухи зазвичай легші та продуктивніші від неритмічних;
- рухи рук при зігнутому положенні тіла виконувати важче, ніж при прямому;
- слід уникати зайвих рухів, що вимагають марної трати енергії, сил і часу;
- під час роботи руки повинні відпочивати не одночасно, а позмінно [86, с. 61].

Програму сенсомоторного розвитку дитини вихователь реалізує під час різних видів діяльності (образотворчої, рухової, художньо-перетворювальної тощо), під час цілеспрямованих спостережень у природному та предметному середовищі, під час розглядання творів різних видів мистецтва. Особливого значення щодо сенсомоторного розвитку дитини має експериментування дитини із різними матеріалами для ручної праці (папір різних видів, тканина, природний матеріал, синтетичний викидний матеріал, тісто, глина тощо).

В організації художньої праці педагогу потрібно враховувати, що пізнання дитиною навколишнього світу відбувається через:

- велику моторику (рухи тіла);
- дрібну моторику (рухи руки);
- осмислення відчуттів та сприймань (створення моделі) [65, с. 104].

Належний рівень сенсомоторного розвитку надає можливість дитині створювати технічно й художньо майстерні вироби. У своїй роботі дошкіль-

ник визначає найточніші нюанси кольору, форми, розміру. Сенсомоторний розвиток слугує підґрунтям розвитку інтелектуально-художнього та творчого розвитку дитини.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття "сенсомоторний розвиток", схарактеризуйте його складові.
2. Які види аналізаторів існують? Яку роль вони відіграють у сприйманні об'єктів, предметів та явищ навколишнього?
3. Схарактеризуйте етапи розвитку сприймання.
4. Якими особливостями характеризується механізм сприймання навколишнього дітьми старшого дошкільного віку?
5. Які види уваги визначаються за участю волі? Розкрийте особливості розвитку обох видів уваги у період дошкільного дитинства. Яким чином вихователю слід урахувати ці особливості в організації занять дітей художньою працею?
6. Що таке мислення? Які прийоми спеціального тренування образного мислення визначають сучасні науковці?
7. Які види пам'яті існують? Схарактеризуйте особливості розвитку пам'яті дитини старшого дошкільного віку.
8. Які види уяви існують? Яку роль відіграє життєвий та естетичний досвід дитини щодо розвитку в неї уяви?
9. Яку роль відіграє системність в організації роботи з художньої праці щодо розвитку довільної пам'яті в дитини?
10. Що таке "творчість"? Схарактеризуйте специфічні характеристики творчості.

Завдання для самостійної роботи

1. Наведіть приклади того, як вправління дітей у різних прийомах роботи на заняттях з художньої праці сприяє розвитку в них дрібної та великої моторики.
2. Доберіть, користуючись мережею Internet, відеоматеріали, які сприятимуть розвитку уяви дітей старшого дошкільного віку через розширення їхнього емоційного досвіду.
3. Напишіть міні-довідь на тему "Творчість як важлива особистісна якість сучасної людини".

ТЕМА 1.4. ДИЗАЙН. ДИТЯЧИЙ ДИЗАЙН: ВИДИ ТА СУТНІСТЬ (2 год)

План

1. Дизайн як засіб збагачення духовного світу людини.
2. З історії розвитку дизайну.
3. Види дизайну та їх характеристика.
4. Дитячий дизайн. Види дитячого дизайну та їх характеристика.
5. Особливості використання основ дизайну у роботі з дошкільниками.

Ключові поняття: дизайн, дизайн-освіта, художнє конструювання, дизайнерська діяльність, дитячий дизайн, дизайн для дітей.

Рекомендована література

1. Гервас О. Г. Пропедевтика дизайн-освіти учнів 5–9 класів у процесі трудового навчання : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання" / Гервас Ольга Геннадіївна ; Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2006. – 235 с.
2. Дизайн и дети : метод. реком. / авт.-сост. Л. А. Липина. – М. : ТЦ "Сфера", 2006. – 96 с.
3. Луцан Н. І. Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну : навч. посіб. / Н. І. Луцан. – К. : Видавничий дім "Слово", 2009. – 172 с.
4. Максименко О. А. Дизайн и дети / О. А. Максименко. – Николаев, 2000. – 160 с.
5. Пантелеев Г. Н. Детский дизайн / Г. Н. Пантелеев. – М. : КАРАПУЗ-ДИДАКТИКА, 2006. – 192 с.
6. Уріс І. Нариси з історії зарубіжного дизайну: новий та новітній час : навч. посіб. / І. Уріс. – Кривий Ріг : Ол-прес, 2008. – 281 с.

1. Дизайн як засіб збагачення духовного світу людини

|| *Дизайн* (англ. *design*) – креслення, малюнок, проект.

Термін "*дизайн*", на думку О. Гервас, має два визначення:

- 1) творча діяльність, мета якої полягає у формуванні гармонійного предметного середовища, яке найбільше задовольняє матеріальні та духовні потреби людини;
- 2) особлива сфера діяльності, що передбачає проектну та науково-організаційну розробку всебічно досконалих умов життя людини [10, с. 17].

Дизайн наближений до матеріальної культури і використовується в як метод планування, винаходу, формоутворення і виконання. На думку дизайнерів, "предметний світ повинен стати носієм нової функції, яка б

визначала прогнозовану соціальну поведінку людини в суспільстві" [107, с. 12].

У наш час існують різні погляди на "дизайн". Одні вчені вважають, що дизайн – це будь-яке проектування, тобто процес створення нових предметів, інструментів, обладнання, формування предметного середовища, інші до дизайну відносять новий вид професійної художньо-конструктивної діяльності, що виникла у ХХ ст. А треті – організацію естетичного середовища життя людини як цілісності, яка складається з продуманої системи образів.

Дизайн функціонує у формі особливої проектної культури, основним завданням якої є концептуалізація і втілення нових предметних форм, формування гармонійного предметного середовища мешкання людини. Дизайн проектує не все середовище, а здебільшого його технічну частину. При цьому проектувальники-дизайнери здійснюють системний підхід, розробляючи предмет з урахуванням потреб, уподобань та різноманітних запитів людини. Головним завданням дизайну є формування позитивних техніко-естетичних властивостей – споживчих властивостей предмета, на відміну від виробничих – техніко-економічних властивостей, які формує інженер [10, с. 6].

Проникнення дизайну в наше життя зближує матеріальне виробництво з мистецтвом і цим самим збагачує духовний світ людини. Створений дизайнером повноцінний предмет повинен володіти цілісним (органічним) поєднанням властивостей краси та корисності у співвідношенні з тим ідеалом необхідності, цінності, який склався в умовах існування культури суспільства. Оскільки завданням дизайну є проектування якості предметів середовища, що оточує людину, тим самим дизайн має безпосереднє відношення до культури [Там само].

Наукова основа дизайну – технічна естетика. Дизайн, на думку сучасних філософів, культурологів, усвідомлюється як діяльність, спрямована на зв'язок матеріальної і художньої культури. У практиці сучасного дизайну уже має місце художньо-технічна співтворчість інженера-конструктора і художника-конструктора. Створення предметного довкілля, естетично оцінюваного як співмірного, гармонійного, цілісного, є центральною проблемою дизайну як комплексної міждисциплінарної проектно-художньої діяльності, у якій синтезуються елементи наукових, технічних і гуманітарних знань, інженерного конструювання і художнього мислення.

Основи дизайну запроваджуються у багатьох сферах людського життя, у тому числі – в освіті. Останніми роками в Україні запроваджується нова технологія розвивального навчання – дизайн-освіта. Дизайн-освіта, перебуваючи в процесі становлення, закономірно орієнтується на гуманітарне світобачення, розвиток гуманістичного стилю мислення нового

покоління дизайнерів. Проблеми історичного і сучасного досвіду дизайн-освіти в Україні та за кордоном досліджували О. Боднар, О. Бойчук, В. Глазичев, О. Гервас, А. Діжур, С. Мигаль, П. Татіївський, О. Хмельовський, Л. Холмянський, А. Чебикін, М. Яковлєв та ін.

Дизайн-освіта – це проектування навчально-виховного процесу на основі взаємодоповнюваності наукового і художнього пізнання способом моделювання вербальної та сенсорної інформації у вигляді образів-понять [69, с. 33].

Дизайн-освіта формує специфічний тип мислення – конструктивний, який відрізняється від типу мислення, що ґрунтується на індуктивному і дедуктивному методах судження. Конструктивне мислення, по суті, будується в межах штучної мови, де за допомогою кодів, моделей конструюються зв'язки і відносини (між явищами, об'єктами, фактами і феноменами культури), втілюючись у проектах, нових фактах культури, новій організації предметно-речового середовища [10, с. 40].

Розвиток дизайн-освіти відбувається під впливом цілої низки факторів. Перш за все, це зовнішні чинники, практично не керовані людиною. До них відносяться: суспільні потреби; вимоги ринку праці, роботодавців; запити дизайну як науки, мистецтва та виробництва; загальні вимоги системи професійної освіти, закладені у державних документах, стандартах освіти тощо.

У зарубіжних країнах (Японія, Велика Британія) дизайн-освіта повноцінно використовується в художньому вихованні школярів майже півстоліття, оскільки ця проблема поставлена в ранг державної політики.

В Україні перші спроби запровадження основ дизайну в систему шкільної освіти було здійснено наприкінці 1980-х рр. відповідно до рішення Міністерства освіти України "Про подальший розвиток дизайнерської освіти й естетичного виховання школярів" (1988 р.) [121, с. 2]. Тоді до експерименту запровадження початкової дизайн-освіти було задіяно понад 30 шкіл України, в яких вчителі-ентузіасти на уроках образотворчого мистецтва та на заняттях художніх студій намагалися долучитися до розробки ефективної методики навчання школярів основ дизайну. Проте експеримент виявився організаційно й методично непідготовленим, фінансово складним й таким, що не надав значних результатів.

На думку С. Пазиненко, дизайн-концепцію у спрощеному вигляді можна висловити формулою: від уявних образів та усвідомлених понять до їх предметного моделювання. І навпаки: від предметно вираженого образотворення – до внутрішньої рівноваги логіко-поняттєвих систем та образно-емоційних уявлень [69, с. 33].

Реформування національної освіти на початку XXI ст., активне запровадження світового та, зокрема, європейського досвіду виховання дітей і молоді, у тому числі – художнього, визначило нові тенденції та напрями в розвитку національної системи освіти, у тому числі – дизайн-освіти. В останні десятиліття засади дизайн-освіти все більш упроваджуються в навчальний процес закладів освіти різних щаблів освітньої системи України. Включення дизайну в загальну освіту створює нові передумови для використання в процесі навчання різних способів пізнання ("конкретного" і "формального", "іконічного" і "символічного") та сприяє розумовому розвитку, що само по собі є освітньо-виховною цінністю [10, с. 40].

У педагогічній науці, системі освіти синтез наукової і художньо-технічної творчості є предметом дослідження науковців Інституту педагогіки АПН України, починаючи з 90-х рр. XX ст. [107, с. 12]. Розробкою основ початкової дизайн-освіти в Україні нині займаються вчені В. Тименко, О. Гервас, О. Максименко, В. Вдовиченко, В. Шпільчак, Л. Єніна, Л. Савченко, Л. Миронова, В. Ємець та ін.

В. Тименко вважає, що дизайн як навчальний предмет має доповнювати проектувальним змістом освітню галузь "Технології", оскільки "освіта XXI століття покликана орієнтувати навчальний процес не лише на пізнання й перетворення світу, а й на проектування нової реальності, у якій би краса із доцільністю утворювали синтез нової якості, синтез освітньо-культурний, конструктивний" [107, с. 14].

Поняття "дизайн-освіта" з'явилося за аналогом до понять "математична освіта", "мовна освіта", "художня освіта", "технічна освіта" тощо. Як і зазначені предмети, навчальна дисципліна "Дизайн" передбачена для вивчення не лише в галузі мистецтва, але й у педагогіці. В. Тименко визначає у своїх працях, що "дизайн, як і музика, хореографія, образотворче мистецтво, має підстави для перенесення із галузі мистецтва у педагогічні навчальні заклади для професійної підготовки учителів. Підставою для зазначеного нововведення є наказ МОН України від 27 січня 2007 року № 58 Переліку-1997 освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, відповідно до Переліку-2006 р." [107, с. 12].

О. Гервас вважає, що дизайн-освіта розвиває здатність учнів до засвоєння проблем певного класу, реальних самих по собі, але які не підлягають формулюванню, конкретизації і вирішенню методами точних і гуманітарних наук. Дизайн, таким чином, культивує мисленнєві навички і здібності вирішення реальних проблем, в тому числі художньо-графічних умінь та навичок учнів.

У практику початкової школи в Україні активно запроваджується **початкова дизайн-освіта**. Вона розглядається вченими як навчально-ігрова проектувальна діяльність учнів молодшої школи, що забезпечує синтез

сенсорного, вербального і структурного інформаційних аналогів (елементів дизайну, інформатики, технологій) з метою формування пропедевтичної інформаційної культури, розвитку семантичного поля майбутньої особистості [107, с. 14].

Дизайн як явище сучасного життя, як вид мистецтва та частина культури природним чином є присутньою в системі дошкільної освіти. Завдання навчання дизайну дітей дошкільного віку – виховання в них інтересу та естетичного ставлення до навколишнього світу, творів зображального мистецтва, залучення малюків до благоустрою та прикрашання свого ігрового простору [38, с. 5].

В. Тименко розглядає дитячу дизайн-діяльність як ігродизайн, художньо-ігрове проектування та конструювання. У процесі дошкільної дизайн-діяльності (ігродизайну) повноцінно виявляється дитяча дизайн-обдарованість і природно визріває інтегративне конструктивне вміння дошкільників [106, с. 4].

У галузі дошкільної освіти дизайн-діяльність як синтез образотворчого мистецтва і художньої праці дошкільників може поширюватися на знакові системи мови, математики, музики, театралізованої діяльності. У процесі дизайн-діяльності визріває академічна обдарованість дітей дошкільного віку, і власне дизайн-діяльність трансформується у новітню технологію **дошкільної дизайн-освіти** [106, с. 4].

С. Пазиненко вважає, що педагогічними умовами запровадження дошкільної дизайн-освіти є:

- сюжетно вмотивований зміст як синтез ціннісних для дітей видів діяльності з художньою працею в основі;
- організація життєдіяльності дітей у вигляді тематичних днів, художньої праці із ситуаціями вибору ціннісних видів діяльності [69, с. 33].

Останніми роками технологія навчання дошкільників основ дизайну визначила певні теоретичні надбання і практичний досвід реалізації у дошкільних навчальних закладах, але поки не достатньо відображена у діючих програмах.

Іншим трактування поняття "дизайн" є "**художнє конструювання**", яке визначається як своєрідний метод проектування предметного середовища [10, с. 16]. Ці поняття є якщо не тотожними, то досить близькими. Художнє конструювання, на думку О. Гервас, за своїм змістом пов'язане з художнім і технічним проектуванням, а також є складовою дизайну.

Термін "художнє конструювання" вживається у таких значеннях: як синонім поняття "дизайн, дизайнерська діяльність", як назва окремого виду дизайну – індустріального (промислового) дизайну, як творчий метод (методика) дизайну, тобто сам процес проектування (дизайн-процес).

Науковці визначають художнє конструювання як: творчий метод промислового мистецтва (В. Аронов, В. Глазичов, Л. Гнейнер, І. Масєєв, В. Рачек та ін.); синонім поняття "дизайн" (А. Безмоздін, І. Волкотруб, О. Єрмолаєв, А. Фольта, Б. Шумов та ін.); творчий метод дизайну (А. Барташевич, Г. Мінервін і В. Муніпов, А. Мельніков, Г. Невзоров, П. Наумов, Л. Новикова, С. Соломонов, П. Шпара і І. Шпара та ін.); вид і складову дизайну (Є. Антонович, Я. Васишлин, Р. Варламов, В. Даниленко, О. Струков, О. Хмельовський, В. Шпільчак); специфічну форму естетичної діяльності (М. Кантор, М. Коськов, І. Масєєв, Ю. Плотніков, І. Стронцова, Л. Столович, М. Федоров); засіб формування активно творчої особистості (Н. Желтомирська, Є. Серпіонова, В. Тименко, М. Фішер).

На думку О. Пискун, художнє конструювання визначається як процес конкретного розв'язання проектної задачі із застосуванням категоріального апарату дизайну: аналіз об'єкта, розробка концепції, виокремлення конкретних цілей, проведення операцій проектування (ескізування, макетування та ін.), розробка проектної документації. Найважливішим аспектом дизайн-процесу є художньо-образне проектування об'єкта, що змістово виражається в його формі [75].

Проблема художньо-конструкторської діяльності досліджувалася мистецтвознавцями, психологами та педагогами В. Ароновим, Л. Безмоздіним, В. Вансловим, О. Гервас, А. Івершинь, М. Каганом, К. Кантор, І. Масєєвим, О. Пискун, В. Постніковим, В. Сидоренко, В. Тименко та ін.

Дослідження специфіки художнього конструювання (С. Волкотруб, Ю. Соловійов, М. Фішер, М. Федоров, П. Шпара, І. Шпара) дозволили дійти висновку, що йому притаманні єдність утилітарного й естетичного (корисність, доцільність, ергономічність та художня виразність речі не існують ізольовано). Художнє конструювання полягає у створенні принципово нових конструктивних і композиційних підходів та рішень; воно включає особистість у перетворювальну діяльність щодо засвоєння об'єктів конструкторської творчості. Під час художнього конструювання формується проектно-художній образ майбутнього виробу, що створюється на основі проектно-художніх уявлень людини [27, с. 18].

І. Масєєв характеризує художнє конструювання як специфічну форму естетичної діяльності, змістовою основою якої є гармонійне розкриття свободи прояву усіх творчих можливостей людини, ствердження повноти та всебічності її творчих і пізнавальних сил, спрямованих на перетворення природи й суспільства, безпосереднім результатом якої є створення прекрасного, краси [55].

О. Пискун розглядає художнє конструювання як різновид дизайн-процесу, яке є невід'ємною складовою процесу створення будь-якого виробу, в тому числі й навчальних об'єктів праці. Художнє конструювання органічно

входить у проектно-технологічну діяльність учнів, насичуючи її не лише аналітико-логічною, але й емоційно-інтуїтивною роботою мислення, наповнює навчальну працю творчістю і позитивними емоціями, забезпечує можливість самовираження учня шляхом втілення у виробі своїх художньо-естетичних смаків [75, с. 1].

Художнє конструювання, за О. Пискун, є навчально-творчою діяльністю, яка спрямована на засвоєння змісту освіти у процесі розв'язання навчально-творчих завдань, результат якої має суб'єктивну новизну і значущість для розвитку особистості і, особливо, її творчих здібностей. Включення елементів художнього конструювання в навчальний процес передбачає прояв творчості, дозволяє подолати диспропорцію між інтелектуальною та художньо-естетичною основами освітнього процесу [75, с. 6].

Ґрунтовне дослідження умов залучення дітей старшого дошкільного віку до художнього конструювання з метою формування у них проектно-художніх уявлень здійснено А. Івершинь. Дослідниця визначає художнє конструювання як своєрідний метод, який складається з художньо-конструкторського аналізу (й зумовлює дослідження висхідної ситуації й побудову об'єкта проектування), а також художньо-конструкторського синтезу, у процесі якого здійснюється функціонально-ергономічний пошук, робота над композицією твору [27, с. 16].

Об'єктом дизайну може стати практично будь-який новий технічний промисловий виріб (комплект, ансамбль, комплекс, системи) в будь-якій сфері життєдіяльності людей.

Основні категорії дизайну:

Образ – ідеальне уявлення про об'єкт, художньо-образна модель, створена уявою дизайнера.

Функція – робота, яку повинен виконувати виріб, а також смислова, знакова і ціннісна ролі речей.

Морфологія – будова, структура форми виробу, організована відповідно до його функції, матеріалу і способу виготовлення, які втілює задум дизайнера.

Технологічна форма – морфологія, втілена в способі промислового виробництва речі – об'єкта дизайн-проекування в результаті художнього осмислення технології.

Естетична цінність – особливе значення об'єкта, що виявляється людиною в ситуації естетичного сприйняття.

У цілому, основні особливості дизайнерського мислення можна подати у такому вигляді:

- системне володіння логічними операціями;
- наявність новизни, оригінальності, стильового чуття, здатності до проектування;

- розуміння доцільності, раціональності речей; знання способів створення естетично грамотної речі й гармонійного середовища.

Дизайн як особливий вид творчої діяльності комплексно розв'язує такі завдання:

- утилітарно-функціональні;
- конструктивно-технологічні;
- економічні;
- естетичні [50, с. 88].

Ці завдання взаємопов'язані і взаємообумовлені, прямо або опосередковано впливають одне на одне, на форму предмета. Роль і значення кожного із цих факторів є дуже важливими при конструюванні і створенні виробу. Т. Носаченко вказує на те, що потенційні можливості і специфіка дизайну (художнього проектування) визначаються тим, що конструктивні уміння з образотворчого мистецтва і художньої праці формуються саме в процесі розробки нових проектів, а не у виконанні тренувальних завдань [63, с. 7].

Дизайн-концепцію у спрощеному вигляді можна висловити формулою: від уявних образів та усвідомлених понять до їх предметного моделювання. І навпаки: від предметно вираженого образотворення – до внутрішньої рівноваги логіко-поняттєвих систем та образно-емоційних уявлень [69, с. 33].

Дизайн, як і будь-яка творчість, має *дві основи*:

- 1) інтуїтивно-емоційну;
- 2) логічно-наукову.

Перша основа тісно пов'язана з особистістю автора, його смаками, відчуттям і баченням світу, схильностями, уподобаннями. Інтуїтивна основа дизайну відкладає свій особливий, неповторний, індивідуальних відбиток як на творчий дизайн-процес, так і на його результат – дизайн-продукт. Основною вимогою дизайну є відповідність форми і всіх деталей конструкції у виробі його призначенню (краса + користь).

Зображально-виражальні засоби дизайну є загальними для мистецтва: крапка, лінія, фактура, текстура, колір, форма, об'єм, пропорції, маса і простір. Елементи комбінуються на основі принципів композиції: симетрії, асиметрії, рівноваги, ритму і руху. Закономірним результатом розвитку людської культури є художньо-перетворювальна (художньо-конструктивна) діяльність, яка ще має назву дизайн-діяльності.

Дизайнерська діяльність – це художнє конструювання, яке допомагає створювати промислові вироби, які не тільки зручні у використанні, а й мають високий естетичний рівень.

За І. Цюпак, дизайнерська діяльність є проектуванням, творчим процесом, що включає низку послідовних етапів: здійснення проектних ідей на ідеальне перетворення об'єкта [118, с. 25]. Проектування може призвести

до знаходження не одного, а декількох варіантів досягнення мети, тобто відбувається розвиток мислення. Художнє проектування предметно-просторового середовища не тільки створює матеріальні цінності. Дизайнер певним чином формує або, можна сказати, "проекує" людину, яка буде користуватися цими речами і жити в цьому середовищі.

Дослідниця О. Гервас визначає низку **функцій** дизайну, у яких виявляється його соціально-культурна, споживчо-функціональна і комунікативно-естетична цінність (рис. 2). Функції дизайну близькі до творчої діяльності, в цілому є єдиною системою, в яку входять конструктивна, гносеологічна, аксіологічна, виховна, евристична, соціальна, комунікативна і гедонічна функції [10, с. 18].

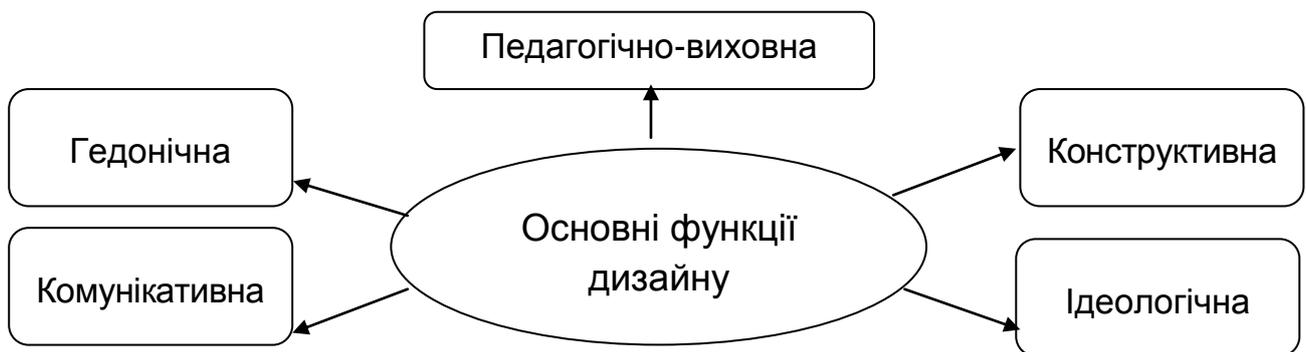

Рис. 2. Основні функції дизайну (за О. Гервас)

Конструктивна, перетворювальна функція обумовлює своєрідне реконструювання, перетворення предметного світу для задоволення матеріальних і духовних, у тому числі естетичних потреб людини.

Найважливіша роль належить *педагогічній, виховній* функції дизайну, значення якої проявляється в тому, що дизайн-продукт належить до тих феноменів, які безпосередньо й ефективно формують естетичні потреби та смак людини. Специфічна і значна ідеологічна функція дизайну, яка безпосередньо проявляється в його продукті: речах, технічних предметах, які можуть однаково обслуговувати різні соціально-політичні системи. Та істотне ідеологічне значення має й сам факт створення такого продукту, який опосередковано відбиває ідеологію того чи іншого суспільства [10, с. 18].

Комунікативна функція твору дизайну складається з передачі визначеної інформації як утилітарного, так і естетичного порядку. Це забезпечує різноманітні зв'язки між людьми в процесі використання продуктів дизайну, зокрема від технологічних систем специфічних об'єктів: власне аудіовізуальних (слухових та зорових) комунікацій та тих, що функціонують у формі інформаційних систем і реклам, додаткової документації фірмового стилю – єдиного естетичного характеру всіх елементів, промислового підприємства і особливо його продукції [10, с. 19].

Істотна *гедонічна* функція дизайну – здатність дизайн-продукту викликати у споживача естетичні емоції. Наявність емоційного виклику незалежно від його позитивного чи негативного змісту завжди обумовлює сприйняття дизайн-продукту [10, с. 18].

На думку О. Гервас, усі вищевказані функції дизайну в їх системному взаємозв'язку сприяють реалізації головного завдання дизайну – формування гармонійного предметного середовища, що найбільш повно задовольняє матеріальні і духовні потреби людини. Тому дизайн створює матеріальні цінності, що безпосередньо, в процесі художнього конструювання набувають естетичної цінності, яка включає продукт у певну систему культури, в тому числі – естетичну [Там само].

Особливість дизайну полягає в тому, що кожна річ розглядається не тільки з точки зору користі, надійності і краси, але й функціонування. Красива, художньо цінна річ, створена дизайнером, відрізняється тим, що в ній все узгоджено, підпорядковане єдиному задуму: призначення, форма, матеріал, колір, візерунок, композиція. Створюючи нову річ, дизайнер подає її форму, органічно поєднує колір і матеріал.

Утилітарна спрямованість об'єктів дизайну – ще одна важлива його особливість. Об'єкти дизайну так само, як і твори мистецтва, відображають час, рівень технічного прогресу і соціально-політичну структуру суспільства. Подальший естетичний та технологічний поступ дизайну, створення виробів світового рівня можливе тільки завдяки знанням історичних цінностей цивілізованого світу, їх вивченню та аналізу сучасними дизайнерами.

Між дизайном і різними видами зображального мистецтва є зв'язок. Наприклад, дизайн та декоративно-прикладне мистецтво спрямовані на створення естетичного предметного середовища. Для творів дизайну і декоративно-прикладного мистецтва характерні користь, міцність і краса. Масовість виробів вважають ознакою об'єктів дизайну, а унікальну творчість художника відносять тільки до декоративно-прикладного мистецтва. Однак це не завжди правильно. Будь-який предмет прикладного мистецтва (шкатулка) також може масово тиражуватися, а, в свою чергу, твір дизайну може бути унікальним, наприклад, щодо моделювання одягу. Тому таку ознаку, як масовість, можна вважати суттєвою, проте не обов'язковою ознакою дизайну.

2. 3 історії розвитку дизайну

Історія становлення дизайну як професії мала свій початок більше ста років тому. У Німеччині (м. Веймар) у 1919 р. відбулося революційне перетворення практики і теорії мистецтва, яке стосувалося, перш за все, креативного переосмислення функціональності наочно-речового середовища,

його "облагороджування". Так виник особливий напрям мистецтва – дизайн, своєрідною колицкою якого була школа Баухауз, фахівці якої займалися проектуванням предметів побуту. Становлення "Баухаузу" відбувалося під впливом утопічних ідей про можливість змін суспільства шляхом створення гармонічного предметного середовища. "Баухауз" проіснував до 1933 р. і був закритий як "шкідливий для культури" заклад. За цей короткий час інститут встиг підготувати багато висококваліфікованих спеціалістів, які в подальшому успішно працювали в художньо-промисловому мистецтві та архітектурі.

Саме в той час в Англії виник рух "за зв'язок мистецтва і ремесел", який очолив У. Морис. Згодом цей рух знайшов своє відображення в художній культурі США, Фінляндії та Швеції. У 1920–1930-ті рр. були визначені основні положення теорії та принципи дизайну, які вплинули на формування його напрямків у наступні роки.

Інші науковці вважають датою народження дизайну 1928 р., а місце його появи – США, де одночасно виникло декілька дизайнерських фірм. З початком кризи 1929 р. американський дизайн став реальною комерційною силою, набуваючи, у повному значенні цього слова, масового характеру. Поступово виникла професійна "індустрія дизайну", яка була фактично імпортована з Європи після Другої світової війни. Незабаром і в Росії (20–30-ті рр. ХХ ст.) з'явилися послідовники цього руху (Родченко, Татлін, Лисицький).

У США в епоху великої кризи вперше визначилися два найважливіші види дизайну, які в загальному сучасному уявленні характеризуються як *масовий* та комерційний. *Комерційний* дизайн є способом збільшення попиту на промислову продукцію та засобом завоювання споживача. Ці його якості відмічались і підкреслювались піонерами американського дизайну Уолтером Тігом, Реймондом Лоуном та іншими митцями, які зробили значний внесок у формування такого характерного для американського дизайну явища, як *стайлінг* – дизайнерське розроблення зовнішнього вигляду виробу. *Стайлінг* не пов'язаний із зміною функцій дизайнерського виробу й не стосується його технічних або експлуатаційних характеристик.

У 1930-ті рр. дизайн реально увійшов майже у всі сфери життя суспільства: торгівлю, виробництво, побут. У цей період західні країни практично вийшли з Великої економічної депресії, і дизайн стає дієвим засобом торгівлі, фактором збуту промислових товарів нового покоління.

В останній третині ХХ ст. дизайн перетворився на глобальне явище постіндустріального суспільства, яке охопило нові сфери проектної практики. У 50-ті рр., після Другої світової війни, почалася масова підготовка дипломованих дизайнерів. Окрім Німеччини, де наступницею "Баухаузу" була Ульмська школа, викладанню дизайну стали надавати все більшої уваги у Великій Британії, США, Франції, країнах Північної Європи.

Найяскравішим явищем 50–60-х рр. ХХ ст. у галузі дизайнерської педагогіки було Вище училище дизайну в Ульмі. Воно було створене в 1953 р. за програмою, яку запропонував учень "Баухаузу" Макс Білль. "Ми дивимось на мистецтво як на найвищу форму прояву життя, – писав він, – і прагнемо надати життю вишуканості твору мистецтва. Ми хочемо побороти огидне за допомогою красивого, доброго, практичного".

Після того, як Макс Білль залишив посаду керівника Вищого училища дизайну в 1957 р., значною мірою змінилися позиції в навчанні дизайну. Зокрема, з'явилися такі предмети, як методологія, теорія науки та операційний аналіз, був узятий твердий курс на оцінку творчої оформлювальної діяльності згідно з раціоналізованими критеріями науковості. Крім того, вдалося чіткіше сформулювати завдання та окреслити сферу застосування корпоративного дизайну і підтвердити його важливість для сучасного суспільства.

Для 70-х – початку 80-х рр. ХХ ст. характерною була нова концепція американського дизайну. Її основна сутність полягала в проектуванні не об'єкта як такого, а ефекту, який може бути досягнутий за допомогою дизайн-виробу. Особлива увага стала приділятися використанню ергономічних параметрів, за допомогою яких досягається достатня безпека при використанні виробу та оптимальний комфорт у користуванні ним. У зв'язку з технологічною складністю дизайн-об'єктів і взаємозв'язків їхніх елементів у художньому проектуванні все більше став використовуватися системний підхід.

На межі ХХ–ХХІ ст. багато художників, які спостерігали за швидкою зміною предметного середовища під впливом технічного прогресу і змін способу життя людей, почали шукати дизайнерські основи вже не в еволюційних формах минулого. Їхня творча думка стосується зародження дизайнерської естетики нового часу, що може визначитися у формально невпорядкованому інженерному формоутворенні, нестильовому промисловому будівництві тощо. Прогресивні сучасні дизайнери все активніше висувають ідеї нового дизайну як нової природи, що оточує людину.

До Росії дизайн-культура проникла у ХVІІІ – на початку ХХ ст., цей період названо "епохою протодизайну". У той час вітчизняні майстри-ремісники з властивим їм природним художнім смаком створювали зразки мистецтва – утиліти, поєднуючи у виробках побуту і знаряддях праці єдність краси і доцільності. У ХХ ст. на теренах СРСР розвиток дизайну проходив у три етапи:

- 1) етап виникнення (1920-ті рр.);
- 2) етап відродження (1960-ті рр.);
- 3) сучасний етап розвитку.

У 1957 р. була створена Міжнародна рада індустріального дизайну, яка сприяла розвитку дизайну в усьому світі, розумінню соціальних цілей і завдань дизайну, підвищенню професійного рівня художників-конструкторів.

Членом цієї організації була й Україна. На Генеральній Асамблеї цієї Ради, яка відбулася в 1969 р. в Лондоні, визначено поняття "дизайну" як творчої діяльності, метою якої є формування гармонійного предметного середовища, яке найбільш повно задовольняє матеріальні і духовні потреби людини, а також визначено його теоретичні основи.

Зважаючи на певну політичну, суспільну та культурну ізоляцію СРСР, процеси, що тривали в Східній, Центральній і Південній Україні, були дещо відірвані від європейського життя. Проте на Західній Україні дизайн формувався більш автономно, у тому числі – під впливом загальноєвропейських процесів.

У II половині XX ст. на теренах України утворилися три основні центри дизайну: Київ, Харків і Одеса, в яких виникли художньо-навчальні заклади. Київський інститут декоративно-прикладного мистецтва ім. М. Бойчука засновано як школу майстрів декоративно-прикладного мистецтва при Київському музеї українського мистецтва. Тут готують молодих спеціалістів з дизайну за спеціальностями: промисловий дизайн, графічний дизайн і дизайн середовища. Створення навчальних закладів, які випускають кваліфікованих спеціалістів, є важливим фактом для створення конкурентоспроможної продукції не тільки в регіонах України і Європи, а й у всьому світі, що є дуже важливим для престижу нашої держави.

3. Види дизайну та їх характеристика

Існують такі **види дизайну**: промисловий дизайн, графічний дизайн, візаж, дизайн одягу, фітодизайн, дизайн середовища, екологічний дизайн.

Промисловий дизайн – це конструювання станків, транспортних засобів, побутових приборів, посуду, меблів тощо. Дизайнер повинен подбати про те, щоб його вироби були зручні, корисні, надійні та красиві.

Графічний дизайн – це промислова графіка (етикетки, упаковка товарів, листівки, конверти тощо), розробка графічного стилю закладу, дизайн сайтів, графічна реклама продукції тощо. Фірмовий стиль передбачає створення знаків, шрифтів та інших елементів оформлення буклетів, бланків, етикеток, візитівок, сувенірної продукції. Особлива галузь графічного дизайну – дизайн книг, який виник у XX ст. Функції графічного дизайнера зі створення книги – продумати конструкцію книги, її внутрішнє і зовнішнє оформлення, у той час як ілюстрації до книги створює, як правило, художник. Інколи ці функції зі створення книги виконує одна й та сама людина – графічний дизайнер.

Арт-дизайн – це мистецтво проектування в найбільш широкому значенні цього слова. Це може бути проектування таких об'єктів, які не мають прямого функціонального призначення та демонструються тільки у виставкових залах.

Візаж, або мистецтво макіяжу. Візажист є своєрідним дизайнером і "архітектором" обличчя. Поняття "макіяж" має два значення: у першому випадку під ним розуміють косметичні препарати, які є робочим матеріалом для візажиста, а в другому – мистецтво оформлення обличчя за допомогою спеціального гриму, фарб, декоративних матеріалів.

Дизайн одягу включає його моделювання та конструювання. Мода змінюється стрімко, тому дизайнери постійно працюють над новими колекціями одягу.

Фітодизайн – це створення окремих об'ємних або площинних композицій із живих або засушених квітів і рослин, а також цілісне оформлення інтер'єрів квітами, травами тощо. Майстерність дизайнера визначається в тому, щоб підібрати для майбутньої композиції рослину за формою і кольором, скласти букет відповідно до певного стилю. Правильно підібрані флористичні композиції створюють психологічний комфорт у приміщенні, поліпшують мікроклімат. Інколи площинні композиції із засушених рослин називають флористикою.

Дизайн середовища об'єднує проектування інтер'єру та екстер'єру, *ландшафтний дизайн*. Ландшафтні дизайнери займаються озелененням і благоустроєм території. У наш час виникла потреба виділити в окрему галузь *екологічний дизайн*, який має сприяти вирішенню проблеми сприятливого впливу на людину середовища, що проектується і створюється.

Всі види дизайну беруть участь у формуванні цілісного естетичного середовища, а дизайн можна розглядати як масове явище культури, яке спрямоване на прояв піклування про зручність, благо та красу всього суспільства.

4. Дитячий дизайн. Види дитячого дизайну та їх характеристика

Вище було подано класифікацію видів дизайну, які застосовуються в традиційній мистецькій практиці. Проте існують особливі види, які тією чи іншою мірою пов'язані з художньо-естетичною діяльністю дітей дошкільного віку.

Грунтовні дослідження у галузі дитячого дизайну проведені вченим Г. Пантелєєвим [70]. У його книзі "Дитячий дизайн" розглянуто роль дизайну в художньо-естетичному вихованні дітей, обґрунтовано такі види дизайну, як дитячий дизайн і дизайн для дітей, надано рекомендації педагогам і батькам щодо організації занять дітей дизайном, представлено тематичні цикли інтегрованих художньо-творчих занять з дітьми.

За Г. Пантелєєвим, в художньо-естетичному вихованні дошкільників використовуються два напрями роботи, заґрунтовані на художньому конструюванні (дизайні):

1) дизайн для дітей (митці – дітям);

2) дитячий дизайн (діти-митці).

Ці напрями утворюють інтеграційну сукупність розвитку дитини, яка може бути реалізованою при чуйному і грамотному керівництві дорослого на базі доступного освоєння дітьми азів прекрасного в продуктивній творчості.

Сутність *дизайну для дітей* умовно можна розглядати з позицій мистецтвознавчого аналізу досягнень проектувальників, проте ця галузь дизайну має свої педагогічні та пропедевтичні можливості щодо занять дітей дошкільного віку художнім конструюванням (дизайном). Творчість дитини умовно можна прийняти за елементарний зразок "протодизайну", тому що вона також живиться природовідповідністю відчуття краси, національними традиціями, до яких дорослі залучають малюка завдяки досвіду сімейного виховання.

|| *Дизайн для дітей – це створення дорослими для дитини комфортного матеріального середовища.*

Як правило, речі для користування дітьми у суспільних закладах освіти, а також для домашнього використання створюють дизайнери відповідного напрямку роботи. Дизайнер, який працює для дітей, повинен знати особливості їх психічного і художнього розвитку, урахувати специфіку розвитку творчих здібностей дитини. Дизайнер має знати те, що дитина сприймає все в навколишньому для неї середовищі перш за все візуально і перцептивно-емпірично. Обмацуючи, погладжуючи різні фактури поверхонь, малюк тактильним обстеженням закріплює свій зоровий досвід.

Діти дошкільного віку визначають власні уподобання в користуванні речами, їх цікавить все нове, яскраве та незвичне. Г. Пантелєєв, характеризуючи особливості сприймання дітьми предметного середовища, зазначає: "Дитина сяде і на непоказний, але більш стійкий стілець, проте зацікавиться яскравим і назве незвичайним стілець-триногу. Вона візьме іграшку, декоративно розфарбовану, віддаючи перевагу кольорам теплої, сонячної гами (жовтий, червоний, оранжевий), і не зверне увагу, наприклад, на папір похмурих тонів (коричневий, темно-синій, чорний). Малюки люблять обтічні силуети і форми, остерігаючись гострих. Діти уловлюють у забарвленні предметів кольору і відтінки, які є в природі: "морквяний колір", "сонячна фарба" [70, с. 12].

У дизайн-продукції для дітей ураховується те, наскільки добре малюки відчують себе в предметному просторі. Так, у ляльково-ігровому інтер'єрі діти відчують себе більш комфортно, ніж у дорослому; знайома обстановка видається їм більш комфортно для перебування, ніж незвична. Однак будь-яку новизну діти дошкільного віку сприймають емоційно, з цікавістю.

Якщо дизайнер урахує інтереси й вікову специфіку дітей дошкільного віку, то його продукція має більший попит і, завдяки прихованим творчим імпульсам дитини, допомагає педагогам дошкільного закладу та батькам у вихованні та розвитку малюків.

Н. Склярєнко, аналізуючи особливості дизайн-проекування дитячого простору, зазначає, що за кордоном "дитяча тема" у проектуванні середовища є важливою уже довгий час. У Німеччині, Америці, Японії та в інших країнах дизайн інтер'єрів дитячих кімнат і вуличних майданчиків на сьогодні набув великої популярності. Сучасні підходи до проектування дитячого простору визначають використання новітніх матеріалів і технологій, нестандартні образні та конструктивні рішення, урахування етапів розвитку дитячого сприйняття, залучення об'єктів і явищ природного середовища [97, с. 5].

У 1960-х рр. групою вітчизняних дизайнерів і архітекторів вперше було успішно реалізовано проекту ("пілотну") розробку новаторського художнього оздоблення й устаткування дошкільних закладів. Висунутий молодими фахівцями принцип комплексного проектування дошкільних закладів був втілений у життя в багатьох новобудовах СРСР і схвалений прогресивними архітекторами та проектувальниками. Дизайнери, які брали участь в даному проекті, протидіяли одноманітності типових будівель та інтер'єрів дитячих садків. Новітні ідеї і проекти митців того періоду розвитку дизайну були орієнтовані на оригінальність в оформленні вікових групових середовищ (ігрова-столова, спальня, роздягальня, санвузол) та інших приміщень (зал, вестибюль, коридори, сходи та ін.) [70, с. 13–14].

У 60–70-х рр. ХХ ст. у створенні приміщень дитячих закладів усе більшою мірою визначався дизайн дитячого інтер'єру, який став орієнтуватися також на специфіку дитячих ігор і різноманітних занять. Щоб визначитися з інтер'єрними уподобаннями старших дошкільників і персоналу дитячих садків, серед них проводилося опитування. До побажань дітей дослухалися проектувальники "дизайну для дітей", не обмежуючи вимоги до інтер'єру лише прийнятими нормативами. Красиве різноманітне колірне вирішення інтер'єру приміщень, комплектні меблі для дітей і дорослих, текстильний декор, нові інтер'єрні великі іграшки та забезпечення дитячої діяльності сучасними посібниками й матеріалами привернули увагу педагогів та дизайнерів до цих пошуків.

Творчі роботи дітей і вихователів стали займати гідне місце в оформленні інтер'єру, будучи своєрідною візитівкою кожної вікової групи. Багато дошкільних закладів сьогодні використовують досвід комплексного, художньо-образного підходу в оформленні та обладнанні середовища для дитини, що кардинально змінило на багато десятиліть практику дизайн-оформлення дитячого садка.

Вагомого значення питання запровадження основ дизайну для дітей та естетизації приміщень дошкільних навчальних закладів набуло із запровадженням у їхню практику засад організації розвивального предметного середовища.

|| *Середовище – це оточення, сукупність умов, в яких малюк зростає, опановує науку життя, стає компетентною особистістю з притаманними їй індивідуальними особливостями.*

Як зазначає Н. Скляренко, у дизайні середовища для дітей основна увага повинна бути спрямована на врахування тривалості їх перебування за рахунок підтримки інтересу, що забезпечує усвідомлення дитиною себе як особистості з власними уподобаннями та бажаннями.

До фізичних параметрів середовища ДНЗ висувуються наступні вимоги: архітектура та внутрішнє облаштування приміщень, доступний дітям життєвий простір, його різноманітність та комфортність, наявність зон рекреації, акустичний та візуальний комфорт, дизайн. До дизайнерського облаштування групової кімнати ДНЗ висувуються наступні вимоги: її просторість, освітлення, затишність, розташування ігрових зон, столів, ліжок, спортивного знаряддя тощо.

Останніми роками дизайнери все більше уваги приділяють питанням естетизації дитячого простору у предметно-просторовому середовищі. Здійснено низку наукових розробок у галузі дизайну для дітей (О. Колодубська, В. Свідерський, Е. Пономарьова, Е. Усачова та ін.). Основи дизайн-проекування дитячого простору розглянуто науковцями Н. Скляренко, Д. Авраменко, Ю. Христюк.

За дослідженнями А. Савенкова, найважливішою особливістю впливу середовища на особистість дитини є його спрямованість до глибинних підсвідомих психологічних структур, що не викликає протидії з боку особистості і сприймається природно. Звідси випливає, що "стандартизоване, не орієнтоване на творчість просторове оточення неминуче стандартизує особистість, придушуючи в ній прагнення до реалізації власних творчих прагнень. І навпаки – моделювання архітектурно-просторового середовища, яке стимулює творчу активність дитини, слід розглядати як найважливіший засіб виховання естетичної культури та розвитку творчих здібностей дитини" (А. Савенков, О. Моїсеєва) [91].

Розвивальне середовище відіграє важливу роль у вихованні дітей дошкільного віку, його створення – актуальне й важливе завдання сучасної дошкільної освіти. Розвивальне середовище – це система матеріальних динамічних і змінних об'єктів діяльності дитини. Серед завдань, які повинно вирішувати предметне середовище, є заохочення дітей до досліджень,

випробування нових ідей через різноманітні матеріали, посібники, атрибути.

Сформувати у дошкільному навчальному закладі розвивальне середовище – означає створити атмосферу, сприятливу для прогресивного, творчого розвитку й соціалізації особистості кожного дошкільника [77, с. 6].

|| *Дитячий дизайн – це вид художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку, орієнтований на розвиток їхніх художніх здібностей і практичних умінь художнього конструювання.*

На сьогодні дитячий дизайн визначається як галузь художньо-естетичної освіти дошкільників, що інтегрується з конструюванням, художньою працею, зображальною діяльністю. В. Котляр, характеризуючи дитячий дизайн, зазначає, що у ньому єдність дидактичних і творчих завдань відповідає сучасним педагогічним тенденціям поліхудожнього розвитку дітей [42, с. 63].

Педагогу ДНЗ допомагає спрямувати його зусилля на корисні заняття дитячим дизайном сама потреба дитини в художньо-практичній діяльності. Заняття дитячим дизайном розвивають у дошкільників інтелект, культуру мови і спілкування, здібності до аналізу й узагальнення, творчі здібності – просторову уяву, проектно-образне мислення. Діти починають усвідомлювати своє співавторство, авторську компетентність, беручи участь у створенні об'єктів краси, вчать упорядковувати побут, використовуючи набутий досвід дизайну в просторі дошкільного навчального закладу.

Діти грають в "одягання ляльок", у "дочки-матері", облаштовують ігрові кімнати й будиночки, будують "фортеці" та "замки". Вони моделюють прикраси й сувеніри, майструють одяг для ляльок, костюми і декорації до своїх спектаклів та дитячих ранків. Усе це можна робити не тільки з цікавістю, але й красиво, зі смаком, охайністю й старанністю, для подальшого використання в іграх, прикрасах до свят, а також у побуті. Заняття дітей моделюванням, декоруванням дають підстави говорити про те, що вони займаються проектуванням, витоками дизайн-діяльності, проте цілком цього ще не усвідомлюючи.

Г. Пантелєєв визначає таку **типологію у структурі дитячого дизайну** (відповідно до класифікації, прийнятої в професійному дизайні):

- 1) дизайн площинний (аплікативно-графічний);
- 2) об'ємний (наочно-декоративний);
- 3) просторовий (архітектурно-декоративний) [70, с. 5].

Схарактеризуємо вищезазначені напрями дитячого дизайну більш детально.

Перший напрям – "аранжування" – зумовлює розвиток традицій дитячого рукоділля з орієнтацією на прикрашання одягу і декор інтер'єру (лялькового, дитячого, святкового). Це можуть бути: композиції фітодизайну, букети, гербарії-картини, біжутерія з штучного та природного матеріалу, вироби так званого "паперового фольклору", вітражі і мозаїки з кольорового пластику, ігрові деталі та елементи сюжетно-тематичних, казково-чарівних і орнаментальних композицій та ін. [70, с. 55–59].

Програма навчання дітей аранжування включає ознайомлення з доступними його видами, їх практичне освоєння дітьми, а також ознайомлення з поняттям "ансамбль" як естетично організованої цілісності (комплект одягу, набір посуду – сервіз, гарнітур меблів, ансамбль інтер'єру). Діти виконують настінні композиції, використовуючи прийоми декору ("напилення", "воцінення", розписи, аплікації та ін.); оформляють свій побут рукодільними виробами (плетіння, ткання, кераміка і т. п.), співпрацюють у створенні спільних робіт для ляльково-ігрового і святкового дизайну одягу й інтер'єру [Там само].

Другий напрям – "дизайн одягу" – визначає за необхідне ознайомлення дітей з культурою одягу і деякими доступними дошкільникам способами створення малюнків – ескізів, фасонів і декоративної обробки одягу. На дозвіллі діти малюють ескізи костюмів для персонажів літературних творів, мультфільмів, спектаклів, а також для себе – одяг повсякденний і святковий. Робота в цьому напрямі формує у дошкільника увагу та інтерес до свого зовнішнього вигляду, ляльково-ігрового і театрального гардеробу [70, с. 72].

Педагог, надаючи дітям інформацію про цей вид дитячого дизайну, розповідає, що одяг може бути повсякденним, святково-карнавальним тощо. Педагог розповідає дітям, що одяг повинен прикрашати людину, він має бути завжди охайним, зручним. Діти, особливо дівчатка, намагаються "проекувати" фасони одягу, малюючи "панночок", "принцес", манекенниць, артистів естради.

Разом з педагогом діти, займаючись цим видом дитячого дизайну, створюють моделі (малюнки, аплікації) карнавальних масок, головних уборів і взуття, реквізиту і костюмів для свят, розваг, драматизації.

На думку Г. Пантелєєва, для повноцінних занять дітей старшого дошкільного віку дизайном одягу фонд дитячого садка бажано було б збагатити новим устаткуванням для дизайну одягу (манекенами, лекалами, швейною машиною, рамками для ткання і плетіння, пряжею, клаптиками, біжутерією і т. п.), аксесуарами гардеробу (сумочки, віяла, рукавички, окуляри, парасольки, тростини, біжутерія) [70, с. 41].

Третій напрям – "декоративно-просторовий дизайн". Це достатньо новий вид дитячої дизайн-діяльності, що має безпосереднє значення для розвитку витоків культури соціопросторової творчості, основ архітектурно-

художньої освіти дітей як практичної діяльності з естетичного впорядкування життя в дитячому садку та сім'ї.

Просторовий дизайн орієнтує увагу дітей на декоративне оформлення будівель і ландшафту, на естетизацію ляльково-ігрового простору, інтер'єрів групових кімнат, приміщень дошкільного навчального закладу, а також різних культурно-просвітницьких установ, які відвідують діти. Дошкільників ознайомлюють з минулим і теперішнім часом національної архітектури, вчать звертати увагу на об'єкти містобудування, особливості внутрішнього облаштування будинку й кімнат. Діти набувають елементарних умінь, основ дизайн-досвіду при створенні макетів кімнат, будиночків ("курінь", "хата", "палац", "хмарочос" і т. п.), використовуючи підручні матеріали (папір, картон, коробки, пакети, балони і т. п.) [70, с. 103].

Декоративно-просторовий дизайн – це також захопливі ігри-заняття з дітьми на природі – в лісі, на березі річки, морі, в горах. Діти-архітектори, діти-дизайнери творчо зводять споруди з гілочок і піску, черепашок і глини, каміння, реалізуючи у своїх архітектурно-ландшафтних фантазіях доступні віковим та особистісним можливостям основи дизайну.

С. Толкачова визначає наступні види дитячого дизайну: предметно-декоративний (прикрашання предметів), просторово-декоративний (естетичне перетворення навколишнього середовища), а також віртуальний (комп'ютерний) дизайн.

Розглянуті вище класифікації дитячого дизайну визначаються в контексті трьох способів сприйняття дітьми навколишнього середовища – ляльково-ігрового, дитячого та дорослого.

Дитяча дизайн-діяльність найбільшою мірою пов'язана із рукоділлям, тому її називають *дизайн-рукоділлям* (Японія, Італія, США, Франція та ін.). У зміст поняття "дитячий дизайн" входять поняття "дизайн-рукоділля" і "дизайн-проект". Дизайн-рукоділлям можна назвати невеликі прикраси-аранжовки, виконувані дітьми самостійно й, так би мовити, "одномоментно". "Дизайн-проект" передбачає складніший, триваліший (етапний) і колективний характер діяльності (моделювання одягу, архітектурно-художній, декоративно-просторовий дизайн). При проектуванні об'єкта професійного дизайну звичайно вивчається його прикладна функція та умови експлуатації (навіщо створюється виріб, де і як він буде використовуватися), опрацьовуються варіанти його композиційно-конструкторських рішень з оптимальним поєднанням матеріалів і естетичної обробки, його ергономічні показники (урахування антропології, гігієни й моторики дитини).

Дизайн-рукоділля дітей має свою специфіку: "дитяче мистецтво" потрібно оцінювати особливим чином, оскільки дитина свої "наївні уявлення про світ висловлює наївними засобами, якими вона в змозі оволодіти" (Б. Неменський, А. Мелік-Пашаєв та ін.) [70, с. 34]. Творчий почерк (мане-

ра) кожної дитини заслуговує на увагу і повагу, тому оцінювати роботи дітей покликані як фахівці, так і діти-експерти, які набувають досвіду оцінювання творчих робіт однолітків. Особливо цінна безпосередність бачення дитиною навколишнього світу, його предметного заповнення.

Специфіка дитячого дизайну визначається тим, що він не потребує технічного проектування і, тим паче, виробництва. У даному виді дитячого художнього конструювання все набагато природніше, більш доступне, з опорою на розкриття творчих можливостей дитини. Дана діяльність, як справедливо вважають зарубіжні педагоги, – це, в основному, дитяче декоративне рукоділля. Проте за достатньо обмежених можливостях дошкільника, але при грамотному керівництві педагога ця діяльність цілком може бути спрямованою на поетапне розв'язання низки доступних для дитини творчих завдань.

Дитячий дизайн може бути орієнтований як на естетичну організацію простору, так і на створення красивих корисних предметів, що становлять середовище для дитини (іграшок, сувенірів, предметів одягу та інтер'єру). Продукти дитячої дизайн-творчості можуть бути використані дітьми одразу ж по закінченні роботи, а також в іграх та в побуті. У цьому випадку дитина повніше відчуває себе творцем, пізнає свою індивідуальність, рівень умінь, порівнюючи свої вироби з роботами однолітків (за стилістикою, творчою манерою-почерком).

Дорослий художник, перш, ніж виготовити виріб, робить ескізи, створює багато малюнків для тканини, предметів одягу, іграшок, побутових речей тощо. Дитина ж схильна уявляти якусь загальну картину, вона ще не вміє розчленовувати творчий задум на окремі фрагменти, структурувати їх в своїй свідомості [70, с. 34].

Дитина дошкільного віку не може створювати креслення і схематичні малюнки (плану приміщення, викрійки одягу). Проте креслення, малюнок, ескіз, графічна схема якого-небудь виробу можуть бути їй зрозумілі.

Г. Пантелєєв, спираючись на великий досвід практичної роботи з дітьми у галузі дитячого дизайну, зазначає, що вже з чотирьох років діти здатні уявити собі те, яку форму і розмір має знайома кімната або ділянка землі; вони здатні зрозуміти, що значить макет того або іншого предмета, кімнати. Звичайно, одержуючи завдання, діти обдумують шляхи його виконання, використовуючи підручні засоби. Якщо молодший дошкільник виконує завдання звичайно методом "спроб і помилок", то старші дошкільники здатні представити шляхи розв'язання завдання, кінцевий результат – образ майбутнього виробу. Як проектно-пошукова, така діяльність є діяльністю "дитячого експериментування" (М. Поддьяков та ін.).

Програючи практично і "в думці" варіанти рішень (вибираючи, порівнюючи, змінюючи, випробовуючи), дитина вже досягає певного результату. Чим швидше, чим цікавіше завдання, тим яскравіші її здібності і більш гли-

бокий досвід дизайн-рукоділля. Педагоги, що працюють з дітьми 5–7 років у галузі художньо-продуктивної діяльності, зазначають, що діти одного віку, але різної статі при виконанні одного і того ж завдання визначають різні уподобання: дівчатка більшою мірою прагнуть до декорування, прикрашання, яскравості палітри й акуратності виконання; хлопчики ж схильні до сюжетних інтерпретацій теми, деякої недбалості в роботі.

У змісті понять "дизайн для дітей" і "дитячий дизайн" простежується певна схожість і відмінності. Дизайн для дітей вимагає від його виконавців певних здібностей і професійних умінь, якими дитина, природно, не володіє. Разом з тим, усвідомлюючи сутність задуму (функцію, ідею, сюжет), малюк зі всією безпосередністю намагається втілити задумане в продукті своєї творчої діяльності. Дитячий дизайн може бути діяльністю, в якій творчі ідеї ("проекти") визрівають поступово, реалізуються протягом довгого часу, результат творчих пошуків з'являється не відразу.

Організуючи дизайн-діяльність з дітьми дошкільного віку, педагог реалізує низку завдань – як загальних, так і більш практико орієнтованих. До загальних завдань можна віднести: виховувати у дітей інтерес, естетичне ставлення до навколишньої дійсності, творів мистецтва; долучати до благоустрою і прикрашання свого ігрового простору, найближчого оточення.

На думку Г. Пантелєєва, у роботі з дітьми у галузі дитячого дизайну педагог має розв'язувати такі практичні завдання:

- ознайомлювати зі способами площинного та об'ємно-просторового оформлення: моделювання, макетування (фасони і декор одягу, виготовлення аксесуарів);
- показувати, як слід планувати свою роботу за етапами: задум, ескіз, макет, втілення (самостійно або з дорослим);
- організувати участь дітей у створенні педагогічних композицій до святкових ранків та розваг (фризи, панно, колажі, панорами, діорами) і в тривалих архітектурно-художніх проектах (за сюжетами казок, за фольклорно-історичною темою, в контексті дизайну сучасного міста і села);
- вчити дітей використовувати сучасне обладнання (лекала, трафарети, степлери тощо) та різні матеріали (природні – дерево, камінь, тканини тощо, і штучні – різна упаковка, біжутерія, плівки, галантерея та ін.) [70, с. 35].

5. Особливості використання основ дизайну у роботі з дошкільниками

Як діяльність продуктивна й естетично змістовна дизайн-діяльність має свої цілі, освітні принципи і розвивальні методики. Дизайн-діяльність

формується на базі й у надрах традиційних для дитячого навчального закладу занять образотворчим мистецтвом, конструюванням і рукоділлям.

У дошкільному навчальному закладі використання основ дизайну (художнього конструювання) пов'язане зі створенням художнього образу майбутнього виробу з паперу, природних та утилізованих матеріалів (Л. Парамонова).

Як зазначено у парціальній програмі художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку "Радість творчості", серед завдань, які реалізуються у навчанні дітей 5–6 років основ дитячого дизайну, найбільш важливими є:

- збагачення елементарних уявлень дітей про дизайн як мистецтво вигадувати й продумувати зовнішній вигляд предметів побуту, одягу, окремої кімнати, цілого приміщення тощо;
- розвиток конструктивних та раціоналізаторських здібностей, здатності до доцільного просторового розташування різних предметів (співвіднесення за розміром, кольором, формою), створення план-схем, проектів дизайну різних об'єктів довкілля;
- виховання інтересу до різних творчих професій (модельєр, дизайнер), ознайомлення із їх специфічними особливостями;
- розвиток естетичного смаку та творчих здібностей, підтримка прагнення до оригінальності та самоствердження [84, с. 44].

Навчання дітей дошкільного віку основ дизайну, що відбувається на основі художнього конструювання, базується на сприйнятті дитиною ознак конструктивного матеріалу різними органами чуттів (дотику, зору), формуванні просторових уявлень (форми, розміру, розміщення предметів та їх частин) та розвиткові діяльності руки як "аналізатора", що дозволяє їй вступити в складні відносини з навколишніми предметами [98, с. 80]. На етапі дошкільного дитинства художньо-конструювальна діяльність має репродуктивний характер, оскільки діти діють за поясненням, взірцем, технологічними картками, схемами тощо.

Дитяче художнє конструювання вчені (Т. Космінська, З. Лиштван, Л. Парамонова, Л. Пантелєєва, М. Поддьяков та ін.) розуміють як творчу діяльність, якій притаманні ті самі етапи, що й діяльності дорослих. Рівень дитячого конструювання, на думку вчених, залежить від рівня розвитку образного та просторового мислення, аналітико-синтетичної діяльності дитини, ступеня обізнаності з особливостями конструкторської діяльності, наявності інтересу до неї, а також уявлень щодо сенсорних властивостей предмета, його візуальних образів, способах створення певного об'єкта творчості.

Як зазначає Г. Сотська, характерною рисою художнього конструювання у дошкільному віці є схожість з образотворчою діяльністю та грою, які також відображають навколишню дійсність, оскільки вироби дітей слугують для практичного використання (для гри, прикраси, театральних постановок,

подарунків). Окрім того, конструювання дітей є одним із найулюбленіших, найдоступніших, емоційно привабливих, цікавих та посилюючих видів діяльності [98, с. 79].

Важливим засобом ознайомлення дитини з основами художнього конструювання є *гра*. У працях видатних психологів Л. Виготського, О. Леонт'єва, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе та ін. гра характеризується як провідна діяльність дитини дошкільного віку й основа її подальшого розвитку. У ході ігрової діяльності відбувається закладання основ художньо-конструювальної діяльності дошкільників, починаючи від складання дитячих кубиків, пірамідок через гру з пазлами, конструкторами тощо і завершуючи створенням різноманітних споруд з будівельного та іншого матеріалу.

На думку Г. Сотської, у художньому конструюванні, яке засвоюють діти дошкільного віку, прослідковуються характерні ознаки дизайну як такого, адже у процесі творення дітьми власних, передусім нових, об'єктів, предметів, виробів домінуючими виступають два фактори:

- утилітарний – предмет у його матеріальній та функціональній основі;
- естетичний – наповнює предмет змістом, гармонією, красою [98, с. 80].

Педагогічне значення естетичної спрямованості змісту художньо-конструювальної діяльності вдало обґрунтовано С. Русовою, яка писала, що "краса – то є гармонія, від естетичних вражень гармонія, упорядкованість переходить у серце дитини, утворює звички, виявляється в красі поведінки, в граціозності усіх рухів, в гармонійності вчинків, утворює смак до усього гармонійного" [12, с. 24].

Практика роботи з дітьми у галузі дитячого дизайну визначає, що за умов правильної організації занять у дітей формуються та проявляються художньо-творчі здібності, виникає бажання естетично перетворювати предметно-просторове середовище. Результативність дизайнерської роботи з дітьми повною мірою залежить від різноманітності та продуманості її тематики, добору матеріалів для художньо-перетворювальної діяльності, а також від проведення попередньої роботи з дітьми.

Щоб ефективніше залучати дитину до дитячого дизайну, потрібно відвідувати з нею виставки, музеї, свята. На екскурсіях і в музеях малюк має змогу розглянути зразки старовинної архітектури (хати, садиби, палаци) та архітектури сучасної (типового та оригінального); ознайомлюватися з різноманітністю фасадів і прикрас (вікон, фронтонів, дахів), з фактурою будівельних матеріалів (камінь, цеглина, дерево, черепиця, залізо, скло тощо). На прогулянках містом дошкільникам слід показувати своєрідність оформлення вітрин і реклами, інтер'єрів і площ, звертати увагу на зовнішній вигляд людей, їхній гардероб.

Проводячи екскурсії, вихователь може організувати з дітьми своєрідні "хвилинки милування" природними ландшафтами рідного краю, наголошуючи на специфіці його флори та фауни. Такі найперші – й тому

найяскравіші – враження запам'ятовуються дитині на все життя, вони є своєрідними уроками естетики для неї. Діти вчаться знаходити схожість і відмінність у доцільній красі форм природи, навколишніх предметах. У своїй продуктивній діяльності вони вчаться дбайливого ставлення до матеріалів, уміння знаходити і використовувати в своїй роботі ознаки естетичної єдності в навколишньому середовищі (сервіз, гарнітур, ансамбль).

На думку Г. Пантелєєва, робота з дітьми 5–6 років у галузі дитячого дизайну повинна будуватися так, щоб кожна дитина одержувала яскраві враження, прагнула і могла виражати їх різноманітними художньо-виразними засобами, набула багатоаспектного досвіду художньо-естетичної діяльності, навчилася творчо застосовувати його в своєму житті.

На 6-му році життя у дітей інтенсивно розвивається художнє сприймання та творчі здібності, підвищується намагання до самостійної творчості, формується оцінне ставлення до навколишнього. Збагачується палітра засобів та матеріалів дизайн-діяльності при створенні іграшок, сувенірів-подарунків, фасонів та деталей одягу, предметів та декору для лялькових будиночків. Діти цього віку можуть більш узгоджено виконувати спільні роботи (панно, фриз, конструкції та будівлі). У дошкільному дитинстві спостерігається намагання дитини до виконання робіт казково-фантастичної (чарівної) тематики. Якщо молодші дошкільники вибудовують кольорові образи локально й контрастно, то старші діти виявляють схильність до кольорових нюансів, багатства палітри (Л. Парамонова).

Гармонізація квітково-композиційного образу частіше визначається у роботах дівчаток, схильних до орнаментальності та м'якості (пастельності) кольорового тону, до більш детального опрацювання деталей. У старших дошкільників визначається більший інтерес до завдань, які стосуються прикрашання побуту, з визначеною соціальною мотивацією [70, с. 34].

Дітей старшого дошкільного віку слід залучати до колективних обговорень майбутньої роботи, визначення різноманітності іграшок, лялькових меблів, посуду, одягу, ігрових будиночків, які діти планують зробити у колективній дизайн-роботі.

Якщо спочатку діти пасивно сприймають продукти дизайну, адаптовані до їхніх запитів, то в майбутньому вони навчаються розпізнавати переваги середовища. Діти вбирають ляльок, прикрашають та обіграють свої міні-кімнатки та куточки казок. Виток проектної думки дитина отримує у співтворчості з дорослим, який вдало об'єднує різні дитячі вироби в колективній роботі для інтер'єру або виставки.

Діти старшого дошкільного віку у процесі занять дитячим дизайном виявляють здатність до оволодіння способами створення виробу та їх удосконалення. Ці умови є найважливішими щодо готовності дитини не тільки до майбутньої художньої діяльності на репродуктивному рівні, але і до виконання надалі технічно більш складних, а також творчих завдань. Як

стверджувалаЄ. Фльоріна, "ускладнення творчих завдань прямо пропорційне закріпленню і зростанню навчальних досягнень" [113, с. 22].

Великі можливості для оволодіння дітьми дошкільного віку основами дитячого дизайну мають заняття з художньої праці з використанням елементів художнього конструювання, де форма виробу будується з опорою на основні й цілком доступні старшим дошкільникам принципи міри, ритму, симетрії, композиційної й конструктивної рівноваги тощо.

Заняття дитячим дизайном розвивають у дітей інтелект, культуру мовлення та спілкування, здібності до аналізу й узагальнення, творчі здібності – просторова уява, проектно-образне мислення. Діти починають усвідомлювати своє співавторство, авторську компетентність, беручи участь у створенні об'єктів краси, вчать ся упорядковувати, облаштовувати побут, використовуючи досвід дизайну в дитячому садку. Розвиток дошкільника в середовищі дизайну розглядається в єдності формування його естетичного ставлення до навколишньої дійсності та розвитку художніх здібностей.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення дизайну.
2. Розкрийте роль дизайну у формуванні оточення людини.
3. Коротко схарактеризуйте історію розвитку дизайну.
4. Розкрийте сутність поняття "дизайн-освіта". Чим, на Вашу думку, зумовлена необхідність введення засад дизайн-освіти у структуру підготовки майбутніх педагогів трудового виховання у вищих навчальних закладах? Наскільки це важливо стосовно фахової підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку? Обґрунтуйте свою думку.
5. Перелічіть види дизайну. З якими з них Ви ознайомлені найбільшою мірою? Чи цікавить Вас робота дизайнерів у цій галузі?
6. Що спільного в поняттях "дизайн" та "художнє конструювання"? Наскільки художнє конструювання пов'язане з конструктивною діяльністю дітей дошкільного віку? Обґрунтуйте свою думку.
7. Що таке дизайн для дітей? Наведіть приклади вдалих проектів дизайну для дітей.
8. Розкрийте типологію у структурі дитячого дизайну (за Г. Пантелєєвим).
9. Які існують форми навчання дошкільників дитячого дизайну?

Завдання для самостійної роботи

1. На основі вивчення матеріалів Internet-джерел скласти відеодобірку на одну із запропонованих тем: "Сучасні тенденції дизайну для дітей", "Дитячий дизайн", "Дизайн території дитячого садка", "Дизайн інтер'єру ДНЗ", "Дизайн стендового обладнання групових кімнат ДНЗ".
2. Підготовуйте необхідні матеріали для проведення заняття у ДНЗ з художнього конструювання (старша група) за однією з тем: "Дизайн одягу ляльок", "Дизайн групової кімнати" (або Ваш варіант).

МОДУЛЬ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ ТА ДИЗАЙНУ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

ТЕМА 2.1. ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ РОБОТИ З ДІТЬМИ У ГАЛУЗІ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ ТА ХУДОЖНЬОГО КОНСТРУЮВАННЯ (ДИЗАЙНУ)

План

1. Принципи організації роботи з дошкільниками у галузі художньої праці та художнього конструювання (дизайну).
2. Форми навчання дошкільників художньої праці та основ дизайну.
3. Методи навчання дошкільників художньої праці та основ дизайну.
4. Роль вправ і творчих завдань у навчанні дошкільників художньої праці.
5. Аналіз дитячих робіт з художньої праці.

Ключові поняття: принцип навчання, метод навчання, форма організації навчання, заняття з художньої праці, методичний прийом, творчі завдання, вправи, вправи в ігровій формі, аналіз роботи, критерії аналізу.

Рекомендована література

1. Калуська Л. В. Дивокрай : вибрані дидактико-методичні матеріали для працівників дошкільних закладів: у 2 кн. / Л. В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2005.
Кн. I. – 2005. – 320 с.
2. Ковальов О. Є. Методика викладання декоративного мистецтва у початковій школі : навч. посіб. для вузів / О. Є. Ковальов. – Суми : Мрія, 1997. – 204 с.
3. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник / за заг. ред. Г. В. Сухорукової ; Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота та ін. – К. : Видавничий дім "Слово", 2010. – 367 с.
4. Пантелеев Г. Н. Детский дизайн / Г. Н. Пантелеев. – М. : КАРАПУЗ-ДИДАКТИКА, 2006. – 192 с.
5. Парамонова Л. А. Теория и методика творческого конструирования в детском саду : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Л. А. Парамонова. – М. : Академия, 2002. – 192 с.

6. Пухначева Е. Ю. Методика преподавания народного декоративно-прикладного искусства : учеб. пособие / Е. Ю. Пухначева. – М. : МГУКИ, 2000. Ч. I. Педагогические основы. – 2000. – 82 с.
7. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол.: Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с.

1. Принципи організації роботи з дошкільниками у галузі художньої праці та художнього конструювання (дизайну)

Навчання дошкільників художньої праці, як й інші види навчальної діяльності, ґрунтується на основних положеннях дидактики, до яких відносяться принципи, зміст, форми та методи.

Принцип навчання, за визначенням Т. Поніманської, – основне вихідне положення теорії навчання, що впливає з його закономірностей, окреслює загальне спрямування навчального процесу, вимоги до його змісту, методики й організації [82, с. 453].

Традиційно організація роботи з дітьми спирається на загальнодидактичні **принципи**: природовідповідності, урахування індивідуальних особливостей дитини, наочності, єдності виховної та освітньої мети, активності та самостійності, доступності, міцності засвоєння знань, умінь та навичок, систематичності та послідовності тощо.

Модернізація освіти в останні десятиліття зумовила пошук й запровадження в практику низки сучасних принципів організації освітнього процесу навчання, що забезпечують його високу ефективність, зокрема, таких принципів, як:

- цілісності впливу навчально-виховного процесу (НВП) на всебічний розвиток особистості;
- природовідповідності організації (НВП);
- індивідуалізації та диференціації;
- принцип співробітництва (партнерства);
- наступності й перспективності;
- взаємозв'язку навчання і розвитку;
- мотиваційного забезпечення навчального процесу;
- дієвості отриманих ЗУН у різних видах діяльності;
- оптимального поєднання всіх форм навчання – заняття, гурток тощо;
- синтезу вербальних, наочно-ілюстративних і практичних методів навчання;

- ефективного комбінування репродуктивних та пошукових методів навчання.

Зазначені принципи універсальні для організації будь-якого педагогічного процесу взагалі, а також для всіх методик зокрема. Проте навчання мистецтва визначає свою специфіку, у тому числі – щодо добору принципів. Одна із спроб співвіднести принципи навчання з законами самого мистецтва була зроблена Б. Неменським [61], який у 1970–1980-х рр. запропонував новий на той час варіант програми для загальноосвітньої школи "Образотворче мистецтво і художня праця".

У своїй концепції Б. Неменський висловлює ідею єдності думки і почуття ("мудрість краси"), вважаючи, що дітей слід якомога раніше ознайомлювати з основами мистецтва як своєрідним відображенням людського життя й досвіду. Він писав: "Дітям недоступна філософія – єдина наука, яка репрезентує досвід людства в цілому. Але їм доступне мистецтво – єдиний, крім філософії, вид діяльності, який подає такий досвід не просто в цілісності, але, головне у єдності думки і почуття" [61, с. 12].

Головним завданням навчання мистецтва він вважав вчити переживання. Переживання розглядається як форма навчання і пізнання. Основною думкою мистецької концепції Б. Неменського є та, що принципи навчання мистецтва повинні бути теж "від мистецтва", впливати із законів його розвитку. Вчений сформулював такі принципи навчання дітей мистецтва:

1. Принцип художнього уподібнення. У реалізації цього принципу головну роль відіграє атмосфера на занятті, а саме: ігрові, сюрпризні, казкові моменти, адже без введення дітей в атмосферу співпереживання повноцінного художнього сприйняття не відбудеться. У зв'язку з цим педагогом можуть застосовуватися методи педагогічної драматургії, створення на заняттях ситуації уподібнення [85, с. 41–42].

2. Принцип освоєння вживанням. Даний принцип передбачає цілісність і неспішність емоційного освоєння. Програма повинна будуватися таким чином, щоб кожен навчальний рік був присвячений цілісній проблемі, а кожна чверть – новому аспекту цієї проблеми. Для втілення означеного принципу може застосовуватися "*метод поетапних відкриттів*", тобто чіткого вичленення теми кожного уроку та їх неповторність. Крім того, важливі поступовість і повільність підведення дітей до усвідомлення теми. Ще один метод – єдність сприйняття і творення. Те, з чим ми знайомимо дитину на заняттях мистецтвом теоретично й ілюстративно, вона повинна спробувати надалі зробити своїми руками. Реалізація принципу освоєння вживанням відбувається через застосування так званого "*методу широких асоціацій*", що дає можливість творчої інтерпретації змісту творів мистецтва. Дорослий не повинен придушувати додумування або фантазії дитини у зв'язку з

якимось твором декоративно-прикладного або образотворчого мистецтва (якщо, звичайно, фантазії не перетворюються на повну анархію). Педагогу слід "тактовно ростити паростки особистісних зв'язків з мистецтвом через фантазію" [85, с. 41].

3. Принцип постійності зв'язку з життям. Без цього принципу немає усвідомлення справжньої життєвості проблем мистецтва. Реалізується даний принцип, перш за все, через опору на емоційний та візуальний досвід дітей, їхні спогади, переживання, життєві спостереження, які вихователь застосовує при проведенні з дошкільниками бесід стосовно декоративно-прикладного мистецтва, дитячого дизайну тощо. Ці бесіди мають бути пов'язані зі змістом того чи іншого твору мистецтва, який може у подальшому слугувати зразком щодо створення дошкільниками власних робіт. Зв'язок із життям визначається для дітей у залученні їх до художньої праці, застосовується також метод позазаняттевої індивідуальної та колективної пошукової діяльності. Вона може здійснюватися, зокрема, як організація пізнавальної діяльності в умовах сім'ї, спільних з батьками проектів. Ознайомлення дітей із довідками буде більш ґрунтовним та цікавим для них, якщо ці завдання вони будуть виконувати разом з батьками. Тоді з'явиться новий духовний стимул об'єднання інтересів сім'ї. Зв'язок з життям може здійснюватися також за допомогою звітних форм роботи перед батьками, вчителями, за допомогою організації виставок дитячих робіт. Особливе значення у реалізації принципу зв'язку із життям має використання творчої роботи дітей в оформленні інтер'єрів дошкільного навчального закладу, прилеглої ділянки, квітників та інших об'єктів [61].

4. Принцип опори на апогей явища в мистецтві. Якщо у науці важливе типове, то в мистецтві – виняткове. Б. Неменський вважав, що показувати якесь явище в мистецтві слід не в змішаному вигляді, а в його чистоті (наприклад, щодо народного мистецтва мається на увазі чистота традицій, яскравість художнього образу).

5. Принцип єдності форми і змісту в процесі навчання. Перед педагогом ставиться завдання формувати у дітей уявлення про виразну сутність будь-якого елемента мови мистецтва, про те, що форма твору завжди обумовлена тією ідеєю, яка в ньому закладена, і не можна говорити про естетичні достоїнства у відриві від цієї ідеї, змісту твору. Це завдання допомагає розв'язувати метод постановки емоційно-відносинних завдань. Наприклад, злий і добрий казковий герой.

6. Принцип створення потреби в набутті знань і навичок. На думку Б. Неменського, дуже часто практичні навички та вміння даються дітям раніше, ніж розуміння значення цих навичок у втіленні художнього задуму. Слід створити умови, коли задум буде змушувати дитину шукати нові засоби художньої виразності. Тоді засвоєння вмінь і навичок буде на-

багато міцнішим. Мотивуючи дитину на набуття нових знань і навичок, педагог може використовувати так званий "метод свободи в системі обмежень", наприклад, обмеження колориту 2–3 кольорами або складання декоративної композиції, використовуючи 1–2 елементи розпису [85, с. 41–42].

А. Івершинь, аналізуючи особливості проведення роботи з дітьми дошкільного віку з художнього конструювання, вважає ефективними щодо цього такі **принципи організації навчання**, як-от:

- *принцип єдності утилітарного й естетичного* (в будь-якому об'єкті дитячої праці повинен певною мірою бути присутнім пошук доцільних рішень і художньої виразності);
- *пошук і конструювання нетрадиційних форм об'єктів* (спрямування уваги дітей на творчий процес пошуку фантастичних форм з допомогою евристичних методів);
- *принцип гармонійної цілісності* (система завдань і вправ щодо вивчення основ композиції, розвиток образного бачення предмета);
- *принцип активної співтворчості* (залучення дітей до зразків високої культури дизайну, формування естетичного бачення виробу) [27, с. 10].

2. Форми організації навчання дошкільників художньої праці та основ дизайну

Художня практика існує в двох формах: навчанні та творчості. Реалізація засад художньої практики відбувається у різних **формах організації життєдіяльності** у дошкільному навчальному закладі: повсякденній, навчальній, самостійній художній. Ці форми мають забезпечувати реалізацію програми входження дітей у світ мистецтва та інтеграцію з ним: розвиток естетичної свідомості й залучення до художньої практики, задоволення потреби у самовираженні та самоствердженні, набуття дітьми необхідних умінь художньої діяльності [65, с. 183].

|| **Форма** – це зовнішнє вираження певного змісту.

|| **Форма навчання** – це навчально-виховний процес у загальноосвітніх закладах різного типу (у тому числі – дошкільному навчальному закладі), що здійснюється з групою дітей або індивідуально. Це зовнішнє вираження узгодженої діяльності педагога і дітей, що реалізується у визначених порядку та режимі.

Навчання дошкільників художньої праці відбувається на відповідному занятті (починаючи із середньої групи), яке є основною формою організації освітнього процесу у дошкільному навчальному закладі. Художня праця

вводиться до освітнього процесу ДНЗ після того, як діти набули необхідних умінь у галузі зображальної діяльності на заняттях з конструювання, ліплення, аплікації. Окрім того, до старшої групи дошкільники вже мають навчитися аналізувати зразок, схему, малюнок, виокремлювати частини виробу, визначати способи їхнього поєднання, співвідношення, розташування, розміри, розташування в просторі тощо [86, с. 66].

Особливістю художньої практики, що визначається в заняттях художньою працею, є її наближеність до художнього типу конструювання, що уможливорює також використання вихователем таких форм організації навчання, які традиційно застосовуються у зображальній діяльності (у роботі з конструювання).

Вихователь, з огляду на готовність дітей до художньо-продуктивної діяльності, має можливість використовувати наступні **форми** організації навчання дошкільників художньої праці, заґрунтовані на конструюванні (Р. Буре, Л. Калуська, Н. Луцан, А. Крулехт, М. Крулехт, О. Корчинова, Г. Пантелєєв, Л. Пантелєєва, Л. Парамонова, І. Пашилїте, І. Цюпак):

- Початковою та найбільш простою формою навчання ручної праці є виконання виробів **за зразком**. Основи даного виду роботи були розроблені видатним німецьким педагогом Ф. Фребелем. Дітям пропонуються зразки виробів з різних матеріалів і, як правило, показуються способи їх відтворення. Дана форма забезпечує пряму передачу дітям готових знань, способів дій, які ґрунтуються на наслідуванні, і не пов'язана безпосередньо з творчим розвитком дитини. Разом з тим в її рамках забезпечується перехід до самостійної, пошукової діяльності творчого характеру.
- Робота **за моделлю**, так само як і робота за зразком, передбачає опору дитини на деякий орієнтир. Однак, на відміну від зразка, модель не надає такого ж наочного та детального уявлення про будову виробу, а передбачає, що дитина має її визначити самостійно, без допомоги вихователя.
- Робота **за аналогією**. Після того як діти під керівництвом вихователя виготовлять виріб, їм пропонується самостійно провести конструювання аналогічного до конструкції або дещо складнішого, але подібного за конструкцією виробу.
- Організація роботи **за коментарем** вихователя полягає у тому, що вихователь по черзі показує конструкції деталей, демонструє прийоми їх виготовлення та з'єднання деталей, порядок обробки виробу, використання за призначенням. Діти займаються репродуктивною діяльністю, відтворюють, копіюють дії вихователя.

Найбільшою мірою розвитку творчого мислення сприяє організація роботи **за заданою темою** та **задумом**. Тут дитина сама вирішує, що і як

вона буде робити. Використовуючи наявні знання і вміння, самостійно намагається реалізувати виниклий задум у практичній діяльності.

Г. Пантелєєв, на основі традиційної практики навчання дітей конструювання, визначає власну класифікацію *форм* організації роботи у галузі дитячого дизайну:

- за зразком та моделлю;
- за кресленнями й схемами, за умовами;
- за темою та задумом тощо.

На думку Г. Пантелєєва, усі вищезазначені форми роботи орієнтовані на наслідувальні дії дитини, тому педагогу доречно використовувати на заняттях ускладнені завдання типу "дороби", "дооформи" тощо. Умови завдань у цьому разі сприяють активізації інтелекту та розвитку творчих здібностей дитини, формують інтерес до занять [70, с. 31].

Використання форм організації роботи з навчання дітей конструювання ґрунтовно розкрито у праці Л. Парамонової "Теорія та методика навчання творчого конструювання в дитячому садку" [73].

Важливою формою організації навчання дошкільників художньої праці є заняття.

Заняття – форма дошкільного навчання, за якої вихователь, працюючи з усією групою дітей у встановлений режимом час, організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини [82, с. 450].

Практика сучасних дошкільних навчальних закладів визначає широкий спектр видів занять, серед яких: комбіновані, інтегровані, комплексні, сюжетні, сюжетно-ігрові тощо. Характеристику кожного з цих та інших видів занять з огляду на їх педагогічний потенціал ґрунтовно подано в праці Н. Гавриш "Сучасне заняття в дошкільному закладі" [104].

Зазначимо, що традиційно заняття з художньої праці проводиться як предметне, тобто – односпрямоване. Вибір такого виду заняття надає вихователю можливість вирішувати низку завдань, пов'язаних із засвоєнням дітьми знань у галузі художньої практики. Більшою мірою на таких заняттях звертається увага на опанування дітьми навичок практичної роботи з різними матеріалами (природним матеріалом, глиною, солоним тістом, викидним матеріалом тощо). Порівняно менше приділяється уваги розвитку в дошкільників творчості, що обумовлюється, перш за все, необхідністю для вихователя навчити кожну дитину необхідних умінь та навичок, по-друге – обмеженими часовими рамками заняттями та низкою інших причин.

Реалізація завдань Базового компонента дошкільної освіти в Україні та особистісно-орієнтованого підходу до виховання й розвитку дитини, що

стосується формування у дітей творчості, креативності, вимагає розширення її життєвого простору за рахунок використання різноманітних педагогічних технологій і новітніх, більш ефективних форм роботи з дошкільниками.

З урахуванням сучасних підходів до заняття у дошкільному закладі Г. Сухорукова, О. Дронова та ін. визначають наступні види занять **за характером** та **за змістом**, що використовуються для організації образотворчої діяльності дошкільників, проте можуть бути прийнятними у навчанні художньої праці:

- теоретичні (мистецтвознавчі);
- практичні (зображальні);
- комбіновані (взаємозв'язок художньої теорії та естетичної практики);
- комплексні, інтегровані (ґрунтуються на синтезі та взаємодії мистецтв) [65, с. 187].

Теоретичні заняття уможливають введення дитини до світу мистецтва, різних його видів, які опановують дошкільники в контексті занять художньою працею (декоративно-ужиткове мистецтво, дитячий дизайн тощо). Проведення занять цього виду обумовлюється сутністю самого творчого процесу. Цей вид занять використовується з дітьми середньої та старшої груп, коли вихователь проводить розглядання об'єктів мистецтва (наприклад, картин, об'єктів ландшафтного дизайну, робіт, виконаних у техніці оригамі, паперопластика тощо). На теоретичних заняттях з художньої праці вихователь може проводити мистецтвознавчі бесіди ("Що таке дизайн?", "Ікебана – мистецтво квітів", "Що таке інтер'єр?", "Знайомтесь: дизайнер", "Познайомимося з папером" тощо).

Зважаючи на практичну спрямованість занять з художньої праці, теоретичний вид заняття використовуються вихователями вкрай рідко, наприклад – напередодні ознайомлення дітей з новими художніми техніками (флористика, паперопластика, вишивка тощо). Педагог повинен бути ґрунтовно підготовленим до проведення такого заняття, у тому числі – щодо добору мистецтвознавчої інформації та наочних засобів, які її конкретизують, роблять більш цікавою і зрозумілою для дітей. Вихователь не повинен виступати лише "лектором", оскільки головна мета теоретичного заняття – спонукати дитину до обговорення інформації, активного діалогу з дорослим, іншою дитиною та із самим твором мистецтва.

Практичні заняття визначають найбільший потенціал щодо активного залучення дитини до художньої практики. Діти ознайомлюються з матеріалами, способами роботи з ними, видами художніх технік (аплікація, вирізання, шиття тощо), способами дій з інструментами та іншим обладнанням.

Оскільки з дітьми молодшого дошкільного віку заняття з художньої праці не проводяться, опанування основ цього виду діяльності пропедев-

тично відбувається в контексті занять художньо-естетичного циклу (різні види занять з образотворчої діяльності – ліплення, апплікація, конструювання). На цих заняттях діти опановують необхідні уміння й навички, які нададуть їм можливості надалі працювати з різними видами матеріалів. А. Козліна та Н. Конишева вважають апплікацію, ліплення, роботу з глиною (як традиційні зображальні види діяльності) широкою сферою ручної праці в рамках трудової діяльності дітей. Практичні заняття художньою працею дітей середнього та старшого дошкільного віку мають формувати у дітей більш складні технічні уміння поєднання деталей виробу, різних матеріалів між собою, умінь декорування тощо.

Комбіновані заняття є особливим типом організованого навчально-розвивального спілкування вихователя з дітьми. Їхня сутність визначається ефективністю поєднання теоретичної та практичної частини роботи. Наприклад, у теоретичній частині заняття діти уточнюють знання про розкрій тканини (ознайомлення із шаблоном), переглядають відеоматеріали про роботу кравця; обговорюють, обмінюються думками про специфіку даної роботи, можливості застосування умінь розкроювання та використання шаблону в пошитті лялькового одягу, створенні конструкцій на основі розкрою інших матеріалів. Практичну частину заняття можуть становити вправи "Маленькі кравці", "Наше ательє" тощо.

Комплексні (інтегровані) заняття визначаються можливістю забезпечення системності знань дітей у різних галузях знань і видах діяльності. Останнім десятиліттям все більш актуальним стає використання інтегративних принципів організації освоєння змісту освіти (Т. Комарова, Н. Конишева, М. Крулехт, Н. Малишева). Реалізація цих принципів сприяє більш глибокому і різнобічному пізнанню дітьми предметів і явищ дійсності, формуванню в них художніх асоціацій, а також активізації дошкільників у різних видах творчої художньо-естетичної діяльності.

Творчому заняттю повинні передувати підготовчі заняття, які в своїй сукупності спрямовані на накопичення уявлень за обраною темою і на розв'язання навчальних завдань: оволодіння способами обстеження об'єктів зображення, ознайомлення з елементами зображальної граматики, вдосконалення техніки зображення та ін. Кількість таких підготовчих занять визначається змістом теми і ступенем готовності дітей до її творчого втілення. Зрозуміло, об'єм теми, а отже, підготовчий період слід збільшувати поступово. Не слід проводити багато підготовчих занять, оскільки у дітей може зникнути інтерес до теми. Скороченню підготовчого періоду сприяє встановлення смислового взаємозв'язку між попередніми і наступними творчими завданнями.

На думку Н. Пиш'євої, щоб художня праця з "виробничої" майстерні перетворилася на основне джерело розкриття внутрішніх задатків і здібностей

дитини, необхідний комплексний підхід до її організації і погляд на працю не як на самоціль, а як потужний засіб всебічного розвитку і виховання. З цією метою заняття художньою працею доцільно проводити за методом інтеграції (М. Крулехт, Н. Малишева, Л. Парамонова, М. Лазарева), включаючи в їхню структуру елементи ігор, пісень, твори художньої літератури і т. д. Інтегративний підхід заснований на об'єднанні художньої праці з іншими розділами програми, що, в свою чергу, сприяє досягненню оптимального результату та розв'язанню цілого комплексу дидактичних, методичних і виховних завдань.

Інтеграція – це більш глибока форма взаємозв'язку, взаємопроникнення різного змісту виховання й освіти дітей. Такий зв'язок, на думку дослідників, забезпечує досить повне та різнобічне пізнання предметів і явищ дійсності, формування асоціацій та їх активізацію у процесі творчості в різних видах естетичної діяльності.

Художня праця добре інтегрується з заняттями з ознайомлення дітей з образотворчим мистецтвом, математикою, розвитком мовлення, а також з ігровою, театралізованою та іншими видами діяльності. Специфіка заняття з художньої праці визначається тим, що педагог має можливість формувати в дітей цілісне світосприймання, а діти, в свою чергу, – набувати цілісних уявлень про рукотворний світ, про мистецтво як категорію людського духовного та практичного буття, формувати узагальнені способи дій. Л. Калуська зазначає, що заняття з художньої праці краще проводити як комплексні або комбіновані. Наприклад, ознайомлення дошкільників з різними матеріалами та їхніми властивостями, експериментально-дослідна робота можуть проходити на заняттях з таких розділів програми: "Дитина і навколишній світ", "Мовленнєве спілкування", "Рідна природа" та ін.

Відповідно до засад Базового компонента дошкільної освіти заняття у дошкільному навчальному закладі є однією з важливих форм роботи з дітьми, проте не головною та не єдиною. Розширення розвивального простору дитини, необхідного для її особистісного зростання, вимагає від педагога проведення різноманітних форм роботи (у тому числі – міні-форм), а також забезпечення такого спілкування з дітьми, яке визначає пряме чи опосередковане їх навчання.

У практиці дошкільного навчального закладу використовуються наступні форми організації дітей (за кількістю учасників педагогічного процесу):

- індивідуальна;
- групова;
- колективна.

Індивідуальна форма роботи має діалогічний характер спілкування, визначаючи специфіку роботи педагога з дитиною. Індивідуальна форма

роботи може використовуватися з метою реалізації індивідуалізованої програми художньо-естетичного розвитку дитини, яка випереджає віковий рівень. До індивідуальної форми роботи також залучають дітей пасивних або тих, хто з певних причин тривалий час не відвідував дитячий садок чи має низький рівень сформованості навичок художньої праці.

Групова форма роботи об'єднує дітей за їхніми певними інтересами: наприклад, до опанування техніки художньої праці або стосовно тематики роботи, що зацікавила кількох дітей. Використання даної форми є доречним при проведенні екскурсій (до музею народної творчості, на виставку дизайн-робіт, екскурсій у природу тощо). О. Ковальов визначає доцільність при проведенні занять дітей об'єднувати їх у творчі групи та підгрупи, у тому числі – з урахуванням взаємних симпатій, рівня розвитку практичних умінь. На думку О. Ковальова, заняття дітей високого рівня умінь у галузі художньо-продуктивної діяльності спільно з дітьми низького (й навіть дуже низького) рівня визначають достатню ефективність роботи за умов взаємної симпатії малюків один до одного. Також доречно включати до підгрупи, в якій працюють більш вправні та творчі діти, вихованців з егоїстичними нахилами. Це буде сприяти налагодженню особистісних контактів у процесі спільної праці, знаходженню способів практичної взаємодії [34, с. 83].

Досвід роботи дитячих садків показав, що художню працю, на відміну від занять з образотворчої діяльності, краще проводити з невеликими групами дітей (4–6–8 осіб). Це дає вихователеві можливість стежити за прийомами роботи з інструментами і матеріалами, прищеплювати культуру праці, розвивати індивідуальні здібності та інтереси вихованців.

Фронтальна форма організації навчання дошкільників художньої праці дозволяє вихователю охопити роботою максимальну кількість дітей. За використання таких умов роботи педагог втрачає можливість індивідуального підходу у навчанні та змушений вказувати на помилки, характерні для більшості вихованців. На заняттях фронтального виду педагогові доцільно ознайомлювати дітей з новими матеріалами, прийомами роботи, надавати інформацію про те чи інше мистецьке явище. Малята можуть залучатися до створення групового проекту, виконувати спільну (колективну) роботу тощо.

Художня практика у галузі дитячого дизайну уможливорює використання наступних форм організації спільної дизайн-діяльності дітей, визначених Г. Пантелєєвим:

- 1) об'єднання в загальну композицію (виставку) індивідуальних робіт дітей, виконаних з однієї теми на фронтальних заняттях;
- 2) робота групи дітей "на одному аркуші": фриз, панно тощо, де кожна дитина виконує свою частину аркуша, погоджуючи її з роботами однолітків;
- 3) поетапний характер роботи типу "естафети", "конвеєра" [70, с. 33].

3. Методи навчання дошкільників художньої праці та основ дизайну

|| *Під методом навчання в сучасній педагогіці розуміється модель єдиної діяльності викладання та навчання, яка конструюється і реалізується у конкретних формах навчальної роботи.*

Розробкою теорії методів навчання займалися такі вчені, як А. Алексюк, Ю. Бабанський, Н. Верзілін, Е. Голанд, М. Данилов, М. Левін, І. Лернер, М. Скаткін, М. Махмутов, Т. Шамова, С. Шаповаленко. Для кожного з авторів характерний свій підхід до класифікації методів навчання.

У галузі художньої праці метод є способом взаємопов'язаної діяльності педагога та вихованців, під час якої останні набувають теоретичних знань про працю людей, матеріали та інструменти, про планування технологічного процесу створення виробів.

Для того щоб вихователь при проведенні занять з художньої праці мав змогу дібрати найбільш ефективні методи навчання дітей художньо-продуктивної діяльності, він повинен знати їх різні класифікації.

Класифікація традиційних методів навчання, в основі якої розглядалося джерело передачі інформації та характер її сприймання, була запропонована Е. Голанд, Н. Верзілінін, С. Шаповаленко:

1. *Словесні* методи: пояснення, мистецтвознавча розповідь, бесіда, художнє слово, інструктаж, робота з книгою, обговорення, метод порівняння, оцінка, заохочення, схвалення, порада, аналіз готових робіт тощо.

2. *Наочні* методи: спостереження, спостерігання за діями педагога, розглядання картин, арт-об'єктів, об'єктів природи, перегляд відеоматеріалів, ілюстрування, демонстрування, порівняння тощо.

3. *Практичні* методи: показ способів, технік і прийомів роботи, виконання практичних вправ у різних художніх техніках, експериментування з різними матеріалами, планування, конструювання, проектування, моделювання, допомога вихователя тощо.

Значний внесок у розробку дидактичних засад навчання вніс **Ю. Бабанський**. Він підрозділяв усі існуючі методи на три великі групи:

I. Методи *мотивації*:

- 1) методи формування інтересу (гра, емоції, діалог, бесіда);
- 2) методи формування обов'язку та відповідальності (заохочення, осуд, вимога).

II. Методи *організації*:

- 1) перцептивні (передача інформації): словесні, наочні, аудіовізуальні, практичні;
- 2) логічні (індукція, дедукція, аналогія);

- 3) гностичні (розвивального мислення) (методи проблемного навчання і репродуктивний метод);
- 4) методи самостійної роботи.

III. Методи контролю і самоконтролю.

Широкого розповсюдження в освітній практиці набула класифікація методів навчання за І. Лернером та М. Скаткіним, що включає в себе такі методи:

1. Інформаційно-рецептивний. Під ним автори розуміють пряму передачу дітям знань. Завдання педагога при цьому зводиться до вміння організувати сприймання, систематизувати й структурувати навчальний матеріал. Цей метод використовується вихователем у процесі спостережень, обстежень предметів, при розгляданні предметів, картин, виробів декоративно-ужиткового мистецтва, предметів та явищ навколишнього життя. Особливу увагу вихователю слід звернути на організацію попередньої роботи з дошкільниками за використання інформаційно-рецептивного методу – заздалегідь обрати об'єкт для обстеження або спостереження, продумати запитання, які допоможуть спрямувати увагу дітей на ті характерні риси об'єкта, які діти будуть втілювати в майбутній творчій роботі з художньої праці.

У контексті реалізації інформаційно-рецептивного методу у роботі з дошкільниками важливим є використання *прийому обстеження предмета*, запропонованого Т. Комаровою [37, с. 45]. Оскільки діти не в змозі оволодіти самостійно обстеженням (отже – повноцінно втілити якості та властивості об'єкта майбутньої роботи), педагог має цілеспрямовано навчати їх, чітко дотримуючись визначеного алгоритму обстеження предметів (М. Поддьяков, В. Аванесова, Т. Казакова).

2. Репродуктивний. Передбачає передачу тим, хто навчається, способів діяльності, тобто умінь і навичок. У роботі з дітьми на заняттях з художньої праці в основі цього методу лежить *вправлення* – багаторазове виконання тих чи інших дій з метою опанування навички. Ефективність роботи з формування у дітей необхідних умінь і навичок художньо-конструктивної діяльності забезпечує не велика кількість вправ та багаторазовість їхнього механічного виконання, а наявність чітко продуманої системи роботи. Саме тому на заняттях з художньої праці використовується певна "блочна" система роботи, коли навчальний матеріал розподіляється на 3–8 занять. Відповідно до основної мети блоку за використання репродуктивного методу діти опановують навички роботи з конкретним матеріалом або у галузі художніх технік (наприклад, навичка скручування паперової смужки в техніці "паперопластика" тощо).

Ускладнення практичних умінь і навичок у процесі художньої праці йде за двома напрямками:

- 1) виготовлення виробів дітьми з готових деталей з постійним ускладненням конструкції;
- 2) самостійне виготовлення деталей і пошук найбільш раціональних способів їх з'єднання в майбутній виріб.

А. Дмитрієв зазначає, що при проведенні вправ за зразком поліпшується, прискорюється і полегшується виконання дошкільниками операцій, що відпрацьовуються. Самі практичні дії якісно змінюються, стають більш досконалими. Це забезпечує перехід до більш складних, тренувальних вправ, які пов'язані з використанням правил, засвоєних і вивчених раніше, у їхніх певних поєднаннях. Такий механізм надає можливість встановлення різнобічних внутрішніх зв'язків між навчальним матеріалом, що закріплюється і повторюється на занятті [20].

Значення сформованих технічних навичок є надзвичайно вагомим, оскільки часто їх відсутність призводить до зниження інтересу дітей до художньої діяльності, викликає у них незадоволеність процесом або результатом занять художньою працею. "Набуті навички правильного та вільного користування матеріалом повинні використовуватися не механічно, а з урахуванням особливостей предмету зображення", – зазначає П. Білецький [2, с. 18].

3. Частково-пошуковий. У цьому разі поставлену проблему діти вирішують самостійно або під керівництвом педагога. Наприклад, проблема композиційного заповнення об'єкту може бути вирішена дітьми самостійно в умовах сім'ї за використання елементів декоративно-прикладного мистецтва та творів народних ремесел рідного краю.

Т. Комарова вказує на те, що частково-пошуковий метод використовується тоді, коли педагог пропонує дітям виконати творче завдання: втілити в роботі образ казкового героя, сюжет літературного твору або реалізувати власний задум [37, с. 50]. Завдання вихователя – керувати формуванням замислу творчої роботи, що потребує активізації попереднього досвіду дітей і спрямувати їх на розв'язання нового завдання. Оскільки заняття з художньої праці проводяться в середній та старшій групах, діти вже здатні втілювати в роботах відомі їм образи казкових героїв, персонажів мультфільмів, зобразити незвичайні орнаменти, створені на основі знайомих їм творів декоративно-прикладного мистецтва, тощо.

Вихователь на етапі обговорення задуму майбутньої роботи повинен спрямувати пошукову активність дітей на визначення головної ідеї твору, його образу, а потім уточнити з дошкільниками, які способи такого творчого втілення вони оберуть. При цьому увага дітей повинна зосередитися як на головному елементі даної роботи, так і на найбільш доступних способах виконання роботи. Чим більш конкретно й чітко будуть визначені шляхи здійснення задуму в майбутній роботі, тим більш упевнено й самостійно вихованці зможуть його реалізувати на заняттях з художньої праці.

4. Дослідницький та евристичний методи тісно пов'язані між собою. Вони активно використовуються з метою навчання дітей пошуку самостійного розв'язання художньо-творчого завдання. В основу дослідницької діяльності дітей покладено гуманістичні підходи педагогіки співробітництва дитини й дорослого – створення атмосфери, в якій дитина може діяти, набувати знань самостійно [114, с. 14]. Дослідниця Л. Калуська вказує на те, що головним завданням щодо цього є створення оптимальних умов для прояву пізнавальної активності всіх дітей і кожного зокрема. Дослідницький метод може використовуватися вихователем у різних видах діяльності, у тому числі – продуктивної. Даний метод характеризується тим, що педагог конструює творчі завдання, а діти самі визначають проблему і шукають шляхи її розв'язання.

Український психолог Г. Костюк зазначав: "Процес сприймання відбувається ефективніше, коли перед дітьми ставляться спеціальні завдання, проводяться спостереження, які спонукають їх придивлятися чи прислухатися до нових об'єктів, виокремлювати їх характерні ознаки, об'єднувати в єдине ціле, позначати певними словами" [41, с. 90].

Дослідницький метод тісно пов'язаний з дитячим експериментуванням. Методичні вказівки стосовно проведення занять з дітьми з використанням експериментування подано в наукових працях М. Поддьякова, І. Куликовської, Н. Совгір, Ф. Сохіна, С. Ніколаєвої, Г. Беленької, Н. Яришевої, О. Дибіної, Л. Калуської, Т. Жуйкової та ін.

На заняттях з художньої праці цей метод може застосовуватися, перш за все, щодо ознайомлення дітей із властивостями та конструктивними можливостями матеріалів, які добираються для створення виробу. Так, пропонуючи дітям виготовлення виробів з паперу, слід ознайомити їх з широким колом видів цього матеріалу – картону, обгорткового, гофрованого, тютюнового, оксамитового тощо. Потім діти під керівництвом вихователя ознайомлюються з властивостями паперу. Задля цього вихователю доцільно провести досліді щодо:

- а) визначення відтінків і кольорів паперу;
- б) розрізнення його за товщиною;
- в) які дії з папером можна робити (рвати, різати, гофрувати, стригти, згинати тощо);
- г) попливе чи потоне (папір і дія води; папір і вплив води на його якості).

Потім можна зіжмакати клаптик паперу і розглянути його форму після стискання, порівняти зі стиснутою пружиною; провести тупим боком ножиць по нарізаних паперових стрічках (довжина 8, ширина 1 см) й запитати в дітей "Що сталося зі стрічкою?" [30, с. 281].

Слід зазначити, що в дошкільному віці дослідницька діяльність має специфічний характер, зважаючи на психологічні особливості розвитку ди-

тини. Для ефективного використання дослідницького методу вихователю потрібно формувати пізнавальні інтереси й потреби дітей; вчити їх оволодівати загальними способами дій при розв'язанні практичних або пізнавальних завдань, поступово підводити дошкільників до самостійного їх знаходження. Різноманітні досліди, моделювання та конструювання розвивають у дітей практичне мислення, спостережливість, увагу до деталей і вміння використовувати їх у конкретних ситуаціях, навички дослідження властивостей об'єктів тощо. Використання дослідницького та евристичного методів робить заняття з художньої праці більш цікавими, змістовними для дітей.

5. Проблемний виклад. Завдання педагога при використанні даного методу – поставити перед дітьми проблему, показати протиріччя та хід його розв'язання. Реалізації методу проблемного викладу на заняттях з художньої праці сприяє запровадження вихователем *проблемних завдань*. Логіка постановки проблемних завдань спрямована на самостійне знаходження дітьми нових для них способів дії, тобто завдань проблемного характеру. Постановка перед дітьми таких завдань сприяє розгортанню пошукової діяльності, що складається із практичних спроб використання різних способів створення конструкції чи виготовлення виробу; аналізу умов завдання з метою знаходження найбільш адекватних способів його розв'язання й практичного втілення задуму.

Роль і місце проблемних завдань у навчанні дітей дошкільного віку художнього конструювання обґрунтовано Л. Парамоновою. Прикладом застосування цього методу може бути створення на занятті з художньої праці ДНЗ проблемної ситуації стосовно вибору матеріалу для лялькового будиночка (яким чином краще виготовити стіни: з готової коробки з-під цукерок, самостійно склеїти з картону й змінити розміри тощо).

Розглянувши класифікацію методів, наданої І. Лернером та М. Скаткіним, слід зазначити, що перші два методи (інформаційно-рецептивний та репродуктивний) відносяться до тих, які були традиційними у радянській системі навчання. Останні три методи (частково-пошуковий, дослідницький та евристичний, проблемний виклад) характеризують так зване проблемне навчання.

Добір методів навчання при проведенні художньої праці у дошкільному закладі, на думку Є. Горуневич, важливо співвідносити з типом заняття. Так, на заняттях ознайомлювального характеру як провідний метод навчання виступає інформаційно-рецептивний, заняття навчального типу передбачають акцент на застосуванні репродуктивного методу. На творчих заняттях основними методами служать дослідницький та евристичний у їхній єдності [13].

Розглянуті нами методи навчання (відповідно до їх класифікацій) є загальноприйнятими й такими, що визначають ефективність у поєднанні з

різними методами та методичними прийомами, які добираються з урахуванням специфіки навчальної діяльності.

Г. Пантелєєв запропонував для організації занять дитячим дизайном використовувати "метод наочного орієнтира", який є своєрідним аналогом "мірки для наслідування" – методу, запропонованого видатним психологом О. Запорожцем. Цей метод, на думку Г. Пантелєєва, є достатньо ефективним в організації виконання дітьми завдань з декоративно-просторового дизайну. Наприклад, дорослий ознайомлює дітей з характером майбутнього оформлення будиночка ляльки або приміщення, виконує образотворчу основу – "каркас" оздоблення (площинний, об'ємний – "мірку для наслідування" (наочний орієнтир)), залишаючи недооформлені ("забуті") місця, надаючи можливість зробити це дітям. Діти, наслідуючи образний план і стилістику (малюнок, колір, композиція) незакінченого оздоблення, заповнюють так звані "білі плями" оформлення у певній композиції, заданої дорослим: домальовують елементи оздоблення, доклеюють силуети, завершують зведення споруди (будівлі).

Педагог допомагає їм закінчити композицію в єдиній стилістиці з "наочним орієнтиром". Ефективність цього методу доведена педагогічною практикою. Процес перебігу дитячої творчості відбувається успішніше в тематиці, що задається педагогом, але це не означає, що діти позбавлені можливості виявити свою індивідуальність, свою творчість.

Оскільки заняття з художньої праці з елементами дитячого дизайну мають в основі художньо-конструктивну діяльність, з метою підвищення інтересу дітей старшого дошкільного віку до занять вже можна використати один з методів професійного проектування, яким є *метод етапності*. Цей метод передбачає певну фазовість у розв'язанні проектного завдання. Спочатку формулюється головне завдання, потім розв'язуються проміжні: виконуються малюнки (ескізи) і макети майбутньої композиції. У цьому разі створене (панно, костюм, інтер'єр) уособлює собою завершений проект. Виконуючи ескізи і макети майбутніх споруд, конструкцій, діти повніше розкривають свій творчий потенціал, засвоюючи при цьому певну послідовність дій [70, с. 42–43].

Педагогічна цінність класичного методу етапності, на думку Г. Пантелєєва, полягає не в механічному засвоєнні дітьми цієї послідовності, а в пробудженні в них авторського ставлення до дизайн-проектування. Важливо, що одне й те саме завдання (тему, задум) діти розв'язують за використання різного матеріалу та в різних ситуаціях, користуються різними способами втілення задуму. Кожен етап такої роботи для малюків є по-своєму захоплюючим, оскільки кожна дитина може проявити свої здібності та уміння на всіх стадіях роботи.

Використовуючи на заняттях з художньої праці метод етапності, педагог спочатку формулює тему, яку діти мають розкрити у своїх роботах. Потім

демонструє готові вироби-зразки, що є варіантами втілення задуму. На наступному етапі дошкільники освоюють способи виготовлення потрібного виробу, стежачи за роботою педагога, який показує послідовність виконання. Діти намагаються повторити дії дорослого, а в подальшому вони в змозі більш самостійно розвинути тему-задум, включаючи у даний процес свій досвід, уяву і фантазію. Вихователь активізує сприйняття дитини, використовуючи метод парної демонстрації експонатів, посібників (прийом полієкрана), що допомагає порівнювати і вибирати, демонструються зразки дизайн-проектів (малюнки, слайди, макети). Корисно записувати реакції і поведінку дітей у процесі заняття (фото, аудіо, відео). Діти охоче, а також з користю для себе прослуховують і переглядають такий матеріал [70, с. 42–43].

Метод макетування (моделювання) дизайн-виробів – класичний прийом проектувальника. Заняття макетуванням – важлива складова декоративної, соціопросторової творчості, витоки архітектурно-художньої освіти дітей. Використовується цей метод переважно у практиці шкільного навчання. Г. Пантелєєв на основі проведеної багаторічної експериментальної роботи у галузі дитячого дизайну зазначає, що застосування цього методу є можливим і корисним у роботі з дітьми старшого дошкільного віку. Вже з чотирьох-п'яти років діти розуміють, що у реальних предметів можуть бути замітники (їх зменшені копії), що площинні геометричні фігури (квадрат, коло тощо) можуть заміщувати на плані реальні тривимірні об'єкти (стіл, стілець, шафу тощо). Діти старшого дошкільного віку вміють розміщувати реальний предмет на плані або в макеті кімнати [Там само].

Науковці та педагоги-практики визначають низку методів, які використовуються ними у різних видах художньо-продуктивної діяльності дітей (декоративно-ужиткове мистецтво, дитячий дизайн, конструювання). Наприклад, О. Пухначова на основі узагальнення власного досвіду проведення занять з декоративно-ужиткового мистецтва, зазначає, що задля розвитку в дітей уяви педагог може застосовувати такі *методи*:

- правильно організоване художнє спостереження, розглядання мистецьких творів та сприймання природи;
- створення ситуації-аналогії;
- творчий акцент на варіацію та імпровізацію в роботі;
- вправи, що не фіксують увагу дитини (з метою розвитку мимовільної художньої уваги);
- ігрові методи, які активізують художню та зорову пам'ять, аналітичне мислення, увагу.

Ефективність методів навчання залежить від правильного добору вихователем методичних прийомів: логічних і технічних. У навчанні дітей художньої праці методи використовуються в різних ситуаціях, часто чергуються, взаємодоповнюють один одного: бесіда переходить у пояснення, роз'яснення поєднується з демонструванням тощо.

Прийоми – це складові елементи методу або окремих дій педагога та вихованців, спрямованих на досягнення навчально-виховної мети. Методи та прийоми знаходяться в діалектичній єдності і можуть переходити один в інший.

Вибір педагогом методів та прийомів проведення заняття з художньої праці залежить від низки обставин. Перш за все, педагог має визначити їх відповідно до мети та завдань конкретного заняття. Важливим є також урахування особливостей використання матеріалу, з яким діти будуть працювати на занятті з художньої праці; віку вихованців; рівня опанування ними навчального матеріалу.

Розробкою ефективних методів і прийомів розвитку активності дитячого мислення на заняттях у дитячому садку займалася педагог-дошкільниця Є. Фльоріна. До методів і прийомів, обґрунтованих Є. Фльоріною, відносяться, зокрема, такі як: збагачення дошкільнят естетичними враженнями (читання літератури, спостереження, розглядання картин, бесіди), використання зразка, показ, ігрові прийоми тощо. Найважливіше теоретичне положення досліджень, Є. Фльоріної – це ефективне поєднання відповідних методів у навчальній і самостійній діяльності дітей. Аналізуючи специфіку зображальної діяльності дітей Є. Фльоріна зазначала, що при виконанні дитиною нового завдання творчі моменти займають незначне місце, але чим краще малюк навчився зображати окремі предмети, виконувати навчальні завдання, тим частіше педагогом можуть завдання ставитися більш складні й творчі. Причому творче завдання, за твердженням автора, має бути прямо пропорційним рівню навчальних умінь і навичок дитини. Обґрунтовані Є. Фльоріною дидактичні основи роботи з дітьми є актуальними і в наш час у контексті занять дітей художньо-продуктивною діяльністю [113].

Ураховуючи психологічні особливості дітей дошкільного віку щодо можливостей опанування навчального матеріалу на заняттях з художньої праці, у самостійній художній діяльності та в повсякденному житті, вихователем широко використовуються різноманітні *ігрові методи та прийоми*.

За допомогою ігрових прийомів та створених вихователем ігрових ситуацій діти перебирають на себе роль тих чи інших персонажів та діють так, як діяли б вони. Наприклад, дошкільники можуть стати художниками і створювати картини, виконувати роль народних майстрів, працюючи з рослинним матеріалом, солоним тістом, розписуючи посуд, створюючи іграшки тощо. Необхідними умовами для організації гри, безсумнівно, будуть радість, принесена нею, надія на успіх, вільний вибір дітей у пошуку розв'язання ігрового завдання, виборі та розподілі ролей.

На думку О. Пухначової, на заняттях з дошкільниками художньою діяльністю гра не тільки сприяє емоційному зануренню в досліджуваний

матеріал, ігрова ситуація близька емоційно-образній природі мистецтва. У грі дошкільника головним моментом буде взаємозв'язок образу, ігрової дії і слова. Особливо важлива вона для формування таких якостей, як уміння співвідносити свої дії з діями інших, організовувати спільну діяльність [85, с. 50].

У навчанні дітей художньої праці, як і на заняттях з образотворчої діяльності, створення ігрової ситуації може мати на меті й пошук вирішення практичних художньо-творчих проблем, і засвоєння специфіки мови мистецтва, і виявлення художніх здібностей. А. Бакушинський підкреслював, що творчий розвиток дитини "краще за все починати з реальної дії – гри, з живої яскравої бесіди – починати із задіювання рухової і зорової уяви. Ці прийоми викличуть потік образів і потребу в їх реалізації" [85, с. 50].

Гра в жодному разі не повинна бути нав'язана вихователем, а має виходити з інтересів і можливостей дітей. Добровільність, самодіяльний характер гри є однією з умов її ефективності на заняттях з художньої праці. Як зазначає Т. Комарова, ігрові прийоми навчання на заняттях можна використовувати в усіх вікових групах. За їх допомогою створюється радісна, незвична атмосфера на заняттях, підвищується інтерес дітей до занять, ефективність оволодіння уміннями й навичками [37].

Вправи в ігровій формі є особливо ефективними до застосовування в тих випадках, коли дитині не вдається виконати якісь художні дії. Ці вправи, на думку вчених (Н. Ветлугіна, О. Корчинова), є однією з форм самоорганізації дитячої діяльності. Комплекс ігрових методів і прийомів, визначений у контексті особистісно орієнтованої моделі освіти, складає своєрідну ігрову форму навчання.

Технічні прийоми потребують раціонального використання засобів діяльності вчителя та учнів. До технічних прийомів відносяться: розкrojвання, співставлення частин, поєднання деталей тощо.

Методи та методичні прийоми, які добирає вихователь на занятті з художньої праці, повинні повноцінно забезпечувати керівництво як зовнішніми, так і внутрішніми діями дітей у галузі художньо-продуктивної діяльності, сприяти вирішенню як поставлених вихователем завдань, так і розвитку дитячої творчості. Вихователю слід пам'ятати, що художня праця – це своєрідна форма пізнання дитиною навколишнього світу, набуття нею життєвого та практичного досвіду, розвитку творчості. Тому організувати навчання дітей художньої праці потрібно таким чином, щоб діти не були на заняттях пасивними спостерігачами або лише виконавцями. Завдання вихователя – добирати та ефективно використовувати на занятті такі методи та прийоми, які нададуть змогу кожній дитині проявити свою активність, розумові здібності, творчість, відкрити для себе щось нове, здійснити хоча б невеличкий крок у власному розвитку [43, с. 104].

4. Роль вправ і творчих завдань у навчанні дошкільників художньої праці

Вправа – багаторазове повторення однієї й тієї ж самої дії й спрямована на формування необхідної навички. Вправу слід розглядати як допоміжне завдання, яке сприяє якісному виконанню основної роботи із заданої теми.

Вправи взаємопов'язані з виконанням основних завдань заняття та органічно входять до складу більш складних завдань художньо-конструктивної діяльності.

О. Ковальов радить використовувати у практичній роботі педагога такі види вправ:

- вправи з метою засвоєння нового матеріалу, вивчення тем та різних технік;
- вправи з метою повторення та закріплення знань і навичок;
- вправи з метою розвитку навичок руху кисті руки та розвитку сприйняття зображення;
- технічні вправи з метою засвоєння способів роботи з різними матеріалами;
- вправи на визначення форм і просторових взаємовідношень предметів;
- композиційні вправи з метою гармонійного заповнення аркуша певного формату;
- вправи на визначення різнобарвного поєднання кольорових плям, стилізації форм та виявлення їхньої декоративності;
- вправи на розкриття образу та характеру об'єктів зображення тощо [34, с. 58].

Причому у доборі вправ на *розвиток рухових навичок кисті руки* слід спрямовувати зусилля на формування в дітей умінь і навичок проведення прямих, похилих і хвилястих ліній у напрямі, визначеному на наданому дитині зразку або на основі власного вибору малюка. Розвиток цих навичок потребує добору вправ, в основі яких є розрізання, витинання, згладжування тощо.

У вправах на *передавання характеру форм та явищ простору* потрібно звернути увагу на закономірності організації перспективної форми в зображенні з урахуванням тональних та кольорових особливостей на поверхні форм предметів [34, с. 59].

О. Ковальов зазначає, що вправи з *використанням різної техніки* мають бути спрямованими на вивчення якостей матеріалів, виявлення образно-виражальних можливостей засобів роботи з конкретними матеріалами та інструментами.

Важливе значення мають *композиційні вправи*. Мета їх використання визначається тим, щоб навчити дітей гармонійно поєднувати кольорові плями в певному форматі з елементами зображення [Там само].

Використання на заняттях з художньої праці різноманітних вправ спрямоване на формування у дошкільників необхідних навичок роботи з інструментами та матеріалами, оволодіння різними прийомами та техніками. Навички, що сформувалися, стають "необхідною технікою для будь-якої діяльності" (А. Люблинська), "складовим елементом в складній, усвідомленій діяльності" (В. Крутецький). Дія на рівні навички може відбуватися в обставинах, відмінних від умов формування (наприклад, дії вирізання можуть засвоюватися дошкільниками не тільки на заняттях з художньої праці, але й в заняттях аплікацією, конструюванням та в самостійній художній діяльності), проте вони стають важливим засобом здійснення складної творчої діяльності.

Ретельно продумані вправи стають засобом розв'язання дітьми більш складних художньо-творчих завдань, виконання різноманітних робіт практичного характеру. Означені позиції ґрунтуються на системі раніше засвоєних дошкільниками умінь та навичок, основою чому слугували різноманітні вправи.

Для успішного розвитку творчих здібностей на занятті з художньої праці вихователю слід добирати різноманітні **творчі завдання**. Поняття "*творчі завдання*" широко вживається в теорії і практиці дошкільної освіти щодо самобутньої діяльності дошкільнят (О. Дибіна, Т. Казакова, В. Копцев, О. Радинова та ін.). Даний термін використовується для характеристики дитячої творчості як не повністю самостійної діяльності дитини, а такої, що здійснюється під безпосереднім керівництвом дорослого, який, за висловом Н. Ветлугіної, "організовує обстановку, умови, матеріали, спонукає дитину до творчих дій" [117, с. 9].

Творчі завдання класифікуються на:

- завдання, що вимагають від дітей первинного орієнтування у творчій діяльності;
- завдання, що спонукають дітей до цілеспрямованих дій та пошуків рішень їх виконання;
- завдання, в яких пропонується самостійна діяльність.

Виконання творчих завдань, на думку Н. Ветлугіної, Т. Казакової, Т. Комарової, Г. Пантелеєва, Є. Фльоріної, є ефективним засобом розвитку у дітей художньо-творчих здібностей. Ці завдання дають можливість дошкільникам використовувати вже засвоєні знання, уміння й навички для розв'язання нових пізнавальних завдань. Творчі завдання, як стверджують педагоги, здатні зайняти певне місце на заняттях, для чого "важливо продумати їх співвідношення з навчальними завданнями та уточнити їх роль в засвоєнні художнього досвіду" [117, с. 9].

Добре продумані творчі завдання (наприклад, такі настанови педагога: зміни, знайди інше розв'язання, придумай) спонукають до використання набутих знань, умінь, навичок у предметах, виготовлених з власної ініціативи. Дитину "підштовхують" до розуміння того, що можна знайти нові комбінації, видозмінити раніше зроблене, до усвідомлення реальної можливості знайти застосування своїй продукції у житті. Таким чином, виникає атмосфера творчості й співпраці з дорослим. Для розвитку творчої активності старших дошкільників потрібно, щоб елемент новизни, незавершеності був присутній на кожному занятті; щоб перед дитиною поставала велика різноманітність доступних видів робіт, які дають поживу для розуму, розвитку уваги, спостережливості – якостей, супутніх творчості та які сприяють розширенню кругозору [86, с. 72].

В. Єзикеєва, Ю. Максимов, О. Ушакова вважають, що творчі завдання доцільно підбирати так, щоб вони були спрямовані на розв'язання поставленого завдання. Наприклад, як творче завдання на заняттях з художньої праці малюкам можна запропонувати придумати порівняння та епітети до художнього образу майбутнього виробу, відшукати синоніми та антоніми, порівняти різні колорити, вибрати колірне рішення, висловити своє ставлення до зображуваного, визначити найкращого виконавця, скласти загальну композицію виробу, розучити вірш, передати мелодійну інтонацію тощо.

Використання творчих завдань відбувається на певних етапах заняття з художньої праці. Як правило, спочатку розглядаються різноманітні дрібні предмети, виготовлені власноручно, як зразки. Педагог запитує дітей про матеріал, з якого вони виготовлені, його властивості, про послідовність роботи, пропонує знайти кілька варіантів виготовлення, подумати над декоруванням. Завершальний етап такої роботи – поява нових продуктів дитячої діяльності. Саме на цьому етапі дитина починає цікавитись якістю своєї продукції, намагається зробити її якнайкраще, відчуває задоволення від виконаної роботи.

У той же час важливо, щоб дошкільники мали можливість реалізувати раніше набуті знання, уміння і навички при виконанні різних видів робіт творчого характеру. У цьому разі під творчою роботою слід розуміти як сам процес діяльності зі створення оригінального, експресивно забарвленого виробу, так і його готовий продукт (модель, макет, іграшка, творче міркування, аналіз тощо). Дидактами зазначається, що "творчі роботи характеризуються більш високим рівнем пізнавальної активності та самостійності" (І. Огородников, П. Підкасистий) [86, с. 73].

Типовим прикладом творчої роботи є проектування речей. У цьому разі дитина розробляє виріб повністю самостійно: визначає його конструкцію, зовнішній вигляд, сферу та можливості функціонування. Е. Гульянц, І. Базик розглядають як один з видів творчих робіт виготовлення іграшок з

природного матеріалу. Вони підходять більш широко: кінцевим результатом роботи має бути не тільки самостійно створений виріб, але й формування у дитини певного рівня розумових дій, конкретних практичних навичок і прийомів роботи, умінь як невід'ємної складової трудової діяльності.

З дітьми старшого дошкільного віку можна використовувати різноманітні взаємопов'язані види робіт, які орієнтовані на виявлення креативності, пізнавальних, художньо-образотворчих, конструктивних та інших здібностей. Оволодіння способами створення твору та їх удосконалення – найважливіші умови готовності дитини не тільки до майбутньої художньої діяльності, але і до виконання надалі складніших творчих завдань. Як зазначала Є. Фльоріна, "ускладнення творчих завдань прямо пропорційно закріпленню і зростанню навчальних досягнень" [113, с. 22].

Як стверджує Н. Щередіна, організацію навчальних вправ слід будувати так, щоб враховувати механізм ускладнення завдань, що висувуються перед дітьми. До самостійного застосування засвоєваних знань, умінь і навичок у роботах творчого характеру важливо готувати дошкільнят поступово, з урахуванням їх вікових можливостей і попередньої підготовленості [122]. Так, наприклад, самостійному складанню дітьми розповіді про переваги техніки паперопластики передують виконання ними численних вправ з папером, в яких елементи їх творчої діяльності поступово зростають.

Слід пам'ятати, що творчим вправам навіть одного виду властива варіативність завдань, виконання яких вимагає від кожної дитини напруги думки при здійсненні самостійного пошуку раціональних шляхів і способів застосування засвоєваних знань, умінь і навичок у різнобічній практичній діяльності.

Успішність творчої праці визначається захопленістю і здатністю дітей знаходити оригінальні рішення в поставлених завданнях.

Особливе місце в практиці дошкільних садків займає виготовлення виробів з природного матеріалу. Ця діяльність сприяє розвитку у дітей уваги, підвищується її стійкість; формується довільне запам'ятовування. Є. Каменев, Л. Пантелеєва, М. Станосевич-Кастори дотримуються думки, що дошкільнятам не слід пропонувати теми, зразки і методи роботи з природним матеріалом, оскільки це згубно для дитячої творчості, прояву індивідуальності [86, с. 70].

Одним з улюблених, цікавих і привабливих у старшому дошкільному віці видів художньої праці є робота з папером. Діти з легкістю опановують наступні техніки і прийоми перетворення даного матеріалу: м'яття, розривання, згинання (оригамі, киригамі), різання, вироби зі смужок паперу, конусів, побудова аплікаційних композицій і т. д.

Найголовніше в творчих завданнях – щоб дошкільники розуміли сенс змін і поліпшень, які вносяться у виріб (тобто щоб у роботі було визначено

необхідне цілепокладання, творча динаміка). Теоретико-експериментальні дослідження переконливо показують: дітям не байдуже, що робити; чим більш потрібні, корисні, зовні привабливі вироби вони мають зробити, тим з більшим захопленням, інтересом та завзятістю вони ставляться до їх виготовлення (Т. Копцева, М. Кудейко, Р. Туфкрео та ін.).

Беручи участь у процесі праці, дошкільник відчуває цілу гаму позитивних емоцій. Основним мотивом, який спонукає дитину до подальшої творчості, є гарний, функціональний виріб. Дитина прагне створити або удосконалити що-небудь сама, власними зусиллями, отримуючи при цьому задоволення як від динаміки свого розвитку, так і від самого процесу роботи, який з повним правом можна назвати творчістю.

5. Аналіз дитячих робіт з художньої праці

Проведення аналізу виконаних дошкільниками робіт на заняттях з художньої праці є необхідним і важливим елементом педагогічної роботи. Здійснення дошкільником аналізу роботи є своєрідною оцінкою її технічного та творчого виконання, важливим засобом формування самооцінки. Розвиток навичок аналізу власних робіт є одним із напрямів художнього виховання. Здатність до критичної оцінки власної роботи, з огляду на несформованість самооцінки до кінця періоду дошкільного дитинства, формується у дітей лише приблизно до 8–9 років.

Часто, підбиваючи підсумки заняття, вихователь ставить дітям запитання: чим ви сьогодні займалися? Що робили на занятті? Дошкільнята перелічують завдання і трудові дії. На перший погляд, педагогічні дії вихователя можуть видатися не достатньо ефективними. Але це зовсім не так. Повторення сприяє закріпленню знань, умінь та навичок, а також послідовності виготовлення конкретного виробу.

Оцінки використовуються на всіх етапах творчої роботи, що надає можливість дітям уникати порушень послідовності та правил виконання. У свою чергу, це створює умови для позитивних оцінок, які дошкільники отримують від вихователя і які стимулюють бажання дітей до подальшого якісного та творчого виконання роботи.

Надзвичайно важливим моментом на останньому етапі заняття є обговорення і оцінка результатів дитячої праці. Вони мають бути доброзичливими, повчальними і аж ніяк не формальними, можуть виражатися не лише словами, а й мімікою, інтонацією голосу, поглядом. Вихователю слід пам'ятати, що діти болісно сприймають негативну оцінку з боку дорослого. При аналізі колективних робіт перш за все слід акцентувати на її перевагах. Обов'язково потрібно оцінити уміння дітей попередньо домовлятися про роботу, розподіляти її, поступатися один одному, спільно закінчувати розпочате.

Важливо, щоб по закінченні виконання колективних робіт діти презентували спільний виріб тим складом виконавців, який брав участь у його створенні.

Коли в дітей накопичується досвід створення виробів різноманітними способами, потрібно надати їм можливість аналізувати зразки з позицій способу їхнього виготовлення. Так, вихователь пропонує дітям виготовити об'ємні фігурки тварин з паперу на основі куба, бруска, конуса, розділеного навпіл прямокутника. Дитина обирає той або інший спосіб роботи. Уміння знаходити спосіб створення основи конструкції розвиває самостійність дитини у виборі кольорів, розмірів, можливих деталей, прикрас для конкретного, задуманого нею виробу. Проте в результаті робота кожної дитини має індивідуальний характер і підлягає індивідуальному оцінюванню.

Поза увагою педагога не повинні залишитися прояви позитивних або негативних моральних якостей (наприклад, взаємодопомога, співчуття до невдач товариша або радість за нього та ін.).

Орієнтовний аналіз виконаної роботи можна провести за таким планом:

- загальна характеристика роботи;
- відзначення позитивного у роботі й поведінці;
- тактовна і доброзичлива вказівка на недоліки.

Якщо у більшості робіт дошкільників трапляється одна й та сама помилка у роботі, зауваження доцільно зробити на загальне, в усіх інших випадках – індивідуально. В жодному разі не можна протиставляти результати праці різних дітей. Це принижує гідність у одних дітей і може викликати зверхність у інших.

Значний виховний і розвивальний ефект дає залучення дітей до активного обговорення виробів товаришів і своїх власних. При цьому розвивається мислення, мова (граматична будова, зв'язне мовлення, закріплюються нові слова і поняття), виробляється вміння зіставляти, порівнювати (наприклад, дитячі вироби зі зразком вихователя), виховується доброзичливість, тактовність, об'єктивність і справедливість. Цю роботу потрібно починати ще з середньої групи.

Дітям *середньої групи* пропонується розповісти про окремі фрагменти роботи (як ти це зробив? як з'єднавав деталі? які матеріали використовував? чим і як прикрасив?). При цьому доцільно використати ігровий прийом, коли роботи аналізують від імені іграшкового персонажа.

У *старшій групі* дітей можна навчати самостійно аналізувати дрібні предмети, висловлюватися про роботу товариша, давати поради один одному. Основним критерієм оцінки роботи дітей 6–7 років життя має стати її якість (техніка виконання). Дітей цього віку можна доброзичливо попросити підправити або навіть переробити виріб, пояснивши його недоліки.

При навчанні дошкільників старшого віку аналізу виробів педагог може скористатися опорною схемою, розробленою Л. Куцаковою (табл. 1).

Орієнтовні критерії оцінювання старшими дошкільниками робіт з художньої праці (Л. Куцаковою) [30, с. 280]

Загальна оцінка роботи	Оцінка деталей та елементів	Добір кольорів	Відповідність зразку	Охайність	Міцність	Естетичне оформлення, прояв творчості

Оскільки у дітей шести-семирічного віку значно вищий рівень розумового розвитку, ніж у тих дітей, які розпочинають ознайомлення з основами художньої праці, вищезазначена опорна схема може ускладнюватися додаванням таких колонок:

1. Практичне використання виробу.
2. Відповідність форми, кольору, пропорцій виробу фактурі матеріалу.

У процесі аналізу робіт п'ятирічних дошкільників вихователь може використовувати такі поняття, як "виразність образу", "гармонія кольорових сполучень" тощо. Діти старшого дошкільного віку вже мають певні знання закономірностей композиції, набутих як у процесі художньої праці, так і образотворчої діяльності, тому вони можуть визначати доступні їм основи композиції у процесі аналізу, наприклад: виділення сюжетно-композиційного центру (розміром, кольором), розміщення об'єктів у побудові тощо.

О. Пухначова пропонує наступні критерії аналізу дитячих робіт:

- виразність (уміння володіння матеріалом, кольором, формою, композицією);
- творчість;
- сформованість навичок роботи з різними матеріалами [85, с. 58].

Постійна участь дітей в аналізі виконаних робіт роблять заняття художньою працею активними і більш продуманими. У художній праці якість результату небайдужа дитині, її не влаштовує погано зроблена річ.

При проведенні аналізу дитячих робіт основним завданням вихователя визначається: навчити доброзичливо та з повагою ставитися до результатів праці однолітків, тактовно і справедливо говорити про недоліки.

Питання для самоконтролю

1. Що називається "методом навчання"?
2. Озвучте класифікацію методів навчання, надану І. Лернером та М. Скаткіним.
3. Розкрийте сутність поняття "форма навчання".
4. Охарактеризуйте форми організації педагогічного процесу за кількістю учасників. Розкрийте їх специфіку відповідно до занять дітей художньою працею.

5. Що лежить в основі репродуктивного методу навчання дошкільників ручної праці?
6. Що таке "метод наочного орієнтира"? Хто з учених запропонував його використання? Розкрийте логіку його запровадження у заняттях дітей художньо-продуктивною діяльністю.
7. Які методи та методичні прийоми розвитку активності дитячого мислення були запропоновані видатним педагогом Є. Фльоріною? Яким чином вони використовуються у роботі з дітьми в сучасній практиці дошкільного навчального закладу, на заняттях з художньої праці?
8. Які форми роботи з дітьми дошкільного віку, на Вашу думку, доцільно використовувати задля реалізації принципу активності й самостійності?
9. Дайте класифікацію творчих завдань, які використовуються на заняттях з художньої праці. Вкажіть мету їх використання у навчанні дітей художньо-продуктивної діяльності.
10. Складіть алгоритм аналізу виконаної дитиною роботи. Чим відрізняється аналіз роботи, який проводиться наприкінці заняття з художньої праці у середній групі, від такого ж виду роботи у старшій групі ДНЗ?

Завдання для самостійної роботи

1. На основі опрацювання матеріалів навчального посібника Т. Поніманської "Дошкільна педагогіка", розділ "Принципи і типи навчання", розкрийте сутність наступних дидактичних принципів стосовно навчання дошкільників художньої праці:
  - принцип наочності навчання;
  - принцип свідомості й активності;
  - принцип систематичності й послідовності;
  - принцип індивідуального підходу до дітей.
2. Опрацюйте матеріали книги Г. Пантелєєва "Дитячий дизайн" (підрозділ "Зміст і умови педагогічної роботи з дітьми") й письмово зазначте:
  - з якою метою використовується в заняттях дитячим дизайном метод моделювання?
  - чим зумовлюється логіка системного підходу до організації занять дитячим дизайном?
  - використання яких методів організації роботи з дитячого дизайну сприяє накопиченню в дитини емоційних вражень та розвитку в неї художньої пам'яті?

ТЕМА 2.2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ РОБОТИ З ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ ТА ДИТЯЧОГО ДИЗАЙНУ У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ (2 год)

План

1. Зміст і структура занять з художньої праці у ДНЗ.
2. Організація художньої праці дітей поза заняттями.
3. Планування роботи з художньої праці.
4. Інструменти для проведення роботи з художньої праці та безпека поводження з ними.
5. Організація предметно-розвивального середовища для художньої праці та дитячого дизайну у дошкільному навчальному закладі.

Ключові поняття: зміст навчання, зміст заняття, планування, перспективне планування, календарне планування, структура заняття, етапи проведення заняття, інструмент, техніка безпеки, умови організації роботи, організація робочого місця.

Рекомендована література

1. Калуська Л. В. Дивокрай : вибрані дидактико-методичні матеріали для працівників дошкільних закладів : у 2 кн. / Л. В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2005.
Кн. I. – 2005. – 320 с.
2. Ковальов О. Є. Методика викладання декоративного мистецтва у початковій школі : навч. посіб. для вузів / О. Є. Ковальов. – Суми : Мрія, 1997. – 204 с.
3. Пантелеев Г. Н. Детский дизайн / Г. Н. Пантелеев. – М. : КАРАПУЗ-ДИДАКТИКА, 2006. – 192 с.
4. Пухначева Е. Ю. Методика преподавания народного декоративно-прикладного искусства : учеб. пособие / Е. Ю. Пухначева. – М. : МГУКИ, 2000.
Ч. I. Педагогические основы. – 2000. – 82 с.
5. Склярєнко Н. В. Основи дизайн-проекування дитячого простору : навч. посіб. для студентів спеціальності "Дизайн" / Н. В. Склярєнко. – К. : Видавець Олег Філюк, 2014. – 248 с.
6. Стриженко Л. Художня студія: розвиток творчих здібностей / Л. Стриженко // Дошкільне виховання. – 2007. – № 5. – С. 20–21.
7. Студія декоративного мистецтва // Дошкільне виховання. – 2006. – № 11 (12). – С. 8–10.

1. Зміст і структура занять з художньої праці у ДНЗ

Зміст навчання дошкільників художньої праці та основ дизайну визначають чинні комплексні та тематичні програми виховання, розвитку та навчання дітей у дошкільному навчальному закладі. Кінцеві результати навчання подано у Базовому компоненті дошкільної освіти.

Заняття художньо-естетичного циклу, до яких певною мірою належить і заняття з художньої праці, мають свою специфіку, відмінну від занять логіко-математичного чи природничого напрямку. Отже, стосовно мистецької освіти, цей зміст навчання повинен включати наступні компоненти: знання в сфері теорії та практики даного виду художньої діяльності; уміння та навички в зображальній, декоративній і конструктивній діяльності; досвід творчої діяльності; досвід морально-етичної оцінки навколишнього та творів мистецтва.

Зміст занять з художньої праці складають трудові завдання, поставлені перед дітьми певної вікової групи і реалізовані у конкретних уміннях та навичках кожної дитини. Широкий вибір матеріалів, інструментів, прийомів виготовлення виробів і предметів, зроблених власноручно, визначають змістову різноманітність занять. Вони передбачають навчання дошкільнят трудових умінь і навичок роботи з папером, тканиною, природним, викидним та іншими матеріалами, здійснення морального, трудового та естетичного виховання.

Як зазначено у методичних рекомендаціях до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років "Дитина" (редакція 2012 р.), до змісту художньої праці в *середній групі* входить: навчити дітей виготовляти прості вироби з паперу та картону, тканини, природного матеріалу (іграшки-саморобки, атрибути для ігор: дудка, вагон, будинок; подарунки батькам до свят, іграшки для малят, різноманітні предмети побуту: кошики, меблі тощо); виготовляти іграшки з поролону, плести "косички".

У *старшій групі* завдання значно ускладнюються. Діти за рік фізично зміцніли, володіють певними знаннями, вміннями і навичками, необхідними для виконання складніших завдань, ніж у попередніх групах. Вихователь навчає дітей ремонтувати іграшки, книжки, пришивати ґудзики, вішалки, кроїти і шити одяг для ляльок та ін. Під час художньої праці діти цієї групи повинні навчитися виготовляти іграшки-саморобки, атрибути, ялинкові прикраси, різні подарунки та набути таких *навичок*:

- у роботі з папером – правильно згинати, розрізати, склеювати, зшивати аркуш, вирізати за готовою викрійкою;
- у роботі з тканиною – навчитися всиляти нитку в голку, зав'язувати вузол, шити по висмикнутій нитці, шити швом уперед чи назад голкою, зшивати шматочки тканини, вміти викроювати за готовою викрійкою, пришивати вішалки до рушничка, фартушка, спіднички, штанців і ґудзики до плаття, фартушка.

Структура занять з художньої праці ґрунтується на послідовному оволодінні уміннями і навичками, визначається поставленими завданнями і тривалістю активної дитячої працездатності, зумовленої віковими та індивідуальними особливостями. Саме від цього залежить ефективність навчання і виховання дошкільників на заняттях з художньої праці.

Організація та проведення художньої праці вимагає від вихователя певної підготовки: педагог має дібрати навчальний матеріал, продумати послідовність його подачі, прийоми показу окремих операцій. Також, плануючи кожне заняття з художньої праці, вихователь має ураховувати, з якою мірою працездатності та зацікавленості діти будуть опановувати навчальний матеріал.

Психологами доведено, що у дитини стан працездатності збігається з перебігом психічних процесів – уваги, зосередженості, швидкості реакції на нові повідомлення і через це найточніших рухів під час виконання трудових дій. Багаторічні спостереження за поведінкою дошкільнят показали, що їхня працездатність, увага значною мірою залежать від зацікавлення трудовими діями, процесом виготовлення невеликих предметів і виробів, від навантаження, що їм дається.

Виходячи з вищесказаного, доцільною є така структура занять з художньої праці:

I. Попередня робота: спостереження у докільці, предметно-просторовому середовищі, природі, відвідування виставок, спостереження за роботою майстрів декоративно-ужиткового мистецтва, розглядання творів мистецтва, читання літературних творів, імітаційні ігри.

II. Підготовча робота є своєрідним підготовчим підґрунтям до безпосереднього навчання дітей трудових дій. Цей етап заняття спрямований на мобілізацію уваги дітей, емоційну установку на зацікавлення їх предметом майбутньої діяльності. У вступній частині педагогу доречно використовувати сюрпризний момент (ігрову ситуацію), коли вихователь використовує "несподівану появу" ігрового персонажа або незвичайне подання дітям зображального матеріалу ("Ось до нас завітав листоноша. Він приніс незвичну посилку. Що в ній? Так, там багато різноманітного рослинного матеріалу і лист від Білочки. Вона просить скласти вітальну листівку для Ведмедика. Як нам найкраще зробити з цього матеріалу подарунок – зробити букет (*флористика*)? Оздобити листівку? Які ще думки?"). Підготовча робота передбачає перехід до регламентованої діяльності на занятті.

III. Мотивація: яка передбачає повідомлення дітям того, задля чого варто зробити запропоноване дорослим творче завдання, реалізувати ідею. Як зазначають Н. Тарловська та Л. Топоркова, на заняттях з художньої праці ігрова мотивація, використана вихователем, дозволяє не тільки уникнути постановки завдання в категоричній формі ("Діти, сьогодні на занятті ми будемо робити..."), але й спонукає малят до практичних дій, викликає в дошкільників бажання прийти на допомогу казковому герою, зробити вироби як подарунок близьким людям або меншим дітям, надає можливість перебувати в діяльності, заповненій грою [105, с. 6].

Результатом цієї частини заняття має бути психологічна готовність дошкільника включитись у працю й оволодіти певними вміннями та навичками.

Важливу роль у цьому відіграє емоційна розповідь вихователя, гарні ілюстрації, демонстрування зразків, використання художньої літератури та фольклору (загадки, прислів'я та ін.), музики.

IV. Процес художньо-продуктивної діяльності (художньої праці), що передбачає безпосередню спільну діяльність та спілкування педагога і вихованців. Суть цієї частини полягає у реалізації набутих дошкільниками знань у практичній діяльності, в оволодінні ними конкретними вміннями та навичками, що впливають із завдань конкретного заняття. На заняттях з художньої праці, зважаючи на його специфіку, у цій його частині вихователем повинні добиратися такі елементи педагогічної діяльності – спеціальні форми роботи, методи та прийоми її організації, які нададуть можливість більш ефективно й цікаво для дітей організувати роботу.

Практичній роботі дітей повинно передувати виконання спеціальних вправ – *пальчикова гімнастика*. Розминка суглобів кисті та пальців сприяє підготовці незміцнілих рук малюків до рухів, які є необхідними в художньо-предметній діяльності. Це дає можливість дітям правильно, тривало й без видимих зусиль використовувати інструменти, більш впевнено обробляти ними різні матеріали (папір, рослинний матеріал, глину, солоне тісто тощо).

На думку О. Коротєєвої, при проведенні пальчикової гімнастики перед початком занять художньо-предметною діяльністю задіюються кистьові суглоби, пластика яких дозволяє (або не дає такої можливості) здійснювати колові, нахильні або нахильно-колові рухи у процесі художньо-продуктивної діяльності. Тому слід якомога раніше забезпечувати у дитини розвиток суглобів, задіяних у процесі занять художньою працею, та вчити дітей зосереджувати увагу на рухах власних рук [39, с. 54].

Цілком зрозуміло, що всі пальчикові вправи, які проводить вихователь перед початком практичної роботи, мають бути ігрового, цілеспрямованого характеру. Динамічні вірші включають в себе серію імітаційних рухів відповідно до змісту вірша: кожен рядок вірша супроводжується конкретним рухом рук і промовлянням тексту разом із педагогом. Вихователь спочатку читає дітям текст повністю, щоб вони ознайомилися із сюжетом та більш вдумливо пройнялися його змістом.

Виконання пальчикової гімнастики передбачає такі етапи: прийняття вихідного положення, власне рухів рук та показу асоціативних образів. Асоціативний образ утворюється в уяві дітей й тим самим допомагає дітям запам'ятати рух у цікавій ігровій формі.

Після проведення пальчикової гімнастики в основній частині заняття з художньої праці вихователь відповідно до визначеної мети заняття може використовувати різні за призначенням вправи:

- вправи на удосконалення технічних навичок;
- творчі вправи;
- вправи, що застосовуються в ігровій формі.

Ефективність основної частини заняття багато в чому залежить від попередньої підготовки вихователя: добору матеріалу, продуманості послідовності його подачі, відповідності прийомів показу окремих операцій.

Організація занять з художньої праці в основній частині передбачає реалізацію певних етапів: показ вихователем способів виконання роботи, безпосередня робота дітей над опануванням нових умінь або удосконалення раніше засвоєних. Якщо заняття з матеріалом, технікою роботи буде першим, вихователь повинен приділити належну увагу кожній дитині з тим, щоб допомогти їй засвоїти основні прийоми. Вихователь також звертає увагу вихованців групи на правильне й безпечне користування інструментами.

На початковому етапі навчання діти мало враховують свої можливості і нерідко ставлять такі цілі, які вони не в змозі здійснити. Проте, як стверджують дослідники (О. Ковальов, Т. Козакова, В. Тименко та ін.), своєчасне навчання умінь вносить суттєві зміни в характер творчої діяльності. Володіючи навичками художньо-предметної діяльності, діти успішніше втілюють свої задуми у життя. Їм стають посильними більш високі вимоги: самим обрати тему майбутньої роботи, продумати, які дії зробити, щоб виріб вийшов красивим, акуратним, як дібрати потрібний матеріал.

Попереднє планування роботи дає можливість дитині в процесі самої праці спрямувати свої сили на ускладнення конструкції виробу, його ретельну обробку, а також швидше отримати потрібний результат. Т. Маркова зазначає, що в усіх видах творчої праці формується така важлива якість особистості, як практичність. "Людина з цією якістю вільно орієнтується в суспільстві, на роботі та в побуті" [54, с. 44].

V. У заключній частині вихователь аналізує дитячу діяльність на занятті, тобто трудові вміння і навички, а також результативність праці, характеризує творчі здобутки кожної дитини стосовно виконаної нею роботи. Після проведеного оцінювання дошкільники можуть організувати міні-виставку робіт або використати їх у подальшій ігровій діяльності. Так, виготовлені власноруч іграшки діти можуть використати в іграх-драматизаціях, у сюжетно-рольових іграх, розвагах тощо. Завдання вихователя у проведенні заключної частини заняття з художньої праці – спонукати малят до активного обговорення та оцінювання робіт, а також поведінки у процесі виготовлення виробу. Потрібно акцентувати увагу малят на проявах під час роботи таких позитивних моральних якостей, як взаємодопомога, чуйність, тактовність, захоплення вдалою роботою товариша, самокритичність.

Для всіх частин заняття однаково важливими є виконання розвивальних, виховних і навчальних завдань.

У дод. Є надано конспекти орієнтовних занять з художньої праці у старшій групі щодо опанування дітьми навичок роботи з різними матеріалами.

2. Організація художньої праці дітей поза заняттями

Навчання дошкільників художньої праці, залучення їх до художньо-продуктивної діяльності відбувається не лише на заняттях, але й у повсякденному житті, у часи, відведені в організації життєдіяльності дітей для самостійної роботи, що виникає за ініціативи самих дітей.

Як зазначає Л. Куцакова, знання, уміння й навички, отримані у процесі художньо-продуктивної діяльності (конструюванні, ліпленні, малюванні, аплікації, художній праці, дитячому дизайні), діти переносять на нові, ще не знані ними умови. Поза заняттями виявляються їхні інтереси, прихильність до певного виду діяльності, до улюбленої тематики. Джерелом самодіяльності дітей виступають враження від сприймання навколишнього. У творчих роботах діти виражають свої уявлення, інтереси, наміри, виявляють різноманітні почуття [47, с. 80].

Організація самостійної художньо-продуктивної роботи повинна мати в основі не лише удосконалення набутих умінь дітей, але й підвищення мотивації на створення цікавих, красивих, суспільно значущих робіт. У час, відведений для самостійних занять, діти можуть прикрашати до свят групову кімнату, вестибюль садочка, готувати посібники для занять: матеріали для лічби, коробки для олівців, підставки для пензликів тощо.

Для ефективної організації самостійних занять дітей художньою працею вихователь має мотивувати їх на створення різноманітних виробів, іграшок, атрибутів для ігор. Цьому допоможуть спостереження за навколишньою дійсністю, в процесі яких діти отримують різноманітні враження, співставляють образи дійсності з тими, які створюються ними на заняттях. Вихователь спрямовує увагу дітей на можливість збагачення їхніх творчих робіт новими ідеями у розкритті образу, використання конструктивних прийомів тощо.

Збагаченню знань дітей, мотивуванню їх на подальшу роботу слугує розглядання ілюстрацій, іграшок, картинок, в яких чітко простежується образ предмета.

У вільний час діти люблять ліпити з глини фігурки людей, тварин, посуд, "заселяти" їх у будинки, створювати тематичні композиції. Для цього дошкільники, як правило, об'єднуються у підгрупи. Діти люблять спостерігати за роботою однолітків, що сприяє формуванню у дітей колективізму, взаємодопомоги, узгодженості дій колективної роботи. Вихователь повинен підтримувати такі заняття дітей, товариську атмосферу, що виникає в процесі спільної діяльності, надаючи при цьому необхідну допомогу тим дошкільникам, які мають труднощі у створенні виробу.

Проведення самостійної художньої діяльності дітей, поглиблення роботи з ними в додаткових формах роботи (гуртках, дитячих дизайн-студіях

тощо) вимагає від педагогічного колективу реалізації зусиль щодо забезпечення необхідних умов художнього виховання дітей. З цією метою у дошкільному навчальному закладі доречно мати спеціально обладнане приміщення – на кшталт дитячої художньої студії або дизайн-студії. Є. Беляєва, Л. Пантелєєва, А. Крулехт, М. Крулехт доцільним в організації дитячої творчості вважають організацію художньої майстерні, де діти під керівництвом педагога можуть займатися різними видами художньої ручної праці.

Організація художньої праці дітей поза заняттями потребує й відповідного педагогічного керівництва. Так, у *середній групі* вихователь більшою мірою радить дітям, яким чином їм опанувати майбутню роботу, які саме важливі технологічні елементи з її створення слід урахувати. Вихователь не тільки нагадує дітям цієї групи, які роботи виконувалися на заняттях, які властивості мають певні матеріали. Педагог бере участь у самостійній художньо-продуктивній діяльності дітей, безпосередньо скеровує роботу, включається у створення колажу, а також включається в обігрування створених виробів.

У *старшій групі* вихователь скеровує роботу, спираючись на ініціативу самих дітей, надає їм більшої самостійності, простір для творчості. Організуючи у старшій групі роботу з художньої праці поза заняттями, вихователь показує необхідні прийоми конструювання виробу, дає поради, як технологічно краще здійснити задум. З метою підтримки сталого інтересу до таких занять вихователь може сам повністю виконати виріб, але обов'язково залучаючи до допомоги дітей (нарізати папір, дібрати відповідні нитки, склеїти дрібні деталі тощо), радиться з ними.

З метою розширення знань дітей про особливості декоративно-ужиткового мистецтва, дитячого дизайну вихователь може створити відповідні альбоми з фотографіями зразків виробів різних видів мистецтва. Л. Куцакова радить також створювати альбоми, фотографії в яких відтворюють різну тематику та різні варіанти однієї й тієї ж теми (мости, транспорт, будівлі тощо). Переглядаючи їх, малята знаходять цікаві ідеї для занять художньою творчістю у час самостійної діяльності. Доцільним є також зберігати кращі роботи дітей (у тому числі – сфотографованими) як своєрідні творчі орієнтири та зразки для інших дітей [47, с. 81].

Завдяки використанню потенціалу художньої праці у час, вільний від занять, вихователь збагачує зміст даної діяльності, формує сталий інтерес дітей до творчості. Поступово змінюється й педагогічне керівництво художньо-продуктивною працею дітей у вільний час – від показу способів дій до розвитку самостійності, ініціативи у виборі матеріалів та втіленні задуму творчої роботи.

Організуючи художню працю дітей поза заняттями, педагог має пам'ятати, що вона не є додатковою (факультативною) формою роботи.

Для занять дітей цілком достатньо того об'єму знань, умінь і навичок, який визначений програмами виховання для кожної вікової групи. Залучати до самостійних занять художньою працею потрібно тих дітей, які мають інтерес до цієї роботи, полюбляють вирізати, ліпити, розмальовувати тощо.

3. Планування роботи з художньої праці

Розв'язання завдань навчання дітей художньої праці можливе за умов чіткого планування, послідовного розподілу завдань за заняттями.

|| **Планування** – це процес визначення конкретних цілей, завдань, змісту форм, методів та засобів досягнення намічених перспектив на певний відрізок часу.

Чітке визначення перспективи роботи, формування загальних і конкретних навчально-виховних завдань надає цілеспрямованого напрямку усій роботі з художньої праці відповідно до віку дітей, матеріальної бази та інших умов дошкільного навчального закладу.

Планування сприяє організації систематичної роботи з дітьми з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Плануванню підлягають: завдання, засоби, організація та методи навчально-виховної роботи з художньої праці. Основою для планування є програмовий матеріал для кожної вікової групи, в яких ці заняття проводяться.

Існують наступні *види планування*:

- перспективне (на місяць, на квартал або на рік);
- календарне (на тиждень).

Як один із розділів роботи з дітьми художня праця тісно пов'язана з іншими розділами програми, перш за все – з образотворчою діяльністю, а також із діяльністю з розвитку мовлення, ознайомлення дітей із довкіллям, з музичними заняттями тощо.

Планування роботи вихователя має бути спрямованим на реалізацію основних положень Базового компонента дошкільної освіти. У свою чергу, це повинно передбачати тісний взаємозв'язок усіх освітніх ліній, що визначається у відповідних розділах програми, за якою працює дошкільний навчальний заклад. Так, реалізуючи при плануванні роботи з художньої праці у старшій групі ДНЗ, наприклад, завдання освітньої лінії "Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі", вихователь має урахувати, що до 6–7 років дитина вже набула необхідного сенсорно-перцептивного досвіду, вона здатна повномірно обстежувати предмети, успішно описувати їхні властивості. У дитини поліпшується окомір, стає точнішим сприймання простору. Діти старшого дошкільного віку на заняттях з художньої праці здатні експе-

риментувати з новими матеріалами, практично перетворювати предмети та об'єкти, виявляти їхні нові властивості [83, с. 298–299].

Художню працю у ДНЗ слід розглядати як один із розділів освітньої роботи, в якому, окрім специфічних навчальних завдань, розв'язуються виховні завдання: формування базових якостей особистості, таких як самостійність, активність, творчість, наполегливість, а також формування деяких елементів навчальної діяльності.

Перспективне планування визначає тему розділу та основні методи роботи з дітьми на тривалий проміжок часу. Таке планування надає можливість вихователю бачити перспективу розвитку дітей, здійснювати системний підхід щодо організації та проведення навчально-виховної роботи [78, с. 5].

Правильне планування й, відповідно, засвоєння дітьми навчального матеріалу з художньої праці залежить від низки умов, яких вихователь має дотримуватися. Перш за все, планування здійснюється педагогом ДНЗ у певній послідовності. Спочатку вихователь ретельно вивчає програму з розділу "Художня праця" та основні завдання з даного виду роботи для дітей своєї групи.

Розподіляючи навчальний матеріал на місяць або квартал, вихователь обов'язково має враховувати умови, з якими буде пов'язане проведення заняття (свято, що наближається, необхідність прикрасити ділянку тощо). Плануючи заняття з художньої праці, вихователь має пам'ятати, які знання та уявлення діти вже засвоїли в різних видах діяльності, дидактичних іграх, наскільки багатим та різноманітним є їхній художньо-естетичний досвід тощо. Вихователь, з урахуванням вищезазначеного, повинен збагачувати й уточнювати сенсорний досвід дітей, розширювати їхні знання у різних галузях мистецтва тощо за рахунок ретельно продуманого планування роботи.

У перспективному плануванні матеріал, передбачений програмою, розподіляється за системами занять. Поняття "система занять" розкривається як низка послідовних занять, що забезпечують у своїй єдності розв'язання навчально-виховних завдань на даний період навчання. Система занять при цьому є не чергуванням різних типів занять, а правильним здійсненням процесу навчання художньої праці, виходячи з реалізації принципів дидактики.

Розподіляючи програмовий матеріал у перспективному плані, слід пам'ятати про реалізацію дидактичних принципів: систематичності, послідовності, поступового ускладнення програмного матеріалу, повторення й правильного чергування різних технічних прийомів роботи тощо.

Як зазначають Н. Тарловська та Л. Топоркова, особливістю планування занять з художньої праці є те, що вони йдуть циклами (від 3-х до 8-ми занять). Протягом кількох занять дітей навчають навичок роботи з одним

видом матеріалу – або з папером, або пластичним, або природним матеріалом [105, с. 4].

Такий підхід до навчання дітей цього виду діяльності найбільш доцільний, оскільки кожен цикл занять має основну мету навчання, пропонує один і той же спосіб дії (або прямокутної форми, при складанні яких використовується один і той же спосіб – поділ аркуша паперу на рівні квадрати).

На кожному наступному занятті циклу змінюється лише ступінь його складності. У той же час використання принципу циклічності значно полегшує вихователю підготовку до занять. В одних випадках увага зосереджується на набутті дітьми нових умінь і навичок, в інших – удосконалюються набуті раніше, перевіряється рівень оволодіння дитиною трудовими діями, якість виготовлення виробу. Потрібно зауважити, що одноманітні дії, як і виготовлення одних і тих самих предметів, знижують інтерес дитини до діяльності. Для уникнення цього вихователю слід планувати виготовлення різноманітних виробів, що ґрунтуються на однакових уміннях і навичках, проте можуть мати різний художньо-образний план, включати різні творчі завдання.

Календарне планування може складатися на 1–2 дні або на тиждень за вибором вихователя та узгодженням керівника закладу. Перевага надається плануванню на коротший термін (один-два дні), оскільки це допомагає вихователю своєчасно здійснювати індивідуальну роботу з дітьми.

Готуючись до проведення заняття, вихователь повинен заздалегідь вибрати джерела інформації для ознайомлення дітей з тим колом предметів і явищ, який передбачений об'ємом теми (навколишня дійсність, твір образотворчого мистецтва, художня література, діафільми), визначити форми організації процесу ознайомлення (екскурсія, прогулянка, зустріч з учасниками подій, ранок, групове заняття, творча гра, трудова діяльність), відібрати методи ознайомлення (спостереження, обстеження, бесіда, розповідь).

Навчання трудових умінь і навичок повинно відбуватися на заняттях з художньої праці з невеликою підгрупою (6–8 дітей). Планувати такі заняття доцільно двічі на тиждень з кожною підгрупою залежно від навчальної мети. Із календарним плануванням тісно пов'язаний педагогічний аналіз (педагогічні висновки), які вихователь здійснює щоденно. Це надає можливість проводити своєчасну корекційну роботу з дітьми, які її потребують. Календарне планування вихователь може будувати відповідно до перспективного, але орієнтовний перелік запланованих форм організації педагогічної роботи в календарному плані не виключає їх зміну чи доповнення на розсуд кожного вихователя [78, с. 7].

Приклади планування занять з художньої праці подано у додатку Е.

4. Інструменти для проведення роботи з художньої праці та безпека поводження з ними

На заняттях з художньої праці діти, створюючи вироби, працюють з різними інструментами і матеріалами. Вихователю слід не тільки навчати дітей користуватися ними практично як на заняттях, так і в самостійній діяльності у дитячому садку і вдома. Важливо також дати дошкільнятам необхідні відомості про тканини, нитки, тасьму тощо, на гурткових заняттях їх слід оновлювати, поповнювати і поглиблювати. Якщо все це виконується в процесі роботи, то політехнічний кругозір дітей значно розширюється.

Первинне ознайомлення дошкільників з інструментами та пристроями відбувається на заняттях з художньої праці в основному на першому році навчання. Доцільно не тільки ознайомити дітей з різними інструментами і пристроями, але і порівняти між собою: ножиці з ножем, сантиметрову стрічку з лінійкою, рулеткою, ручні голки з машинними. Поглиблюючи цю роботу, добре розповісти дітям історію виникнення і застосування людиною ножиць, голки і т. д.

Інструменти. *Ножиці* (рис. 3) – основний і незамінний інструмент для багатьох робіт при шитті, вишиванні та плетінні. Ножиці бувають канцелярські (а) – для різання паперу; кравецькі (б) – для розкрою різних тканин; манікюрні (в) – для обробки нігтів; перукарські (г) – для стрижки волосся; медичні (д) – для спеціальних робіт і т. д.

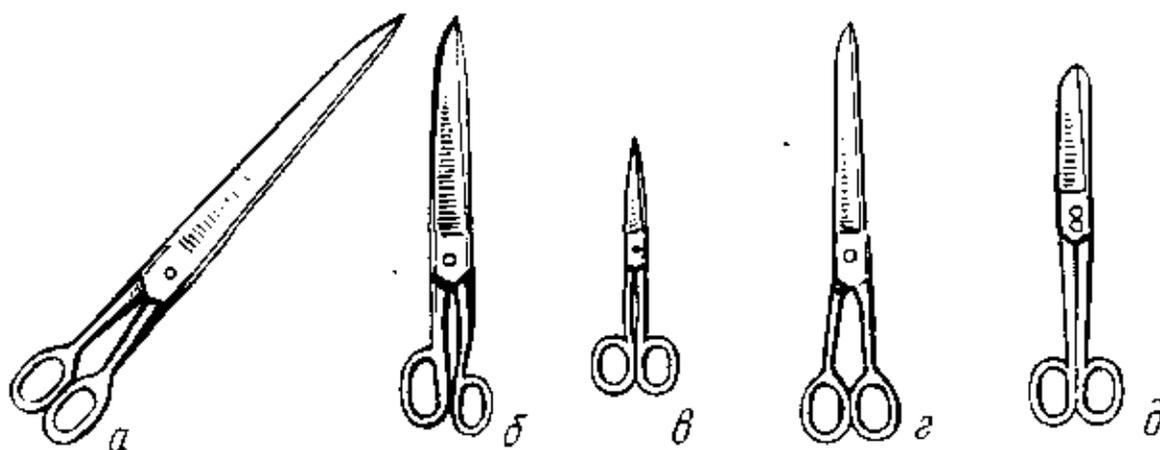

Рис. 3. Види ножиць

Для робіт, що виконуються дітьми 6–9 років, у яких мускулатура рук ще недостатньо розвинена, слід підбирати ножиці з плавним, розробленим ходом і міцним з'єднанням половинок. Для шиття та інших рукодільних робіт найбільш підходять господарські ножиці (завдовжки від 110 до 170 мм). Леза ножиць мають бути добре відточені. Ними не рекомендується працювати з папером і картоном, оскільки від цього вони швидко затупляться.

Для роботи дітей з різними матеріалами повинні використовуватися лише спеціальні дитячі ножиці з затупленими або заокругленими кінчиками (рис. 4).

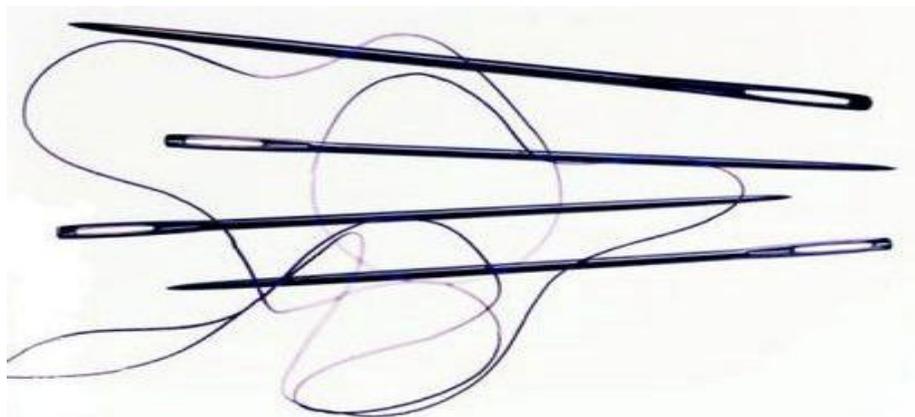
Рис. 4. Дитячі ножиці із заокругленими кінчиками

Для занять ліворуких дітей художньою працею рекомендується використовувати спеціальні ножиці, якими діти користуються і вдома.

Рис. 5. Дитячі ножиці для ліворуких

Швейні ручні голки випускають від № 1 до № 12. Для перших робіт діти використовують голки великих розмірів. Їх зручніше тримати в руках, в них легше навчитися вставляти нитку.

Рис. 6. Швейні ручні голки

Наперсток необхідний при проколюванні тканини голкою і проштовхуванні останньої крізь матеріал. Він захищає пальці від уколів вушком голки. Наперстками почали користуватися в найдавніші часи (наприклад, більше двох тисяч років тому в Китаї або навіть ще раніше в Єгипті). З появою швейної машинки наперстки стали менш популярні. Одягають його зазвичай на середній палець правої руки. Наперстки бувають металеві та пластмасові. Підбирають наперсток залежно від товщини пальця, щоб він не був просторим і не тиснув на палець. Під час роботи з шиття або вишивання діти обов'язково мають користуватися наперстком.

Рис. 7. Наперсток для шиття та вишивання

Клей. На заняттях з ручної праці дітям дозволяється використовувати для роботи з папером, створення аплікацій з різних матеріалів кілька видів клею: так званий "клей-олівець", а також клей марки ПВА. Клей-олівець використовується для роботи з папером та нетовстим картоном, а також з тонкими тканинами для аплікації. Перед першим використанням цього клею дітей вчать, як правильно його зберігати, викручувати клеєву частину, проводити липкі лінії тощо. Дітей інструктують про те, що не можна підносити клей до рота, зайве бруднити руки, гратися ним.

Клей ПВА (полівінілацетатний клей) – біла суспензія з легким специфічним запахом на водній основі є найпоширенішим видом клейових складів для різних робіт. Клей цього виду діти використовують попередньо розлитим у маленькі ємності, поряд з якими повинні знаходитися серветки для видалення залишків клею, а також серветки для протирання рук. Перед першим використанням цього клею дітей інструктують про його хімічні властивості й те, що поводитися з ним слід обережно й нетривалий час, уникаючи контакту з очима, дихальними шляхами тощо.

Ніж для паперу. Програмою розвитку дитини дошкільного віку "Українське дошкілля" рекомендується формувати у дітей старшої групи навички правильного користування різними інструментами, у тому числі – й ножем [109, с. 247]. Ніж для паперу необхідний для різних робіт із папером та

картоном, у тому числі – щодо простого розрізання, для створення отворів на папері, а також роботи у техніці "витинанка". Корпус ножа для паперу повинен бути металевим, оскільки у роботі з цупкими матеріалами він менше "розбовтується". Лезо повинно міцно утримуватися конструкцією ножа.

У практиці роботи з дошкільниками, зважаючи на обмеженість технічних можливостей дітей щодо точності вирізання, правильного тримання інструмента, ніж для паперу використовується дітьми тільки під наглядом дорослого.

Рис. 8. Ніж для роботи з папером

Зберігання інструментів. На заняттях з художньої праці дітей привчають до того, що кожна річ, у тому числі інструменти для роботи мають своє спеціально відведене місце. Брати матеріали для роботи та інструменти діти можуть тільки за вказівки дорослого. Ножиці найкраще зберігати в спеціальних футлярах із клейонки, щільної тканини або паперу. Голки та шпильки слід тримати в спеціальних подушечках – гольницях. До і після роботи спочатку кожна дитина, а потім – вихователь обов'язково має перевірити наявність голок у гольниці.

З перших занять потрібно привчати дітей до дотримання правил **техніки безпеки** під час роботи. Вихователь має привчити дітей до того, що не слід відволікатися під час користування інструментами на занятті. Діти повинні завжди пам'ятати, що інструментами потрібно користуватися обережно й акуратно, не відволікатися під час роботи з голкою. Слід стежити, щоб діти не брали в рот нитки і тканину, а особливо гострі інструменти.

Діти мають знати, що ніколи не слід гратися ножицями, підносити їх до обличчя, користуватися ними можна лише за вказівкою педагога або за потребою. Ножиці слід класти кільцями до себе і не залишати їх розкритими. Потрібно бути обережним при передачі ножиць і шпильок іншій особі. Слід завжди пам'ятати, що ножиці передають тим боком, де знаходяться кільця, голки – тупим кінцем (вушком або голівкою).

Небезпечно в процесі роботи вколювати голку і шпильки в одяг або залишати їх на робочому місці. Потрібно, щоб голка завжди була з ниткою протягнутою вдвічі та з міцно зав'язаним вузликом: у разі втрати її легше знайти. Діти повинні засвоїти, що не слід відкушувати нитку, оскільки це небезпечно, а також псує зуби. Для відділення нитки потрібної довжини діти повинні використовувати тільки ножиці.

Рис. 9. Засоби для зберігання інструментів для рукоділля

Дітей слід привчати до дбайливого ставлення до матеріалів та інструментів, до дотримання правил техніки безпеки. Це виховує охайність, сприяє формуванню навичок культури праці. Бережливість, що повинна виховуватися в дітей, дає можливість довше користуватися інструментами: багато інструментів (ножиці, голки, шпильки) іржавіють і стають тупими, якщо до них ставитися небало.

5. Організація предметно-розвивального середовища для художньої праці та дитячого дизайну у дошкільному навчальному закладі

Запровадження особистісно орієнтованого підходу до навчання й виховання дітей потребує запровадження якісно нових умов роботи з дітьми в різних видах діяльності з метою їхнього творчого розвитку. Однією з умов реалізації вищезазначеного положення є організація необхідного середовища, в якому дитина може ефективно розвиватися.

Розвивальне середовище – комплекс психолого-педагогічних, матеріально технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному закладі [82, с. 454].

Окреслимо вимоги до розвивального середовища, які характеризують організацію життєдіяльності дитини:

- 1) середовище може називатися розвивальним, якщо воно дає дитині можливість вибору, ставить її в ситуації, коли потрібно прийняти самостійне рішення. Щодо художньої діяльності середовище повинно створювати для дитини умови перебування у справжньому світі мистецтва: у картинній галереї, у художньому музеї, у майстерні дизайнера, у художньому відділі магазину тощо;
- 2) творчі зони (куточки) повинні заповнюватися речами, які сміливо можна взяти, відкріпити, використати для чогось. Так, в окремому кутку повинні бути виставлені конструкційні та природні матеріали, фарби, папір, щоб дитина змогла у вільний час пофантазувати над виробом, проявити інтерес до нових креативних рішень.

Чим різноманітніше середовище ДНЗ, тим легше дитині проявляти творчу активність. Створення розвивального середовища є одним із шляхів реалізації мети виховання сучасного дошкілля в освітньому просторі дитячого садка за законами розвитку дитячої субкультури та її інтегрування із соціокультурним світом дорослих.

Організація роботи з дітьми у галузі художньої праці та дитячого дизайну розгортається здебільшого в межах приміщення групової кімнати і потребує, перш за все, відповідного матеріально-технічного забезпечення. У Методичних рекомендаціях до Програми виховання та навчання дитини від двох до семи років "Дитина" зазначено, що залежно від розміру групової кімнати куточок художньої праці обладнується по-різному, наприклад, можна відвести у шафі полицку для інструментів та матеріалів, які слід розташовувати так, щоб ними було зручно користуватися. У робочому куточку повинні бути комплекти інструментів для організації одночасної роботи 4–6 дітей, обладнання для шиття і роботи з природним матеріалом, а також кольоровий папір, тонкий картон, клей, олівці, фарби, лінійки. Швацьке обладнання (ножиці, різнокольорові нитки, голки, гудзики тощо) варто скласти до окремої коробки. Інструменти і матеріали для роботи з природним матеріалом також слід розмістити в коробках у певному порядку: ножі, шило, голки, нитки, гнучкий тонкий дріт, пластилін і різні природні матеріали (палички, листя, каштани та жолуді).

Заняття з художньої праці, як правило, проводяться в груповій кімнаті, в ній повинен також бути створений художній осередок. Для занять дітей художньою працею повинні бути в наявності:

- папір та картон (а також обгортковий, гофрований, тютюновий, подарунковий, оксамитовий, обрізки журналів тощо);
- засоби для малювання, клей, пензлики різного розміру та форми, скотч;

- ляльки-мультики (для створення колекцій лялькового одягу);
- комплект ширм (касет) "Ляльковий дім" для настільного моделювання;
- ширма-розгортка для ігрового дизайну;
- стіл-п'ятилижник з відкидними кришками-мольбертами для дизайн-рукоділья (автор Г. Пантелєєв) (рис. 10);
- набір сучасного декоративного матеріалу, який використовується дітьми старшого дошкільного віку лише за умов контролю педагога (декоративні камінці, паєтки тощо);
- різноманітний викидний матеріал.

Низка авторів (Є. Горунович, Є. Каменєв, А. Молчева, Л. Пантелєєва, Ю. Печерський та ін.) пропонують при навчанні художньої ручної праці використовувати твори декоративно-прикладного мистецтва, які ознайомлюють дітей з особливостями культури свого краю та інших регіонів країни. Велике значення, на думку вищезазначених науковців, має приділятися художньо-естетичному оформленню приміщення дитячого садка, організації предметно-просторового середовища. Твори декоративного мистецтва повинні емоційно впливати на дитину, тобто мати в інтер'єрі правильний формат, забарвлення, належне освітлення, формувати бажання та вміння творити за законами краси. При цьому зона для праці не повинна бути перенасичена художньо-декоративними предметами.

Т. Комаровою у визначенні засад оформлення кімнати, в якій діти займаються художньо-естетичною діяльністю, висловлюється думка про важливість створення мобільного розвивального середовища, яке має функцію "дизайну для дітей". Таке середовище, на її думку, реалізує "естетичний принцип сучасного інтер'єру", що дозволяє ознайомлювати дітей з такими поняттями дизайну, як: "кольорове рішення", "зонування", "планування" тощо.

У спеціально оснащеному приміщенні можна проводити різні види гуртків (дитячого рукоділья, народних майстрів, маленьких художників, дитячого дизайну). Головною метою організації такого приміщення має бути занурення дитини в специфічне мистецьке середовище, що слугує дітям одночасно кімнатою для роботи та своєрідним "експозиційним центром", у якому дорослий організує виставки тематичних добірок (наприклад, на тему "Оздоблення ділянки дитячого садка", "Сучасний одяг", "З історії одягу" тощо) або виставки робіт дітей.

Спектр діяльності дизайн-студії має прикладний, інтегрований характер проектування (створення) виробів утилітарного (корисного) призначення. Дизайн-студія формує в дітей "прагматизм" продукту дитячої творчості. Займаючись тут, діти творчо освоюють уже тривимірний простір. Особливість діяльності дизайн-студії полягає в тому, що конструктивний по суті дитячий дизайн (аранжування, одяг і декоративний простір) розвивається на

основі досвіду образотворчої діяльності, який набувається дітьми на заняттях у дошкільному навчальному закладі. На цій основі можуть бути створені умови для різних напрямів дитячого дизайну: "комп'ютерно-ігрового", "культури сервірування та сервісу", "екології природи"; а також профільних інтересів: любителів живопису, малюнка або ліплення, моделювання і зодчества, декораторів сцени, фольклорного рукоділля (ткацтва і плетіння, в'язання, вишивки, холодного батику та ін.), майстрів-дизайнерів з ремонту іграшок, макетів, декорацій, посібників тощо.

Г. Пантелєєв в книзі "Дитячий дизайн" дає наступні рекомендації щодо організації приміщень для проведення художньо-продуктивної роботи з дітьми:

- привабливе, гармонійне зовнішнє та внутрішнє оздоблення, розумне планування споруди (будівлі, приміщення, ділянки), сучасне інженерно-технічне забезпечення (місцеве освітлення, безпечні меблі та обладнання тощо);
- оформлення інтер'єрів творами образотворчого та прикладного мистецтва (розпис та мозаїка, вітраж, карбування, картини і репродукції, скульптурна пластика, різьблення і тиснення, різні аранжування, текстиль-гобелен і макраме);
- наявність комплектних меблів і обладнання педагогічного процесу (столи, мольберти і ширми-подіуми, полиці, стелажі і пристосування для організації виставок та ін.). Індивідуальне колірне оздоблення дитячих приміщень за віковими групами;
- достатній асортимент іграшок, ігор, наочних посібників, різноманітних і якісних художніх матеріалів та інструментів для художньої праці та дитячого дизайну;
- наявність сучасних технічних засобів навчання (апаратура, посібники: поліграфія, екранні, аудіо-, теле-, відео та ін.);
- організація в дитячій студії зон для дизайну (художнє аранжування, конструювання, декоративні види рукоділля, міні-музей дитячої творчості з приміщенням-архівом для зберігання матеріалів, посібників, костюмів і декорацій [70, с. 170].

Залучення дошкільників до занять художньою працею та дитячим дизайном повинно визначати необхідність оснащення не тільки самої кімнати для занять дітей (або для роботи гуртка чи дитячої дизайн-студії). Розширення естетичного досвіду дітей відбувається під час перебування дитини в музичній залі, допоміжних приміщеннях – коридорах, входах, роздягальнях тощо. Тут можливо використовувати сигнально-візуальну інформацію, у тому числі – жартівливого або анімаційного характеру (знаки-показники, логотипи, піктограми тощо), оскільки вона розвиває у дитини культуру сприймання графічного дизайну, піднімає дітям настрій, вчить орієнтуватися в просторі приміщення.

Н. Склярєнко, розкриваючи основи дизайн-проекування дитячого простору, вказує на важливість забезпечення художньо-декоративного напрямку проектування групових кімнат у дитячих садках, оскільки використання основ так званої "декоративної" образності (наприклад, використання накладок із зображенням тваринок або героїв мультфільмів, штанг з прапорцями тощо) підводить дітей до осмислення ролі декору в дизайні інтер'єру [97, с. 66].

Для творчих занять дітей останніми роками з'являється все більше зразків нового дизайн-обладнання. Столик "П'ятилисник", сконструйований науковцем Г. Пантелєєвим, використовується в дитячих садках кількох країн. На практиці зустрічається як три- і чотирилисник. За конструкцією стіл з відкидними мольбертами дозволяє в невеликій за площею зоні для самостійної творчості одночасно займатися п'ятьом малюкам, не заважаючи один одному (малювання фарбами, олівцями, крейдою, фломастерами, заняття ліпкою, аплікацією, конструюванням і дрібним рукоділлям). Маючи форму п'ятикутника, стіл з похилою, горизонтальною і вертикальною фіксацією мольбертів нагадує в робочому стані "квітку з розкритими пелюстками". У неробочому – мольберти-пелюстки опущені (див. рис. 10).

Рис. 10. Стіл-п'ятилисник для занять дітей художньою працею та дитячим дизайном

При похилій фіксації стола діти малюють олівцями і фломастерами, при горизонтальному – фарбами, займаються моделюванням, аплікацією, конструюванням тощо. У вертикальному положенні кришки-мольберти, скріплюються між собою, утворюють стенд-тумбу для виставки малюнків, відкриваючи доступ до нижньої полиці з матеріалами. У п'яти заглибленнях (комірках-секторах) кришки стола діти розміщують пластилін (глину), олівці (фломастери, крейда), фарби, кольоровий папір, клаптик матерії, ножиці тощо. У центрі на підставку можна поставити іграшку-зразок або вазочку з квітами, посудину з водою або набори пензлів, олівців і фломастерів.

Організація робочого місця для самостійної художньої діяльності дітей. Обладнання куточка праці надає можливості вихователю проводити індивідуальну роботу з дітьми, виготовляти різноманітні вироби, іграшки з дітьми невеликих підгруп. На початку року вихователь разом з дітьми оформлює групу, розставляє іграшки, влаштовує ігрові зони. Вихователь має порадитися з дітьми, де краще розташувати куточок праці. В обраному місці слід встановити шафу з відкидними або висувними столиками. Можна також встановити полиці на доступній дітям висоті. Виділяти спеціальний стіл для куточка художньої праці необов'язково.

Діти, які хочуть попрацювати в куточку, завжди знайдуть зручне, добре освітлене місце за вільними столами. Якщо є необхідні умови для обладнання в групі "мобільного куточка праці" зі спеціальними столами, полицями і т. д., вихователь може проявити винахідливість і творчість, зробити куточок праці привабливим для занять місцем. Оформити його можна по-різному. Важливо, щоб естетика куточка праці вдало поєднувалася з раціональністю і зручним розміщенням всілякого матеріалу для виготовлення виробів і не створювала дітям труднощі в користуванні ним [105, с. 12].

Матеріали для роботи краще розкласти в пластмасові скриньки, дерев'яні ящики. Коробки повинні бути цілими і легко відкриватися. Кожному виду матеріалу відводиться певне місце. Окремі коробки розставляються так, щоб було зручно ними користуватися. Це допоможе дітям швидше готуватися до занять, привчить їх до порядку.

Котушки з нитками зручніше зберігати на дощечці зі штирками або в спеціальній скриньці. Часто в куточку праці можна бачити спеціально виготовлені альбоми з видами тканин. Витрачати час на виготовлення виставкового зразка, яким не користуються діти, не варто, оскільки з видами тканин можна ознайомлювати дітей у повсякденному житті, звернувши їх увагу на властивості різних матеріалів. Але наявність у куточку праці креслень, викрійок, малюнків і зразків виробів для дітей старшого дошкільного віку необхідно. Для цієї мети можна використовувати настільні ігри, в яких вирізають фігурки, склеюються або складаються моделі літаків і т. д. Вихователь періодично оновлює їх набір: після заняття на певну тему в куточку праці з'являється інша іграшка, виконана за тим же принципом і тим же способом дії.

Якщо дозволяє місце і є матеріальні можливості, то для роботи з тканиною й голкою на кожного вихованця бажано завести окрему папку (для робіт дитини). Це може бути звичайна папка для паперів, на яку натягаються резинки. У папці зберігаються ножиці, нитки. У неї поміщають п'яльця, тканина для вишивання. Використання такої папки зручне тим, що дитина не шукає в загальній коробці свою роботу, а має все необхідне під рукою [105, с. 12].

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає зміст занять з ручної праці? Згідно з яким нормативним документом дошкільної освіти вихователь визначає зміст роботи з художньої праці?
2. Схарактеризуйте зміст художньої праці в середній групі дитячого садка. Які ускладнення характеризують зміст художньої праці у старшій групі?
3. Обґрунтуйте структуру занять з художньої праці.
4. Які інструменти та матеріали можливі до використання на заняттях з художньої праці? Які за технікою безпеки заборонено використовувати у роботі з дітьми дошкільного віку у ДНЗ?
5. Які варіанти заохочення дітей за якісне виконання роботи на заняттях з художньої праці Ви можете назвати?
6. Які види вправ доцільно використовувати вихователю в основній частині заняття?
7. В чому полягає особливість планування занять з художньої праці?
8. Проаналізуйте специфіку організації середовища для занять художньою працею. Якою, на Вашу думку, вона повинна бути для домашніх занять дитини художньою працею?

Завдання для самостійної роботи

1. На основі опрацювання запропонованої літератури, періодики з дошкільного виховання письмово проаналізуйте зміст одного із занять з художньої праці й визначте, які методи та методичні прийоми використовує вихователь на занятті. Які з них використовуються з метою зацікавлення дітей подальшою діяльністю?
2. Складіть малюнок-схему розвивального середовища для занять дітей художньо-продуктивною діяльністю. Прокоментуйте його складові, обґрунтуйте доцільність його предметного наповнення й використання у заняттях дітей художньою працею (дитячим дизайном).
3. Під час відвідування ДНЗ (проведення лабораторного заняття) письмово проаналізуйте одну із творчих робіт дітей старшої групи з художньої праці за критеріями, запропонованими в матеріалах лекції. Які з критеріїв аналізу дитячої роботи могли б запропонувати Ви? Обґрунтуйте Ваші думки письмово.

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТИ З ПРОГРАМИ "ХУДОЖНЯ ПРАЦЯ"

I. Оберіть правильну відповідь:

1. Ручна праця – це:

- а) процес забезпечення найбільш успішного оволодіння дітьми загальнотрудовими, конструктивними вміннями й навичками;
- б) один із видів ремісництва;
- в) процес виготовлення предметів з різноманітних матеріалів.

2. Художня праця – це:

- а) творча діяльність дитини з різними матеріалами, в процесі якої вона створює корисні та естетично значущі вироби для ігор, праці, побуту;
- б) будь-який вид художньої діяльності;
- в) діяльність, що ґрунтується на засадах конструювання.

3. Яку назву має заняття, що передбачає навчання дітей дошкільного віку працювати з різними матеріалами в доступних їм художніх техніках:

- а) заняття з художнього конструювання;
- б) заняття з художньої праці;
- в) заняття з художньої ручної праці;
- г) заняття з художньо-продуктивної діяльності.

4. Заняття з художньої праці у дошкільному навчальному закладі проводяться, починаючи з:

- а) групи раннього віку;
- б) II молодшої групи;
- в) середньої групи;
- г) старшої групи.

5. Що є метою проведення занять з художньої праці з дітьми дошкільного віку:

- а) удосконалення навичок ліплення, аплікації, конструювання;
- б) формування у дітей комплексу необхідних знань, умінь, навичок художньо-конструктивної та художньо-перетворювальної діяльності та їхніх потреб відповідно до соціального замовлення суспільства;
- в) виготовлення прикрас та атрибутів до свята;
- г) виховання естетично розвиненої, творчої, соціально активної особистості.

6. *Творчо використовувати навички, набуті на заняттях з художньої праці, діти можуть:*

- а) вдома;
- б) на прогулянці;
- в) під час піших переходів;
- г) на інших заняттях;
- г) під час самостійної художньої діяльності.

7. *Яку роль відіграє предметне середовище у залученні дитини до художньо-продуктивної діяльності відповідно до засад Базового компонента дошкільної освіти в Україні:*

- а) слугує засобом ознайомлення дітей з традиційним побутом та культурою свого народу;
- б) містить зразки для виконання дошкільниками власних робіт;
- в) ознайомлює з професіями дорослих;
- г) сприяє підтримці гарного настрою дитини.

8. *Назвіть чинні державні комплексні програми дошкільної освіти в Україні:*

- а) "Малятко";
- б) "Дитина";
- в) "Джерельце";
- г) "Дитина в дошкільні роки";
- г) "Я у Світі";
- д) "Наші малята".

9. *Назвіть парціальні програми дошкільної освіти, в яких приділено ґрунтовну увагу залученню дитини до художньо-продуктивної діяльності:*

- а) "Дзвіночок";
- б) "Радість творчості";
- в) "Грайлик";
- г) "Юні майстри".

10. *Кого з видатних педагогів можна назвати першим практичним європейським педагогом-оригамістом:*

- а) Ж.-Ж. Руссо;
- б) Масару Ібуку;
- в) Ф. Фребеля;
- г) П. Лесгафта.

11. Хто з видатних українських педагогів радив вихователям якнайбільше використовувати місцеві матеріали для занять дітей ручною працею:

- а) І. Франко;
- б) С. Русова;
- в) Я. Чепіга;
- г) Г. Сковорода.

12. Які методи є ефективними щодо розвитку уяви дітей на занятті з художньої праці:

- а) створення уявних ситуацій;
- б) визначення задуму роботи;
- в) чітке слідування зразку;
- г) планування роботи;
- г') читання творів художньої літератури.

13. Які з перелічених здібностей сприяють формуванню творчої особистості:

- а) технологічні;
- б) проблемне бачення;
- в) здатність до висування гіпотез та оригінальних ідей;
- г) здатність до точного копіювання;
- г') здатність до дослідницької діяльності;
- д) вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію;
- е) розвинене уявлення, фантазія.

14. Які з нижченазваних функцій притаманні дизайну:

- а) ідеологічна;
- б) виховна;
- в) мовленнєва;
- г) соціалізуюча;
- г') гедонічна;
- д) конструктивна;
- е) комунікативна.

15. Хто є автором мистецької концепції, що визначає специфічні принципи навчання мистецтва:

- а) В. Кандинський;
- б) Є. Фльоріна;
- в) Б. Неменський;
- г) Г. Пантелєєв.

16. Які матеріали використовуються у роботі з дітьми дошкільного віку на заняттях з художньої праці:

- а) папір;
- б) картон;
- в) викидний матеріал;
- г) паєтки;
- ґ) дрібні крупи;
- д) природний матеріал;
- е) бісер.

II. Дайте власну відповідь:

17. Назвіть види уяви, запропоновані видатним психологом Л. Виготським:

- а)
- б)
- в)
- г)

18. Назвіть прийоми спеціального тренування, за допомогою яких можна досягти належного рівня образного мислення:

- а)
- б)
- в)
- г)

19. Назвіть види дитячого дизайну (за Г. Пантелєєвим):

- а)
- б)
- в)

20. Назвіть форми організації навчання дошкільників художньої праці, що ґрунтуються на конструюванні:

- а)
- б)
- в)
- г)
- ґ)

21. Перелічіть орієнтовні критерії оцінювання робіт дітей з художньої праці:

- а)
- б)
- в)
- г)

III. Закінчіть визначення:

22. Особлива сфера діяльності, що передбачає проектну та науково-організаційну розробку всебічно досконалих умов життя людини, називається_____.

23. Створення дорослими для дитини комфортного матеріального середовища називається_____.

24. Вид художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку, орієнтований на розвиток їхніх художніх здібностей і практичних умінь художнього конструювання, називається_____.

25. Багаторазове повторення однієї й тієї самої дії, що спрямоване на формування необхідної навички, називається_____.

26. Комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному закладі, називається_____.

IV. Вставте пропущені слова:

27. *Творчістю* є діяльність, у результаті якої створюється ... , ... продукт, що має суспільне значення.

28. *Художнє конструювання* є своєрідним методом проектування предметного середовища, яке за своїм змістом пов'язане з художнім і технічним проектуванням, а також входить як складова до ... .

29. У практиці дошкільного навчального закладу використовуються наступні форми організації дітей (за ... педагогічного процесу):

- індивідуальна;
- групова;
- колективна.

Ключ до тестів

I. Оберіть правильну відповідь:

1. а, в.	9. б.
2. а.	10. в.
3. б.	11. б.
4. в.	12. а, б, г.
5. б, г.	13. б, в, г, д, е.
6. а, г, г.	14. б, г, д, е.
7. а, в.	15. в.
8. б, г, г.	16. а, б, в, д.

II. Дайте власну відповідь:

17. Назвіть види уяви, запропоновані видатним психологом Л. Виготським:

- а) сприймаюча уява, яка залежить від сприймання дійсності та пов'язана із зображенням конкретної ситуації;
- б) сприймаюча уява, заснована на конкретних спогадах;
- в) фантазуюча уява, що спирається на матеріал дійсності, проте спрямована на створення нереальних моделей;
- г) незображувальна уява, спрямована на добір зображувально-виражальних засобів кольору, звуку, форми тощо.

18. Назвіть прийоми спеціального тренування, за допомогою яких можна досягти належного рівня образного мислення:

- а) здійснювати оперування образом подумки;
- б) планувати свої дії подумки;
- в) "читати" і створювати прості схематичні зображення різноманітних об'єктів;
- г) орієнтуватися в просторі за допомогою простої план-схеми.

19. Назвіть види дитячого дизайну (за Г. Пантелєєвим):

- а) дизайн площинний (аплікативно-графічний);
- б) об'ємний (наочно-декоративний);
- в) просторовий (архітектурно-декоративний).

20. Назвіть форми організації навчання дошкільників художньої праці, що ґрунтуються на конструюванні:

- а) за заданою темою та задумом;
- б) за моделлю;
- в) за аналогією;
- г) за коментарем;
- г') за зразком.

21. Перелічіть орієнтовні критерії оцінювання робіт дітей з художньої праці:

- а) виразність (уміння володіння матеріалом, кольором, формою, композицією);
- б) творчість;
- в) сформованість навичок роботи з різними матеріалами.

III. Закінчіть визначення:

22. ... дизайном.

23. ... дизайном для дітей.

24. ... дитячим дизайном.

25. ... вправою.

26. ... розвивальним середовищем.

IV. Вставте пропущені слова:

27. ... новий, оригінальний ... .

28. ... дизайну.

29. ... кількістю учасників.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Акчурина-Муфтиева Н. М. Развитие детского творческого конструирования из бумаги : учеб. пособие / Н. М. Акчурина-Муфтиева. – Симферополь : Крымучпедгиз, 2003. – 187 с.
2. Білецький П. О. Мова образотворчих мистецтв / П. О. Білецький. – К. : Мистецтво, 1973. – 124 с.
3. Беленька Г. В. Види дитячої праці та її вплив на розвиток особистості у дошкільному віці / Г. В. Беленька // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2010. – № 1. – С. 4.
4. Беленька Г. В. Зростання дошкільника в праці / Г. В. Беленька. – К. : Шкільний Світ, 2010. – 112 с.
5. Божко Л. М. Виховання дитячої уяви у художніх образах / Л. М. Божко. – К. : Ін-т змісту і методів навчання, 1997. – 108 с.
6. Воропай Т. М. Виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньої праці / Т. М. Воропай // Бібліотечка вихователя дитячого садка. – 2003. – № 11–12, червень. – С. 11–13.
7. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк : кн. для учителя / Л. С. Выготский. – М. : Просвещение, 1991. – 90 с.
8. Габелко О. М. Взаємозв'язок розумового, морального та трудового виховання у педагогічній спадщині Джона Локка (1632–1704 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Габелко О. М. ; Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2010. – 22 с.
9. Гартвиг А. Ручной труд как метод обучения и воспитания в семье и школе / А. Гартвиг. – М. : Изд-во журнала "Педагогическое обозрение", 1912. – 58 с.
10. Гервас О. Г. Пропедевтика дизайн-освіти учнів 5–9 класів у процесі трудового навчання : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання" / Гервас Ольга Геннадіївна ; Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2006. – 235 с.
11. Голота Н. М. Врахування історичного досвіду професійної підготовки вихователя до організації ручної праці дітей при розробці сучасних технологій навчання студентів / Н. М. Голота // Теорія і практика дошкільної освіти в Україні : колект. монограф. / авт. колект.: З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. ; за заг. ред. Г. В. Беленької, М. А. Машовець. – К. : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. – С. 181–203.
12. Голота Н. М. Формування художніх і конструктивних умінь у майбутніх вихователів дошкільних закладів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Дошкільна педагогіка" / Голота Наталія Миколаївна ; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – 215 с.

13. Горунувич Е. Содержание и методика обучения детей 5–6-летнего возраста декоративной деятельности и ручному художественному труду / Е. Горунувич. – Минск, 1989. – 66 с.
14. Григорьева Г. Г. Развитие дошкольника в изобразительной деятельности / Г. Г. Григорьева. – М. : Просвещение, 1990. – 334 с.
15. Гульянц Э. К. Что можно сделать из природного материала / Э. К. Гульянц, И. Я. Базик. – М. : Просвещение, 1991. – 175 с.
16. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI ст.) – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
17. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.kr-admin.gov.ua>. – Назва з екрана.
18. Дизайн и дети : метод. реком. / авт.-сост. Л. А. Липина. – М. : ТЦ "Сфера", 2006. – 96 с.
19. Дитина. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк ; авт кол.: Г. В. Бєленька та ін. ; наук. ред. Г. В. Бєленька, М. А. Машовець ; Мін-во осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.
20. Дмитриев А. Е. Теория и практика формирования умений и навыков в системе начального обучения : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук / Дмитриев А. Е. – М., 1979. – 28 с.
21. Дмитриев А. Б. Научные основы обучения школьников труда / А. Б. Дмитриев ; под ред. Р. А. Медведева. – М. : Педагогика, 1970. – 294 с.
22. Дошкольная педагогика : учеб. пособие для студентов ; под ред. В. И. Ядэшко, Ф. А. Сохина. – М. : Просвещение, 1978. – 416 с.
23. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
24. Дьяченко О. М. Пути активизации воображения дошкольников / О. М. Дьяченко // Вопросы психологии. – 1987. – № 1. – С. 3–4.
25. Єськова Т. Л. Виховання працелюбності дітей дошкільного віку на заняттях з ручної праці (1917–1941 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Єськова Тетяна Леонідівна ; Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2010. – 224 с.
26. История педагогики : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. 2110 "Педагогика и психология (дошкольная)" / под ред. М. Ф. Шабаевой. – М. : Просвещение, 1981. – 367 с.
27. Івершинь А. Г. Формування проектно-художніх уявлень у старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Дошкільна педагогіка" / Івершинь А. Г. ; Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2000. – 21 с.
28. Казакова Т. Г. Изобразительная деятельность и художественное развитие дошкольников / Т. Г. Казакова. – М. : Просвещение, 1983. – 112 с.

29. Калініченко О. В. Композиція : метод. реком. до оцінки навч. досягнень слухачів підготовчих курсів / О. В. Калініченко. – К. : НАУ, 2008. – 39 с.
30. Калуська Л. В. Дивокрай : вибрані дидактико-методичні матеріали для працівників дошкільних закладів : у 2 кн. / Л. В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2005.
Кн. I. – 2005. – 320 с.
31. Калуська Л. В. Художня праця в дитячому садку / Л. В. Калуська. – К., 1995. – 72 с.
32. Калуська Л. В. Виховний вплив народних ремесел на формування особистості старшого дошкільника / Л. В. Калуська // Проблеми освіти. – 1997. – Вип. 7. – С. 23–24.
33. Кириченко Н. Т. Виховує мистецтво : активізація творчості дошкільників засобами мистецтва : метод. посіб. / Н. Т. Кириченко, Т. І. Науменко. – К. : Гроно, 1998. – 99 с.
34. Ковальов О. Є. Методика викладання декоративного мистецтва у початковій школі : навч. посіб. для вузів / О. Є. Ковальов. – Суми : Мрія, 1997. – 204 с.
35. Козліна О. В. Уроки ручної праці у дитячому садку та початковій школі / О. В. Козліна. – Х. : Ранок, 2007. – 64 с.
36. Козлова С. А. Дошкольная педагогика / С. А. Козлова, Т. А. Куликова. – М. : Изд. центр "Академия", 2001. – 416 с.
37. Комарова Т. С. Детское художественное творчество / Т. С. Комарова. – М. : Мозаика-Синтез, 2005. – 120 с.
38. Конструирование и детский дизайн: перспективно-тематическое планирование специально организованной деятельности детей дошкольного возраста / С. Г. Толкачёва и др. – Минск : Новое знание, 2010. – 96 с.
39. Коротеєва Е. І. Пальчикова гімнастика для юних художників / Е. І. Коротеєва // Цветной мир: изобразительное творчество и дизайн в детском саду и начальной школе : специализированный журнал для педагогов, гувернеров и родителей. – 2009. – № 2. – С. 54–55.
40. Корчинова О. В. Декоративно-прикладное творчество в детских садах / О. В. Корчинова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 128 с.
41. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк ; за ред. Л. М. Проколієнко. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
42. Котляр В. П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей : навч. посіб. / В. П. Котляр. – К. : Кондор, 2006. – 200 с.
43. Крамаренко А. М. Методика трудового навчання та художньої праці : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. напряму підготовки 6.010102 "Початкова освіта" / А. М. Крамаренко, К. І. Донських. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – Донецьк : ЛАНДОН-ХХІ, 2011. – 302 с.
44. Кругленко І. О. Формування естетичних почуттів молодших школярів засобами дитячої літератури в процесі гурткової роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" /

- Кругленко І. О. ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2011. – 24 с.
45. Крулехт М. В. Дошкольник и рукотворный мир / М. В. Крулехт. – СПб. : ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2005. – 160 с.
46. Кудрявцев В. Т. Смысл человеческого детства и психическое развитие ребенка : учеб. пособие / В. Т. Кудрявцев. – М. : УРАО, 1997. – 156 с.
47. Куцакова Л. В. Занятия с дошкольниками по конструированию и ручному труду : авторская программа / Л. В. Куцакова. – М. : Совершенство, 1999. – 240 с. : илл.
48. Левківський М. В. Історія педагогіки : підруч. / М. В. Левківський. – Вид. 2-ге, доповн. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 367 с.
49. Лернер И. Я. Проблемное обучение / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1974. – 64 с.
50. Луцан Н. І. Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну : навч. посіб. / Н. І. Луцан. – К. : Видавничий дім "Слово", 2009. – 172 с.
51. Максименко О. Розвиток мислення дітей на заняттях паперовою пластикою / О. Максименко // Мистецтво та освіта. – 2002. – № 3. – С. 35–37.
52. Максименко О. А. Дизайн и дети / О. А. Максименко. – Николаев, 2000. – 160 с.
53. Марапова Е. А. Дошкольное образование и дизайн: сотворчество в создании образовательной среды / Е. А. Марапова // Дошкольная педагогика. – 2008. – № 1. – С. 48–54.
54. Маркова Т. А. Воспитание трудолюбия у дошкольников : кн. для воспитателей дет. сада / Т. А. Маркова. – М. : Просвещение, 1991. – 112 с.
55. Масеев И. А. Эстетическая сущность художественного конструирования и его роль в формировании человека / И. А. Масеев. – М. : Высшее техническое художественно-промышленное училище, 1964. – 140 с.
56. Мельничук М. І. Виховання дітей дошкільного віку в трудовій діяльності (на матеріалі дошкільних закладів України кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Теорія і історія педагогіки" / Мельничук М. І. ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1995. – 27 с.
57. Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию : учеб. пособие для учащихся пед. уч-щ по спец. 03.08 "Дошк. воспитание" / Т. С. Комарова, Н. П. Сакулина, Н. Б. Халезова и др. ; под ред. Т. С. Комаровой. – 3-е изд., дораб. – М. : Просвещение, 1991. – 256 с.
58. Мухина В. С. Изобразительная деятельность ребенка как форма усвоения социального опыта / В. С. Мухина. – М. : Просвещение, 1981. – 240 с.
59. Національна доктрина розвитку освіти // Державний вісник України : зб. актів Верховної Ради, Президента та Кабінету Міністрів. – 2000. – № 9. – С. 8–13.
60. Нейтман Д. С. Вступ до мистецтва / Д. С. Нейтман. – К. : Мистецтво, 1994. – 342 с.

61. Неменский Б. М. Мудрость красоты / Б. М. Неменский. – М. : Просвещение, 1987. – С. 109–124.
62. Новикова И. В. Конструирование из природных материалов в детском саду / И. В. Новикова. – Ярославль : Академия развития, 2009. – 96 с.
63. Носаченко Т. Б. Формування в молодших школярів конструктивних умінь у процесі навчання образотворчого мистецтва і художньої праці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія та методика трудового навчання" / Носаченко Т. Б. ; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 22 с.
64. Образотворчі матеріали та обладнання для образотворчості: вимоги та поради // Дошкільне виховання. – 2005. – № 5. – С. 8–10.
65. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник / за заг. ред. Г. В. Сухорукової / Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота та ін. – К. : Видавничий дім "Слово", 2010. – 367 с.
66. Образцова О. М. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання ручної праці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 "Теорія та методика навчання" / Образцова О. М. ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2013. – 20 с.
67. Олексюк-Казо Л. М. Основи прикладної творчості : навч. посіб. / Л. М. Олексюк-Казо – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2006. – 201 с.
68. Опалюк О. М. Декоративно-прикладне мистецтво / О. М. Опалюк. – Кам'янець-Подільський : Медобори (ПП Мошак І. І.), 2002. – 34 с.
69. Пазиненко С. М. Розвиток творчих здібностей. Нетрадиційні заняття з художньої праці в старшій групі / С. М. Пазиненко. – Х. : Вид. група "Основа" : "Тріада+", 2007. – 112 с. – (Серія "ДНЗ. Розвивайка").
70. Пантелеев Г. Н. Детский дизайн / Г. Н. Пантелеев. – М. : КАРАПУЗ-ДИДАКТИКА, 2006. – 192 с.
71. Пантелеева Л. В. Художественный труд в детских садах СССР и СФРЮ / Л. В. Пантелеева, Е. Г. Каменев. – М. : Просвещение, 1987. – 286 с.
72. Панфилова Т. Ф. Обучение детей работе с природными материалами : методика и практика / Т. Ф. Панфилова. – М. : Школьная Пресса, 1989. – 48 с.
73. Парамонова Л. А. Теория и методика творческого конструирования в детском саду : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Л. А. Парамонова. – М. : Академия, 2002. – 192 с.
74. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
75. Пискун О. М. Дидактичні засади художньо-конструкторської підготовки майбутнього вчителя трудового навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Пискун О. М. ; Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2009. – 23 с.

76. Підкурманна Г. У світі прекрасного. Вчити розуміти мову мистецтва / Г. Підкурманна // Дошкільне виховання. – 1989. – № 4. – С. 11.
77. Пісоцький О. П. Проектування предметно-розвивального середовища у ДНЗ : навч. посіб. для студ. / О. П. Пісоцький, Л. М. Пісоцька. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – 57 с.
78. Планування роботи вихователя ДНЗ за Базовою програмою "Я у Світі" / уклад. Л. А. Швайка, О. А. Шевцова. – Х. : Основа, 2011. – 399 с. – (Серія "ДНЗ. Вихователю").
79. Поддьяков Н. Н. Новый подход к развитию творчества у дошкольников / Н. Н. Поддьяков // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 16–19.
80. Поддьяков Н. Н. Творчество и саморазвитие детей дошкольного возраста: концептуальный аспект / Н. Н. Поддьяков. – Волгоград : Перемена, 1995. – 48 с.
81. Познавательная активность в системе процессов памяти / под ред. Н. Чуприковой. – М. : Педагогика, 1989. – 188 с.
82. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2006. – 456 с.
83. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" (нова редакція) : у 2 ч. / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. ; наук. кер. О. Л. Кононко. – К. : ТОВ "МЦФЕР-Україна", 2014.
Ч. II. Від трьох до шести (семи) років. – 2014. – 452 с.
84. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку "Радість творчості" / Р. М. Борщ, Д. В. Самойлик. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 72 с.
85. Пухначева Е. Ю. Методика преподавания народного декоративно-прикладного искусства : учеб. пособие / Е. Ю. Пухначева. – М. : МГУКИ, 2000.
Ч. I. Педагогические основы. – 2000. – 82 с.
86. Пышьева Н. С. Развитие творческой активности старших дошкольников в процессе ручного труда : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Дошкільна педагогіка" / Пышьева Наталья Сергеевна. – М., 2009. – 243 с.
87. Роєнко Л. М. Прийоми стимулювання активності молодших школярів у предметно-перетворювальній діяльності / Л. М. Роєнко. – К. : Либідь, 2002. – 128 с.
88. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2001. – 288 с.
89. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 712 с.
90. Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання : вибрані твори : в 2 т. / С. Ф. Русова ; за ред. Є. І. Коваленко. – К. : Либідь, 1997.
Кн. 1. – 1997. – 128 с.

91. Савенков А. Исследовательские методы обучения в дошкольном образовании / А. Савенков // Дошкольное воспитание. – 2005. – № 12. – С. 3–12.
92. Самостоятельная художественная деятельность дошкольников / под ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Педагогика, 1980. – 208 с.
93. Сенсомоторное развитие дошкольников на занятиях по изобразительному искусству : пособие для педагогов дошкол. учреждений. – М. : Гуманитарный издательский центр "Владос", 2001. – 221 с.
94. Сенсорное воспитание в детском саду / под ред. Н. Н. Поддьякова, В. Н. Аванесовой. – М. : Просвещение, 1981. – С. 7–77.
95. Система эстетического воспитания в детском саду / под общ. ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Изд-во АПН, 1962. – 343 с.
96. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики / М. Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1984. – 96 с.
97. Скляренко Н. В. Основи дизайн-проекування дитячого простору : навч. посіб. для студ. спеціальності "Дизайн" / Н. В. Скляренко. – К. : Видавець Олег Філюк, 2014. – 248 с.
98. Сотська Г. І. Підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до навчання учнів основної школи художнього конструювання : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Сотська Галина Іванівна ; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – К., 2008. – 250 с.
99. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : Радянська школа, 1985. – С. 54–55.
100. Стриженко Л. Художня студія: розвиток творчих здібностей / Л. Стриженко // Дошкільне виховання. – 2007. – № 5. – С. 20–21.
101. Студія декоративного мистецтва // Дошкільне виховання. – 2006. – № 11 (12). – С. 8–10.
102. Суржанська В. А. Розвиваємо творчі здібності / В. А. Суржанська. – Х. : Вид. група "Основа", 2007. – 112 с.
103. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1980.
104. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол.: Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с.
105. Тарловская Н. Ф. Обучение детей конструированию и ручному труду в малокомплектном детском саду : кн. для воспитателя дет. сада / Н. Ф. Тарловская, Л. А. Топоркова. – М. : Просвещение, 1992. – 159 с.
106. Тименко В. П. Дошкільна дизайн-освіта: первинна діагностика обдарованості : метод. посіб. / В. П. Тименко, Л. Л. Єніна, Л. М. Савченко. – К. : ТОВ "Інформаційні системи", 2011. – 433 с.
107. Тименко В. П. Методика трудового навчання: технічної і художньої праці. Теоретичні засади і емпіричний досвід початкової дизайн-освіти :

- метод. посіб. / В. П. Тименко, В. В. Вдовченко. – К. : Інформаційні системи, 2009. – 332 с.
108. Трудовое воспитание в детском саду / под ред. В. Г. Нечаевой. – М. : Просвещение, 1964. – 188 с.
109. Українське дошкілля. Програма розвитку дітей дошкільного віку / О. І. Білан та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 264 с.
110. Улюкаєва І. Г. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навч. посіб. / І. Г. Улюкаєва. – Вид. 3-тє, доповн. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. – 238 с.
111. Улюкаєва І. Г. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки в Україні : навч. посіб. / упоряд. І. Г. Улюкаєва ; за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Вид. 3-є, доповн. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. – 213 с.
112. Уріс І. Нариси з історії зарубіжного дизайну: новий та новітній час : навч. посіб. / І. Уріс. – Кривий Ріг : Ол-прес, 2008. – 281 с.
113. Флєрина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольников / Е. А. Флєрина ; под ред. В. Н. Шацкой. – М. : АПН РСФСР, 1961. – 334 с.
114. Хаярова А. В. Экспериментальная деятельность дошкольников как средство познания окружающего мира / А. В. Хаярова // Дошкольная педагогика. – 2012. – № 12, декабрь. – С. 12–15.
115. Холмянский Л. М. Дизайн : кн. для учащихся / Л. М. Холмянский, А. С. Щипанов. – М. : Просвещение, 1985. – 240 с.
116. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / від упоряд., вступ. нариси та упорядкув. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко ; за заг. ред. З. Н. Борисової. – К. : Вища школа, 2004. – 511 с.
117. Художественное творчество в детском саду : пособие для воспитателя и музыкального руководителя / под ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Просвещение, 1974. – 175 с.
118. Цюпак І. М. Конструювання як складова дитячого дизайну / І. М. Цюпак // Збірник наукових праць студентів Харківської академії дизайну. – 2010. – № 2. – С. 67–73.
119. Шевчук А. Дитина у світі культури: орієнтири до освітньої лінії / А. Шевчук // Дошкільне виховання. – 2012. – № 9. – С. 15–21.
120. Шингаркина Д. А. Воспитание трудолюбия у детей старшего дошкольного возраста в процессе ознакомления с миром взрослых : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Дошкольная педагогика" / Шингаркина Д. А. ; Челяб. гос. пед. ун-т. – Тольятти, 2009. – 20 с.
121. Шпільчак В. Дизайн в українській школі: проблеми та перспективи / В. Шпільчак // Мистецтво та освіта. – 2000. – № 3. – С. 2–7.
122. Щередина Н. И. Творческие работы в системе обучения детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования", 13.00.07 "Дошкольная педагогика" / Щередина Н. И. – М., 1997. – 18 с.

Додатки

Додаток А

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Аналіз художній – логічний спосіб вивчення твору, його розкладання на складові, кожна з яких окремо розглядається для того, щоб виділені складові поєднати за допомогою синтезу в ціле, збагачене новими знаннями.

Аплікація (від лат. *applicatio* – приєднання) – техніка виконання сюжетних або орнаментальних композицій на папері, картоні, полотні наклеюванням або нашиванням різнокольорових клаптиків паперу, тканини, шкіри та інших матеріалів, які створюють задуманий художній образ.

Асиметрія (гр. неспівмірність, невідповідність) – брак або порушення симетрії, несиметричність, нерозмірність, один із різновидів композиції, коли її елементи мають нерівнозначні функції; підпорядкування частини цілому. А – передумова динамічної побудови композиції, мальовничості форм, органічно пов'язані із симетрією. Більшість симетричних композицій включають асиметричні елементи.

Ахроматичні кольори (від гр. безбарвний) – кольори, які не мають кольорового тону, а тільки світловий (білий, сірий, чорний).

Багет (від фр. *baguette* – паличка) – різьблена або пофарбована планка для виготовлення рамок для картин та оздоблення стін.

Художнє проектування – естетизація промислового середовища.

Художнє конструювання – естетизація техніки. Творча діяльність зі створення технічних систем індустріальним способом відповідно до художніх і утилітарних закономірностей.

Види дизайну – дизайн промислових виробів, дизайн середовища, ландшафтний дизайн, дизайн для дітей, графічний дизайн, етнічний дизайн тощо.

Витинанки – паперові ажурні прикраси, витяті ножицями, вирізані ножом з білого або кольорового паперу. В. із середини ХІХ ст. оздоблювали хати в українських селах.

Вишивання – нанесення орнаменту або сюжетних зображень на тканину, шкіру; створення вишивки. Виконується вручну (голкою чи гачком) або за допомогою спеціальної машини.

Вишивка – один із найбільш поширених видів декоративного мистецтва, в якому орнаментальне та сюжетне зображення на тканині, шкірі, повсті виконується різними ручними або машинними швами. Основним матеріалом для виконання В. є нитки домашнього і фабричного виготовлення. Є дуже багато видів та технічних способів В. Найбільш поширені – хрестик, гладь, тамбур, вирізання, виколювання, мережка тощо. В. завжди тісно пов'язана із побутом народу, відображає його художні смаки й національну своєрідність.

Візерунок (пол. *wizerunek*) – загальна назва орнаментального мотиву або кількох мотивів, що мають завершену художню цільність.

Вінок – пластичний орнамент, прямолінійний або у формі кола, з рослинних елементів, квітів, фруктів, інколи обвитих стрічками.

Гама кольорова – визначення взаємозв'язку послідовного ряду кольорів та відтінків в образотворчому та декоративному мистецтві. Г. К. може поєднувати всі кольори спектру або частину їх. Див. КОЛОРИТ.

Гардероб – предмети одягу, пов'язані єдністю призначення й використання, доповнені аксесуарами.

Декор (фр. *decor*, від лат. *decoro* – прикрашаю) – система, художнє оформлення споруди (фасаду, інтер'єру) або виробів декоративно-ужиткового мистецтва в єдності з об'ємно-просторовою композицією.

Дизайн (від англ. *design* – проектувати, креслити) – художнє конструювання промислових виробів за законами краси й доцільності. У проектуванні естетично досконалих зразків побутових предметів, машин верстатів та інших засобів виробництва майстри Д. вирішують комплексні проблеми, пов'язані із психологією, естетикою, гігієною та психофізіологічним навантаженням людей, які користуються їхніми виробами. Крім виробів, проектуються й усі супутні їм предмети у різноманітних зв'язках із іншими процесами, в яких вони беруть участь.

Дизайн графічний – проектування символів-знаків, логотипів, послуги дизайнерів, що проектують поліграфічну продукцію, тощо.

Дитячий дизайн – діяльність (художньо-перетворювального, конструктивного та декоративного характеру), в яку включені самі діти. Цей вид дизайну багато в чому подібний до ручної художньої праці. В основі дитячого дизайну лежить художнє конструювання, моделювання, малювання, ліплення та декоративне оздоблення.

Дизайн для дітей – вид художньої діяльності, спрямованої на створення дорослими комфортного для дитини матеріального середовища.

Дизайн середовища – дизайн архітектурного середовища (інтер'єр-екстер'єр), послуги дизайнерів, що проектують художні свята, виставки тощо.

Доповнюючі кольори, комплектарні кольори – два кольори спектра, які при змішуванні справляють оптичне враження білого світла. Д. к. до червоного є блакитно-зелений, до жовтого або оранжевого – блакитний, до жовто-зеленого – фіолетовий.

Експозиція (від лат. *expositio* – виставляння напоказ) – систематизоване розміщення експонатів на виставках або у музеях.

Експонат (від лат. *expono* – виставляю) – твір мистецтва, який виставляють для огляду на виставці або у музеї.

Ескіз (фр. *esquisse*) – попередній рисунок чи модель невеличких розмірів, що фокусує задум художнього твору або окремої його частини. Інколи Е. може бути самостійним художнім твором, особливо у тих випадках, коли оригінал не зберігся або поступається художньою вартістю.

Інтер'єр (від фр. *interieur* – внутрішній) – відносно замкнений, організований у функціонально-естетичному відношенні простір всередині будівлі. Складається з приміщення (стін, підлоги, стелі) та обладнання (меблів, картин, килимів, освітлювальних приладів тощо). І. є синтезом різних видів мистецтва, підпорядкованих архітектурі будівлі. Його характер змінюється відповідно до зміни архітектурного стилю.

Колір – 1) Один із основних засобів образотворчого та декоративного мистецтва, що відображає у поєднанні зі світлотінню світловий тон предмета, забарвлення; 2) Якість окремого кольорового тону в ансамблі художнього твору або мотиву.

Колірна гама – в образотворчому і декоративному мистецтві – низка взаємозв'язаних відтінків кольору із одним домінантним.

Колорит (іт. *coloritio*, від лат. *color*) – гармонійне поєднання кольорів як один із засобів зображення дійсності і розкриття змісту твору у різних видах мистецтва. К. є одним із найважливіших художніх засобів емоційного впливу на глядача.

Кольорознавство – галузь знань, яка об'єднує систематизовану сукупність даних фізики, фізіології, психології та естетики, що стосуються питань сприйняття, впливу, вимірювання, систематизації кольору.

Композиційне формоутворення – досягнення гармонії структурних зв'язків між людиною і річчю, що включена в процес життєдіяльності.

Композиція (від лат. *composition* – складання, створення) – будова художнього твору, зумовлена його змістом, характером і призначенням; певною мірою визначає його цілісне сприйняття. К. – найважливіший організуючий компонент художнього твору у пластичних видах мистецтва. К. об'єднує елементи побудови художньої форми: реальне чи ілюзорне, формування простору та об'єму, симетрію й асиметрію, масштаб, ритм і пропорції, нюанс і контраст, перспективу, групування співвідношень цілого та деталей, колористичне вирішення тощо. К. організовує як внутрішню побудову твору, так і його співвідношення з навколишнім середовищем; координує сприйняття глядачем.

Контур (нім. *kontur* – обрис) – окреслення зображуваного (постаті, предмета, орнаменту); обрис К. є одним із засобів увиразнення зображуваного.

Костюм (фр. *costume*) – комплект одягу з двох або трьох частин. В к. виразно проявляються соціальна, національна та індивідуальна характеристики людини, її вік, стать, характер, естетичний смак тощо.

Креативність (від лат. *creation* – творення) – творчі можливості (здібності) людини, що можуть виявлятися у мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість у цілому чи її окремі сторони, продукти діяльності.

Критерії оцінки – вимоги до якості виробів, зафіксовані у стандартах або технічних умовах, а також базові зразки, які є мірилом якості виробу.

Макет (фр. *maquette* – попередній взірець) – у широкому розумінні – імітація, зовнішня подоба об'єкта. М. виготовляють із різних, переважно легких матеріалів – паперу, пап'є-маше, картону, гіпсу, дерева тощо.

Манекен (фр. *mannequin* – чоловічок) – фігура з пластику, дерева, гіпсу у формі людської постаті. За призначенням бувають виставкові та кравецькі, для показу та примірювання одягу.

Методика – галузь педагогічної науки, яка вивчає теоретичні аспекти виховання та навчання якогось предмета.

Модель (фр. *modele* – взірець, норма) – виріб, з якого знімається форма для відтворення в іншому матеріалі. У художньому конструюванні (дизайні) – взірець, що служить еталоном, стандартом для масового виробництва.

Моделювання – дослідження певних явищ, процесів або систем об'єктів шляхом побудови та вивчення моделей.

Мотив (фр. *motif* – рухаю) – елемент, покладений в основу композиції художнього твору, зокрема декоративно-ужиткового мистецтва.

Нюанс – в образотворчому мистецтві – ледве помітний перехід від одного кольорового тону в інший (в живопису); від однієї світлової градації в іншу (у скульптурі, графіці). Сукупність відтінків застосовується для досягнення більш тонкого моделювання об'єкта зображення.

Об'єкти дизайну – промислові вироби (виробниче обладнання, побутова техніка, меблі, посуд, одяг тощо), елементи й системи міського, виробничого, житлового середовища; візуальна інформація, функціонально-споживчі комплекси тощо.

Одяг – у широкому розумінні – повний комплект носильних речей, що включає білизну, головні убори, верхній одяг, рукавички, взуття тощо.

Пап'є-маше (фр. *papier-mâché* – зібганий папір) – паперова маса з клеючими речовинами та наповнювачами, з якої роблять іграшки, театральну бутафорію, вироби ужиткового мистецтва тощо.

Пропорції (від лат. *proportio* – співвідношення, розміреність) – співвідношення за розміром елементів художнього твору, а також окремих елементів і всього твору в цілому.

Ритм (від гр. – помірність, узгодженість) – рівномірне чергування упорядкованих елементів (звукових, мовних, зображальних), наприклад орнаментальний Р., ритмічна будова форми.

Ручна праця (у ДНЗ) – практична діяльність, яка включає у свій обсяг і художню працю, має більш практичну спрямованість, передбачає формування у дошкільників життєво необхідних трудових умінь і навичок, привчає дітей використовувати їх у повсякденному житті.

Симетрія (гр. *summetria* – гармонія, розмірність) – розміщення точок або частин предмета у просторі, коли одна половина є ніби дзеркальним відображенням другої (наприклад, симетрична побудова елементів орнаменту).

Синтез мистецтв (від гр. – поєднання) – органічний взаємозв'язок і поєднання різних видів мистецтва в єдине художнє ціле, яке естетично організовує матеріальне й духовне буття людини.

Сприймання художнє – вид художньої діяльності, спрямований на цілісне осягнення художнього твору як естетичної цінності, що супроводжується естетичними переживаннями та асоціативними уявленнями.

Стиль (лат. *stilus*, тут – паличка для письма) – сукупність ознак, що характеризують мистецтво певного часу та напрямку; індивідуальна манера художника чи майстра декоративно-ужиткового мистецтва.

Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні й духовні цінності суспільного значення.

Творчість художня – свідомий процес пізнання, естетичної оцінки та перетворення життєвого матеріалу на завершену художньо-образну систему твору мистецтва.

Текстура (від італ. *textura* – тканина, зв'язок, будова) – природній малюнок на поверхні матеріалу (наприклад, дошки). Багатство текстури значною мірою визначає цінність матеріалу у виготовленні художніх виробів.

Тектоніка – функція художнього твору, яка сприймається у відповідному відчутті міцності та вагомості через організацію матеріалу, конструкції, форми, кольору, освітлення та інших засобів виразності.

Традиції (лат. *traditio* – передача, звичка) – у мистецтві – художні досягнення минулого, які творчо використовуються у розвитку сучасної духовної культури.

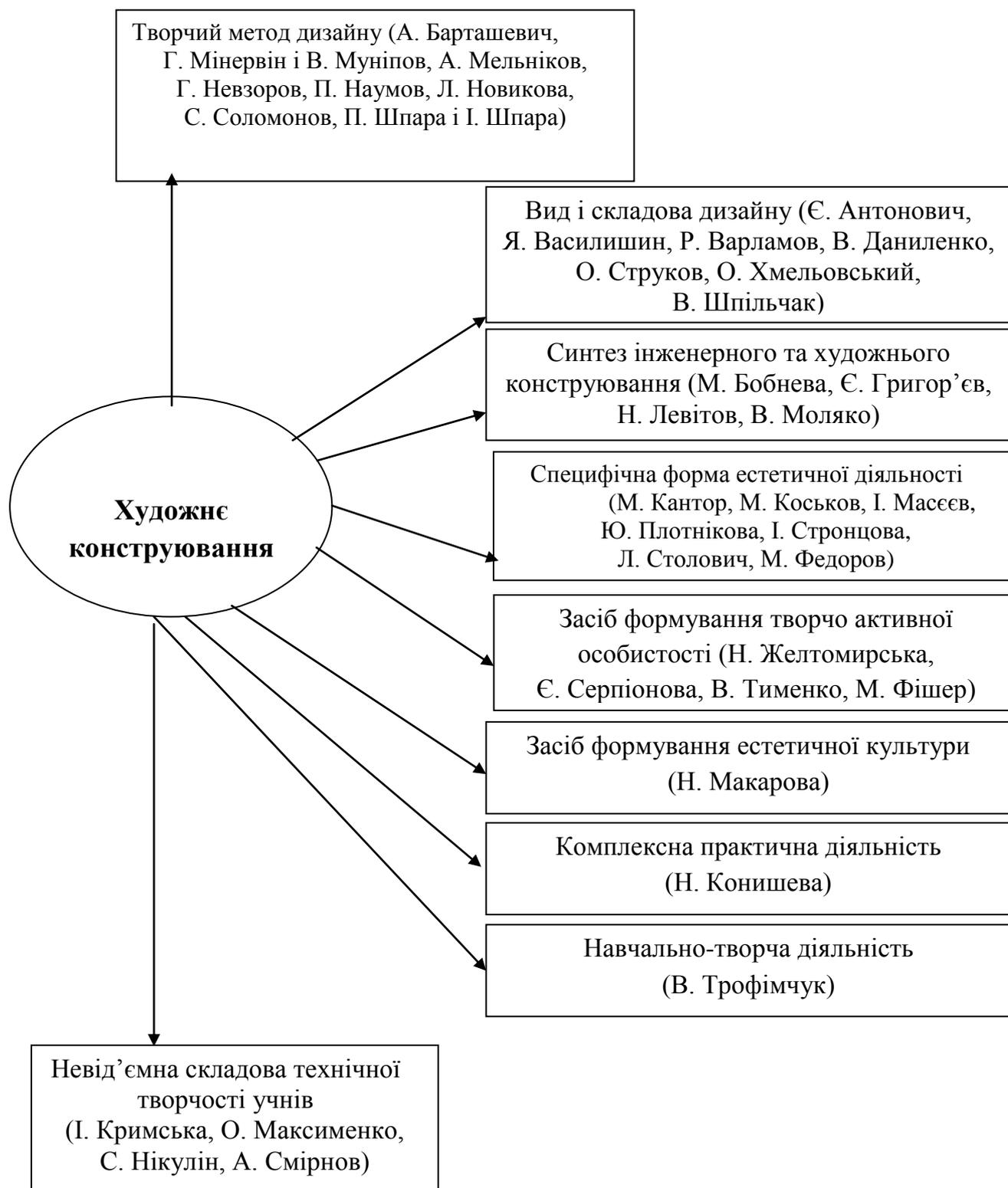
Уміння – засвоєний суб'єктом спосіб виконання дії у звичних і змінених умовах, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок.

Фактура (лат. *factura* – оброблення, побудова) – спосіб подачі, формування поверхні твору – *природна та технологічна* (різання, кування, тесання, шліфування), або виготовлення самих творів – вишивання, ткання, плетіння. Може бути гладкою, шершавою, матовою, глянцевою, зернистою тощо. З поняттям про фактуру тісно пов'язано поняття про структуру твору.

Форма (від лат. *forma*) – зовнішні обриси, зовнішній вигляд, контури предмета; зовнішнє вираження якогось змісту.

Художнє виховання – складова естетичного виховання; процес формування засобами мистецтва естетичного сприймання, уміння розуміти й оцінювати твори мистецтва, творити у різноманітних галузях мистецтва за законами краси.

Художня праця (у ДНЗ) – вид практичної діяльності, яка спрямована на розвиток у дітей дошкільного віку естетичного сприйняття навколишнього світу, початкових творчих здібностей, перших умінь і навичок у галузі художнього конструювання, виникнення інтересу до дизайну.

Рис. 11. Наукові підходи до визначення сутності поняття "художнє конструювання" (за Г. Сотською)

ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ за віковими групами

Середня група

Ознайомити дітей з *конструктивними та декоративними властивостями* паперу і картону, їх різновидами. *Учити складати* паперові прямокутники вдвоє, *рівняти* сторони аркуша, *розгладжувати* лінії згину; *виготовляти книжечки* із зігнутих аркушів, *прикрашати* їх аплікаціями, малюнками. У вільний час *виготовляти іграшкові меблі* з використанням картонних і сірникових коробок, катушок.

Орієнтовні вироби: намисто або віночок із різнобарвних паперових кульок, будка, вагон, будиночок.

Виготовляти і випробовувати іграшки, пов'язані з використанням вітру, води, піску. *Конструювання* з піску башти, гірки, своєї вулиці тощо. *Стимулювати* спільну конструкторську діяльність.

Ознайомлювати з виробами з природного матеріалу, виготовлених старшими дітьми. *Звертати увагу* на форми листочків, шишок, гілочок. *Збирати природні матеріали* для гербарію і поробок.

Орієнтовні вироби: грибок із шишки і половинки горіха; пташечка із двох з'єднаних шишок; човник із горіха; гілочки із шматочка берести тощо.

Виготовляти м'які іграшки найпростішої форми з поролону, *прикрашати* їх. Навчити плести декоративні шви з кольорових шнурків на папері або картоні, підбирати кольори ниток і плести "косички". Тематику робіт добирає вихователь.

Будуємо, майструємо, творимо. Ускладнювати й удосконалювати конструкторську діяльність дітей. *Навчати орієнтуватись* у просторі (ліворуч – праворуч, близько – далеко, попереду – позаду). *Звертати увагу* на якість створених конструкцій. *Підтримувати і розвивати* дитячу допитливість. *Учити добирати* деталі конструктора з урахуванням розміру, форми, кольору. *Урізноманітнювати* способи поєднання деталей. У ході конструювання *ознайомлювати* з призмою, циліндром, бруском (довгим, коротким, широким, вузьким), пластинами. *Вчити нарощувати* висоту макетів будівель з одночасним збільшенням їх параметрів за довжиною і шириною. *Звертати увагу* на залежність міцності конструкцій від способу розміщення деталей на площині. *Учити* разом з вихователем *планувати* послідовність конструкторських дій, давати назви конструкціям.

Орієнтовні конструкції: міст через Дніпро; Золоті ворота; башта; симетрична огорожа; гараж; наша вулиця тощо.

Старша група

Папір. *Формувати інтерес* до роботи з кольоровим папером. *Розвивати вміння* згинати, складати, розгладжувати, клеїти папір, *виготовляти* з нього як плоскі, так і об'ємні вироби естетично привабливого вигляду. *Ознайомити з шаблоном.* *Вчити виготовляти* фігурки звірів, здійснювати наклеювання і домальовування очей, носика, вух, вусів тощо; виготовляти вироби за шаблоном, вирізати деталі по контуру.

Орієнтовні вироби: кораблик, корзина, сарай, гараж, казковий будиночок, ялинкові прикраси (птахи, метелики, літаки, собачки, котики, вовки, лисиці) тощо.

Картон. *Ознайомити з набором кольорового картону.* *Вчити виготовляти* рухомі іграшки-гойдалки із картонних конусів, циліндрів.

Природні матеріали. *Розвивати інтерес* до роботи з природними матеріалами, *розширювати уявлення* дітей про флористику. *Вчити збирати, засушувати, зберігати* природні матеріали, *виготовляти* вироби з них. *Ознайомити з обладнанням* для роботи з природними матеріалами.

Будуємо, майструємо, творимо. *Розширювати і поглиблювати зміст* конструкторської діяльності. *Викликати інтерес* до способів творення будівель та їх різновидів. *Учити виготовляти* з деталей будівельного конструктора макети технічних об'єктів, самостійно *розв'язувати* конструкторські завдання, *замінити* одні деталі іншими. *Ознайомлювати* з новими деталями.

Учити орієнтуватися у формах (пластини довгі й короткі, товсті й тонкі, плоскі, прямокутні, овальні, круглі, трикутні; бруски, циліндри) та розмірах деталей (високі, низькі, довгі та ін.). *Звертати увагу* дітей на залежність конструкторських властивостей деталей від їх форм.

Створювати різні умови для конструювання: за зразком із наданих деталей, за зразком із самостійно вибраних деталей, за малюнком, фотографією, за власним задумом.

Учити об'єднувати споруди єдиним задумом, створювати колективні будівлі або моделі за опорними схемами, оцінювати надійність, міцність, зовнішню привабливість, оригінальність конструкцій. Застосовувати елементи гри в процесі конструювання. Стимулювати творчу ініціативу, фантазію, винахідливість.

Орієнтовні конструкції: вантажівка, фургон, автомобіль, гараж із двома в'їздами для різних за розміром машин, міст, будинок, вулиця, літак, аеродром, театр, палац спорту.

ДИТЯЧІ ПОРОБКИ З РІЗНИХ ВИДІВ МАТЕРІАЛІВ (за Л. Калуською [30, с. 296–303])

Папір

1. Килимок

Один аркуш кольорового паперу прямокутної форми беруть за основу, нарізають кольорові стрічки з паперу. Цю трудову дію виконують самостійно. Барвисті стрічки переплітають і переплетений килимок фіксують клеєм по основі.

2. Закладки для книжок

Способи плетіння залишаються ті самі, що й при виготовленні килимків, тільки у даному разі вужча основа і більш вузькі стрічки. Один кінець закладки можна прикрасити (вирізати і наклеїти квіточку та ін.). За зразок пропонують кілька малюнків. Прийоми виготовлення закладок не показують.

3. Іграшки-забави з рухомими кінцівками

За шаблонами діти вирізають з тонкого картону деталі і з'єднують їх. Спочатку вихователь показує іграшку в дії і пропонує зробити подібну. На дошці вивішують схему, на якій зображені деталі до кількох іграшок. Перед дітьми лежать різні шаблони, тонкий кольоровий картон, дротик в оболонці, обрізки кольорового паперу у конвертах. Вихователь пропонує зробити іграшку за зразком або придумати свою. Показує і пояснює, як скріпити частини (шилом або цвяхом роблять дірочки, що слугують місцем з'єднання деталей).

4. Мозаїка

Для виготовлення мозаїчного панно потрібні такі речі: великий картон, що слугуватиме його основою, клаптики кольорового паперу, олівець, ножиці, клей, обладнання для клею, копіювальний папір. Зробити ескіз малюнка і перевести його через копіювальний папір на картон. Клаптики кольорового паперу розмістити на малюнку, відповідно дібравши кольори та їхні відтінки. Наклеювати по частинах.

5. Декоративне панно з листівок

Три однакові листівки поділити на смужки завширшки 1 см. З картону вирізати дві смужки завширшки 1 см і склеїти драбинку. Ширина драбинки повинна дорівнювати ширині листівки, а довжина – довжині альбомного листка. Нарізані смужки наклеюють на драбинку, а внизу роблять китиці.

Примітка. Кожну з трьох листівок нарізають окремо і відрізані стрічки нумерують. На драбинку наклеюють спочатку три перші стрічки, потім три другі й так далі.

6. Панно на крузі "Бузок"

Підготувати картонний круг (Д = 15–20 см), нарізати кружечки (Д = 1 см) з білого, синього, бузкового паперу.

На крузі малюють ескіз гілки бузку. На стержень від ручки беруть кружечок кольорового паперу, виділяють у ньому центр і згинають до середини довільно. Не знімаючи зім'ятого кружечка зі стержня ручки, вмочують у клей і переносять на ескіз на крузі. Після наклеювання стержень обережно виймають. Так роблять доти, поки ескіз не буде заповнений.

7. Декоративні квіти

Для квітів необхідно мати цигарковий або гофрований різнокольоровий папір, ножиці, клей, маленькі камінчики, дротик в оболонці із зеленого пластика.

Примітка. Якщо немає гофрованого паперу, то його можна зробити з тонкого кольорового паперу.

Підібрати кольори і відповідний розмір паперу квадратної форми. Накласти різнокольорові гофровані квадрати один на одного (два-три шари. Це можуть бути кілька кольорів або один з відтінками), знайти середину і перемотати дротиком, краї скріпити клеєм. Відділити кожен шар і розправити. Щоб одержати квіти гвоздики, потрібно припідняти краї складок, обрізати ножицями краї і зробити кілька надрізів по лініях згину (тобто гофровках) до середини. Це надасть квітці розпушеного вигляду. Для отримання квітів жоржини кольоровий папір нарізають на квадрати (3х3 см). З кожного квадрата формують конус. Підготовлені конуси наклеюють на картонний круг вершинами до центру.

8. Вертушка. Для невеликих предметів, виготовлених власноручно, використовують щільний папір квадратної форми, який складають у трикутники. За лініями діагоналей роблять надрізи, не доходячи до центру 10–15 мм. Потім з'єднують у центрі чотири кути і закріплюють предмет цвяшком.

9. Їжак. Використовують сірий глянцевиий папір. З картону вирізають овал. З глянцевого паперу вирізають коло радіусом 5–6 см. Принцип роботи той самий, що і при виготовленні жоржин.

10. Півник. Для невеликого предмета краще використати оксамитовий папір різних кольорів. Іграшка складається з таких деталей: тулуб, голова, два крила, хвіст, гребінець, дзьоб, підставка. Тулуб і голову вирізають з паперу однакового кольору. Кінці смужок щільно намазують клеєм і згортають у кільце. Голову і тулуб склеюють разом. Крила і хвіст можуть відрізнятися за кольором, але повинні бути з паперу одного ґатунку. Крильця вирізають за шаблоном. Прикріплюють гребінець, хвостик, дзьобик, очі. Готовий невеликий предмет прикріплюють па підставці з паперу. Можна виготовляти

чимало іграшок із циліндричних, прямокутних і конусоподібних форм. Це залежить від творчості вихователя та дітей.

Картини і панно із засушених рослин

Виготовляють ескіз майбутньої картини чи панно, переносять його на вибраний фон, основу і відповідно до нього добирають засушені рослини. Для наклеювання потрібен клей ПВА, ВФ та інші, крім казеїнового, силікатного канцелярського (від них листки тьмяніють).

Коренепластика

Зібрані під час прогулянки сухі корінці й гілочки дерев добре почистити, промити у воді, просушити. А далі – фантазія і творчість вихователя та дітей зроблять свою справу. Додавши якісь деталі до коріння, можна одержати надзвичайно цікавій оригінальні вироби.

Аплікація та вироби з соломки

Створюють ескіз аплікації. Папір змащують клеєм і накладають підготовлену соломку. Кінці соломки не повинні виходити за лінію ескізу. Потім повертають заготовку на виворітний бік і за контурною лінією обрізають ножицями зайвий папір разом із соломкою. Цим досягається гарна якість роботи. Для основи беруть темний фон. Це може бути також тканина, натягнена на рамки, або фанера. Підготовлені фрагменти кладуть на основу, знаходять найкраще композиційне розташування і приклеюють. До готового невеликого предмета з виворітного боку приклеюють петельку для підвішування.

Солом'яний бичок. Жмут соломки складають навпіл, перев'язують нитками, де повинна бути мордочка і шия. Виділивши шию, ділимо цей жмут навпіл і перев'язуємо нитками дві передні ноги. Інший, дещо довший жмут, соломи згинаємо навпіл і приставляємо до шиї. Перев'язуємо нитками. Кілька соломинок залишаємо для хвостика, а задню частину тулуба теж перев'язуємо нитками. Від хвостика, розділивши соломку на дві рівні частини, формуємо ноги бичка. Їх теж фіксуємо нитками.

Солом'яна стайня для бичка. З паперу роблять викрійку бічних стін стайні за принципом виготовлення коробочки. Олівцем позначають вікна і двері, вирізають їх, після чого стіни склеюють клеєм ПВА. Заздалегідь підготовлену соломку розрізають уздовж і наклеюють на пергаментний папір. За допомогою умовної мірки переносять розміри стін на наклеєну на пергаментний папір соломку, вирізають деталі й наклеюють на стінки стайні. Дах

вирізають окремо з того самого паперу, що і стіни, обклеюють соломною і прикріплюють до стін.

Солом'яна лялька. Солому однакової довжини збирають у пучечок завтовшки 4–6 см, згинають навпіл і, трохи відступивши від верхівки (орієнтовно на 2 см), пучок перев'язують кілька разів міцною ниткою. Це – голова. Потім з обох боків пучка виділяють невелику кількість соломинок для рук, кінці обрізають і перетягують ниткою. Талію ляльки перетягують міцною ниткою, а низ розправляють – виходить спідничка. Лице ляльки малюють фарбою. Різноманітність солом'яних ляльок залежить від оформлення.

Солом'яний хлопчик. Його можна виготовляти аналогічно, як ляльку, але замість спіднички снопик соломи ділять навпіл (від талії) і внизу кожна половинка перев'язується міцною ниткою.

Сміливий вершник на коні. Коника виготовляємо так, як і солом'яного бичка, лише для хвоста залишаємо довший жмут соломи і робимо гриву. Вершником може бути солом'яний хлопчик.

Вироби з природного матеріалу

Песик. Підбирають два жолуді: великий – для тулуба і маленький – для голови, у першому шилом роблять шість отворів (для з'єднання шиї, ніг і хвоста), а в другому – один (для шиї). Потім виготовляють ноги. Для передніх ніг використовують загострені з двох кінців гілочки середньої довжини, а для задніх – дві короткі. У чотирьох чашечках жолудя у центрі роблять проколи шилом і в них вставляють гілочки. Далі ноги з'єднують з тулубом, для чого жолудь ставлять трохи похило так, щоб задніх ніг майже не було видно. Щоб ноги були більш стійкими, чашечки жолудів слід наповнити пластиліном. Ззаду вставляють коротку зігнуту гілочку. Це – хвостик. До голови пластиліном прикріплюють маленьку гілочку – ніс, з пластиліну також виліплюють очі й вуха, а для шиї використовують маленьку гілочку. Обережно з'єднують з тулубом.

Півник. З жолудя знімають шкірочку і ножем роблять прорізи вгорі і внизу. У щілину вгорі вставляють невеликий червоний листок (це гребінець), а знизу – крилатки клена (це борода). Дзьоб роблять із загостреної гілки, очі – з паперу або насіння. Їх приклеюють за допомогою клею. Для тулуба беруть велику видовжену шишку, в якій шилом роблять дірочку для шиї, а внизу – два отвори для ніг і кілька дірочок для хвоста. Дірочки роблять і у двох чашечках. Коротку вузьку гілочку загострюють з обох кінців і нею з'єднують тулуб та голову. Гілочки-ноги загострюють з обох кінців і вставляють їх одним кінцем в отвір шишки, а другим – у чашечку жолудя. У шишку вставляють кілька пір'їнок для хвоста.

Поробки з викидного матеріалу

Бичок. Іграшку роблять коричневого кольору. Вона складається з двох коробок. Коробку накладають на коробку, наполовину зміщуючи вперед одну з них, що слугуватиме за голову. Малюють очі й вуха, приклеюють ноги і хвіст, роги.

Із коробок для сірників можна зробити дівчинку, клоуна, зайця та ін.

Дракончик. Для роботи використовують різні матеріали. Тулуб і голову роблять з пінопласту. Якщо цього матеріалу нема, то використовують коробку для сірників, заздалегідь обклеївши її кольоровим папером. Для лапок використовують чотири ковпачки від тюбиків зубної пасти, шию роблять з вільної від ниток шпульки. Деталі з'єднують клеєм ПВА, очі вирізають з цупкого паперу, а дрібні деталі домальовують фломастером.

Літак. З паперу виготовляють крило, стабілізатор і киль. Крило змащують посередині клеєм, кладуть на нього порожній стержень від кулькової ручки, а вгорі накладають змащену клеєм паперову стрічку завдовжки до 30 мм, добре стискають деталі. Вирізаний з паперу стабілізатор вводять у надріз стержня (стабілізатор змащений клеєм), виготовляють хвіст і приклеюють.

Невеликі предмети з кришок від пляшок. З цих кришок можна зробити чимало цікавих іграшок-сувенірів. Для з'єднання деталей використовують клей "Марс", "Фенікс", "Момент-1". Кришки обклеюють кольоровим папером відповідно до задуму, а потім малюють очі, рот, ніс та інші елементи. Для зайчика треба мати шість кришечок: дві – на лапки, по одній – на голову і тулуб, дві зігнуті до середини – на вушка.

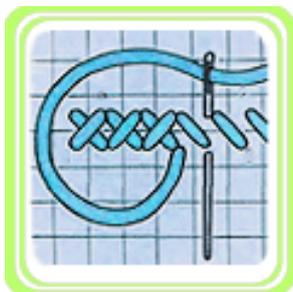
Для жабки потрібно п'ять кришок: три кришки складають трикутник, а дві склесні з одного боку і прикріплені до трикутника. Це голова і тулуб жабки. Доклеїти очі з паперу – і жабка готова.

Іграшки з поролону. Їх виготовляють перев'язуванням прямокутних або квадратних форм, надаючи вигляду певної тварини або предмета.

Невеликі предмети з яєчних шкаралупок. З них можна виготовляти клоунів, поросят та ін. Якщо порожнє яйце розмалювати і приклеїти капелюх – вийде клоун; якщо поставити горизонтально, зробити з картону ніжки, а з дротика хвостик, приліпити вушка і розмалювати очі, ніс – вийде симпатична свинка. За таким же принципом можна зробити кумедне мишеня.

**ОРІЄНТОВНЕ ПЕРСПЕКТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ
ЗАНЯТЬ З ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ У СТАРШІЙ ГРУПІ ДНЗ
(робота з тканиною)**

*Проводиться з групами дітей (по 6–8 осіб)
на заняттях та у позазаняттєвий час*

Термін виконання	Тема	Мета	Матеріал
Вересень	Ознайомлення дітей із ниткою та голкою	Вчити дітей вслювати нитку в голку, правильно зав'язувати вузлик. Вчити правильно зберігати усі приладдя для шиття й обережно ними користуватися	Нитки муліне, голка для вишивання
Жовтень	Стежки на картоні	Вчити не тягнути нитку, правильно тримати голку	Картон із заздалегідь підготовленими отворами, голка, нитка
Листопад-грудень	Ознайомлення зі швами: – "голкою вперед"; – "голкою назад"	Продовжувати вчити вишивання на картоні по отворах. Вчити підбирати нитки за кольорами	Картон із заздалегідь підготовленими отворами, голка, нитка
Січень-лютий	Зшивання клаптиків тканини	Вчити дітей рівно співставляти та утримувати при шитті клаптики тканини. Вчити шити рівними невеликими стіжками. Вчити шити на тканині швом "голкою вперед"	Клаптики тканини, голка, нитка
Березень-травень	Опанування шва "через край"	Удосконалювати навички роботи з клаптиками тканини за відповідними розмірами та контурами. Вчити шити на тканині швом "голкою вперед". Закріпити навички шиття трьома вивченими швами. Розвивати окомір, посидючість, охайність	Клаптики тканини, голка, нитка

КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ З ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ
СТАРША ГРУПА

Заняття № 1

Тема заняття "Казкові герої лісу"
(робота з природним матеріалом)

Вид заняття: комплексне.

Освоєння БКДО: освітні лінії "Дитина у світі культури", "Дитина у природному довкіллі".

Тип заняття: узагальнення набутих і формування нових знань.

Програмовий зміст:

Освітня мета: продовжувати вчити дітей робити поробки за малюнком, з'єднувати різний матеріал у загальній роботі, удосконалювати уміння скріплювати за допомогою паличок і пластиліну.

Розвивальна мета: розвивати в дітей творчу уяву, фантазію, продовжувати розвивати у дітей бажання займатися ручною працею, використовуючи навички роботи з природним матеріалом.

Виховна мета: виховувати художній смак, посидючість, увагу, спостережливість; виховувати турботливе ставлення до об'єктів природи, охайність під час роботи.

Оснащення

Матеріали та інструменти: шишки ялинові, соснові, вільхи, каштана, жолуді, черепашки, крилатки ясена, шкаралупа волоських горіхів, пух та пір'я птахів, кісточки слив, оливок, абрикосів, мох, різне насіння. Шапочки звірів.

Зоровий ряд: макет "Зимовий ліс".

Аудіоряд: записи голосів птахів, шуму лісу.

Попередня робота вихователя з дітьми

Читання української народної казки "Ох", ознайомлення з поняттям "гербарій" та технологією створення гербарію.

ХІД ЗАНЯТТЯ

До групи входить Лісовичок, вітається з дітьми.

Лісовичок. Я прийшов до вас здалека. Вгадайте, де я живу:

Дім з усіх боків відкритий,
Він зеленим мохом вкритий,
Йди хутчіш до мого дому,
Ти дива побачиш у ньому. (Ліс)

У моєму заповідному лісі яких тільки чудес не буває. Та ось біда, кудись всі звірі та птахи поділися! А я хотів їх запросити на ялинку на Новий рік! Діти, може, ви знаєте, де вони?

Діти висловлюють свої припущення.

Лісовичок. Малята, а хто з вас знає вірші про мій чарівний зимовий ліс?

Діти читають вірші.

Лісовичок. Любі мої, я вам в подарунок приніс куточок лісу. Він не простий, а чарівний. Тільки допоможіть мені знайти в ньому моїх друзів.

Віддає вихователю макет зимового лісу.

Лісовичок непомітно повільно йде.

Вихователь. Діти, а я знаю! Ми можемо змайструвати їх, а вони напевно оживуть. Адже ліс-то чарівний.

*Вихователь разом з дітьми розглядає макет,
і знаходять на ньому зображення Лісовичка.*

Вихователь. Ой, діти! А Дідусь Лісовичок і справді чарівний. Дивіться куди він перебрався! А з чого ми будемо майструвати його друзів?

Діти перераховують.

Я знаю, ви любите працювати, а які прислів'я та приказки про працю ви знаєте?

Діти перераховують.

А кого ви будете майструвати? Подумайте і скажіть! А я про них вам загадки загадаю.

Вихователь озвучує заздалегідь приготовані загадки про лісових жителів.

Отже, починаємо майструвати різні кумедні вироби – це й будуть наші лісові звірятка.

Самостійна робота дітей під музику.

По закінченні роботи діти ставлять вироби на загальний макет.

Вихователь. Як багато у Лісовичка друзів!

Ви старалися, майстрували,

свої сили докладали!

Тож роботу діточок

Схвалить наш Лісовичок!

Діти! Подивіться, який чарівний ліс! (*Музика.*) Та хіба це ліс! Це казка, сповнена чудес. Цю казку слухаючи, зрозумієш, який прекрасний світ, в якому ти живеш!

А зараз ми разом з Лісовичком пограємо. Уявімо, що ми в чарівному лісі, ми його друзі-звірята.

Діти одягають шапочки лісових звіряток.

Гра "Ловилки з присіданням"

Вихователь. Діти, сьогодні на занятті ми так цікаво попрацювали!

(Аналіз роботи на занятті та аналіз виконаних робіт.)

Дякую!

Використане джерело: <http://doshvozrast.ru/konspekt/deyatelnost16.htm>

Заняття № 2

Тема заняття "Дивовижні кали" (робота з викидним матеріалом)

Вид заняття: комплексне.

Освоєння БҚДО: освітні лінії "Дитина у світі культури", "Дитина у природному довкіллі", "Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі".

Тип заняття: узагальнення набутих і формування нових знань.

Програмовий зміст

Освітня мета: навчати дітей виготовляти з допоміжного матеріалу квіти; закріплювати вміння дітей виконувати знайомі операції з ножицями, клеєм.

Розвивальна мета: розвивати дрібну моторику пальців рук, уяву, посидючість.

Виховна мета: виховувати естетичні почуття, інтерес до ручної праці, бажання досягати результату.

Оснащення

Матеріали та інструменти: ватні вушні палички, ватні диски, клей, картон зелений, зелений гофрований папір, серветки для тістечок для фону, клей ПВА, ножиці, пензлики, фарби акварель, серветки.

Попередня робота вихователя з дітьми

Спостереження за ростом квітки, розгляд ілюстрацій про калу, розповідь легенди про походження кали.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вихователь разом з дітьми розглядає квіти, що стоять у вазі, звертає увагу на їх красу, ніжність, незвичайність форми пелюсток і листя, їх різноманіття. Пропонує насолодитися ароматом. Діти називають знайомі квіти. Потім вихователь звертає увагу дітей на білу квітку у вазі:

Дивовижні ці квітки, білосніжні пелюстки;
Мають довгу стебелинку, світло-жовту серединку;
І, здається, у цю мить диво-квітка полетить!
Тільки квітка не злітає, бо крило єдине має.

– Як ви думаєте, діти, як довго простоять наші квіти у вазі? Де вони довше проживуть, порадують нас? (*Відповіді дітей.*)

Звичайно, на клумбі або вдома. Ну дуже вже хочеться прикрасити нашу групу букетами квітів. Як це можна зробити, не зриваючи квітів з клумби? (*Сфотографувати і зробити фотографії, розмістити їх в рамках, намалювати на папері.*) А ще можна зробити квіти своїми руками і прикрасити цими виробами нашу групу. Ми з вами робили різні вироби, а сьогодні ви будете створювати своїми руками прекрасні квіти. Батьківщина кали – у Південній Африці, де літо жарке та місцями дуже посушливе. Час цвітіння кали припадає на наше літо (червень-липень-серпень) – відповідно, на м'яку південно-африканську зиму.

Що означає назва квітки кали? Кали мовою квітів означають схиляння, повагу і захоплення. Крім того, кали є талісманом подружнього щастя. Дуже часто в букеті нареченої присутня ця скромна, із запахом ванілі квітка. Крім цього, наші предки вважали, що квітка кали у будинку вбереже подружжя від сварок.

Давайте спробуємо встановити висоту квітки.

Дидактична гра "Встанови висоту квітки"

Мета дидактичної гри: виховувати уважність, спостережливість.

– Ось подивіться, які квіти можна зробити з ватних дисків. Які вони гарні, не поступаються красою справжнім. Сьогодні ми зробимо з вами букет з кал. Але спочатку ми повторимо з вами правила техніки безпеки.

Бесіда з техніки безпеки "Правила користування ножицями"

Діти, ножиці візьміть
Та швиденько повторіть,
Як нам треба їх тримати,
Класти, різати, давати.
Добре, це ми повторили.
А тепер тихенько сіли.

Виготовлення виробу

Взяти ватні палички, змастити один край жовтою фарбою. Це буде серединка квітки. Потім ватний диск обгорнути навколо палички і внизу скріпити степлером або змастити клеєм ПВА і потримати (зафіксувати). Після цього зеленим гофрованим папером, нарізаним тонкою смужкою, закрутити стеблинки на змащену клеєм паличку. Так виготовити три квітки. Потім вирізати листя з зеленого картону, приклеїти їх на вибрану основу (серветки для тістечок). На листя клеїмо самі квіти.

Пальчикова гімнастика "Квіти"

Наші квіточки

(Притискаємо лікті один до одного, стуляємо кисті у вигляді човника.)

Розпускають пелюсточки.

(Потім розкриваються у вигляді чаші, перед особою.)

Вітерець трошки дихає,

(Потім кисті рухаються проти годинникової стрілки і потім за годинниковою стрілкою.)

Пелюстки колише.

(Кисті рук нахилиються вліво і вправо.)

Наші квіточки

(Притискаємо лікті один до одного, стуляємо кисті у вигляді човника.)

Закривають пелюсточки,

(Показати пальчиками, як пелюстки закриваються.)

Вони тихо засинають,

І голівкою кивають.

Фізкультхвилинка

Хмарка сонечко закрила, слізки срібні обронила.
(затулити обличчя долонями)

Ми ті слізки пошукаєм, у травичці позбираєм,
(присідання)

Пострибаєм, як зайчата,
(стрибки)

Політаєм, як пташата,
(помахи руками, як крилами)

Потанцюємо ще трішки,
(довільні танцювальні рухи)

Щоб спочили руки й ніжки.
Всі веселі? От чудово!
А тепер до праці знову.
(Діти закінчують роботу.)

Підсумок і аналіз заняття

Оцінка дитячих робіт і прикрашання групи.

Заняття № 3

Тема заняття "Жовті кульбабки" (робота з папером)

Вид заняття: тематичне.

Освоєння БКДО: освітні лінії "Дитина у світі культури", "Дитина у природному довкіллі", "Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі".

Тип заняття: узагальнення набутих і формування нових знань.

Програмовий зміст

Освітня мета: продовжувати ознайомлювати дітей із вирізанням симетричних форм шляхом складання паперу навпіл; силуетним вирізанням; систематизувати знання дітей про кольори весни, сприяти зацікавленості сезонними змінами у природі.

Розвивальна мета: розвивати дрібну моторику руки, увагу, творчу уяву, творчі здібності, спостережливість, мислення, уміння відтворювати дії у зазначеній послідовності, працювати за зразком, формувати естетичний смак.

Виховна мета: виховувати естетичні почуття, посидючість, любов до праці; дбайливе ставлення до рослин, любов до рідної природи, охайність під час роботи з клеєм.

Оснащення

Матеріали та інструменти: поопераційна карта на кожну дитину, альбомні аркуші (за кількістю дітей), паперові серветки жовтого кольору (за

кількістю дітей), по 2 прямокутники зеленого кольору на кожну дитину, по 3 смужки зеленого кольору різного розміру (на кожну дитину), клей ПВА або клейовий олівець, пензлі для клею, підставки для пензлів, серветки для витирання рук та пензлів, клейонки, ножиці, степлер.

Зоровий ряд: м'які іграшки (ведмедиця та 2 ведмежат), поопераційна карта, репродукції картин різних художників, кульбабки.

Аудіоряд: П. Чайковський. Вальс Квітів з балету "Лускунчик".

Літературний ряд: Олена Пчілка "Весняні квіти", П. Ребро "Білі кульбабки".

Попередня робота вихователя з дітьми

Читання віршів про кульбабку, розгляд ілюстрацій весняних квітів, розповідь легенди про кульбабку.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Організаційний момент

Вихователь. Доброго дня, діти!

- Яка зараз пора року? (*Весна.*)
- Що зазвичай відбувається навесні? (*Тане сніг, теплішає, розквітають перші квіти, на деревах з'являються бруньки.*)
- Назвіть весняні квіточки. (*Відповіді дітей.*)
- Ви знаєте так багато весняних квіточок. А ви хочете здійснити подорож у царство квітів? Для цього потрібно заплющити очі і пригадати всі-всі весняні квіточки. Спробуємо, діти?

(*Діти заплющують очі, звучить музика Чайковського "Вальс квітів"*)

Вихователь читає вірш про весняні квіти відомої української поетеси Олени Пчілки.

ВЕСНЯНІ КВІТИ

Весна-чарівниця, неначе цариця,
наказ свій послала, щоб краса встала,
і проліски, і травка, й зелена муравка,
і кульбаба рясна, і фіалочка ясна –
всі квіти весняні, веселі, кохані,
з-під листя виходять, голівки підводять
од сну зимового до сонця ясного!

Олена Пчілка

- Погляньте, яка краса у царстві квітів. Вам подобається тут?
(*Діти розглядають фотографії різних квітів.*)

II. Основна частина заняття

Вихователь. Мабуть, важко знайти людину, якій не подобалися б яскраві й духмяні весняні квіти. Провісниками весни є проліски – тендітні й ніжні, але дуже сміливі, адже вони з'являються навіть із-під снігу. Дещо згодом, щойно розтане сніг і сонечко пригріє сильніше, поміж молоді зеленої травички розквітають жовті кульбабки. Наші друзі ведмежата принесли з лісу цілий букет кульбабок.

- Якого кольору кульбабки? (*Жовтого.*)
- На вашу думку, від жовтого кольору віє теплом чи холодом? (*Теплом.*)
- Які ще кольори, на вашу думку, начебто зігрівають, коли дивишся на них? (*Відповіді дітей.*)
- Молодці! Так, крім жовтого, також червоний і помаранчевий кольори викликають у нас відчуття тепла та сонячних променів. Чи знаєте ви, що кульбабки з часом змінюють жовтий колір на білий? Послухайте цей віршик.

БІЛІ КУЛЬБАБКИ

Кульбабки, кульбабки на ніжках тонких!
Пошив би я шапку з кульбабок м'яких.
І буде ця шапка тепленька, легка,
Мов заяча лапка, біленька, пухка!
Ще в кого є шапка така, як моя?
В цій шапці зимою гулятиму я.
Та поки про шапку я вам говорив,
На білі кульбабки вітрець налетів,
Дмухнув – і кульбабки розніс, розметав...
Пошив би я шапку, та вітер не дав.

П. Ребро

Вихователь. Діти, подивіться, як зображують художники весняні квіти на картинах та фотографіях.

(Діти розглядають репродукції картин різних художників).

– Які ж вони гарні! Які різні! Зверніть увагу, що всі ці зображення сповнені теплих, весняних кольорів – червоного, жовтого, помаранчевого.

Вихователь. З усього цього розмаїття квітів сьогодні ми створюватимемо кульбабки – жовтогарячі й пухнасті.

Але спочатку ми повторимо з вами правила техніки безпеки.

Бесіда з техніки безпеки "Правила користування ножицями"

Діти, ножиці візьміть
Та швиденько повторіть,
Як нам треба їх тримати,
Класти, різати, давати.
Добре, це ми повторили.
А тепер тихенько сіли.

Вихователь. Погляньте, на цій картці зазначена послідовність виконання роботи. Починаймо! Візьміть паперову серветку, складіть її вчетверо. Посередині з'єднайте серветку степлером хрест-навхрест.

– Діти, як ви гадаєте, чи таку форму має наша квіточка? Ні, вона кругла. Обріжте складену серветку по колу. Діти, а які пелюсточки у кульбабки? Як ви гадаєте, яким чином ми можемо зробити такі пелюсточки? Так, правильно, ми повинні зробити ножицями надрізи у напрямку до центра, починаючи з краю серветки й не дорізаючи до середини.

Розпушіть надрізані краї серветки. Зробіть те саме ще із двома серветками – створимо три кульбабки. Діти, як ви вважаєте, для чого нам потрібні ось ці зелені прямокутники? Правильно, з них ми будемо вирізати листочки. Якої форми листочки у кульбабки? Для того щоб вирізати гарні листочки, що потрібно зробити? (*Скласти прямокутник удвоє.*)

Ось так (*вихователь викликає для показу дитину*). Не розкладаючи прямокутник, вирізаємо листок. Діти, а що ще є на ваших столах? Чого не вистачає нашим кульбабкам? Як ви вважаєте, чому стебла різного розміру? Розташуйте стебла, листочки та квіточки на окремому альбомному аркуші. Якщо вас усе влаштовує, викладіть свою композицію на тлі. Діти, на вашу думку, що ми повинні наклеїти в першу чергу?

(*Стебла та листочки, а потім – квіточки.*)

(*Діти виконують творче завдання, вихователь за потреби надає індивідуальну допомогу.*)

III. Підсумок заняття

Вихователь. Які ви молодці! Кульбабки – наче живі! Таким квітам дуже радітимуть ваші матусі. Подаруйте створені букети мамам!

Оцінка дитячих робіт (*діти також залучаються до аналізу*).

ТЕХНОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ВИРОБІВ З ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ У РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУПАХ (за Л. Калуською [30, с. 291–295])

Середня група

1. Гармошка, віяло, вітальні листівки

Ці предмети виготовляють способом згинання і складання паперу. При роботі необхідні охайність, увага і точність виконання. Для гармошки і віяла прямокутний аркуш паперу (розмір вибирає вихователь) згинають і складають один раз до себе, а другий – від себе. Щоб дітям було зручніше робити гофрування, варто олівцем зробити розмітку.

Вітальні листівки діти можуть прикрасити аплікацією або малюнком.

2. Ланцюжок із кружечків

Нарізати смужки завдовжки 6–7 см і завширшки 0,5–1 см. Зі смужок формують кільця з'єднанням країв клеєм і чіпляють одне кільце до іншого, утворюючи кольорове паперове намисто для ялинки.

3. Гриби

Для ніжок використовують жолуді, а для шапочок – каштани. Скріплюють пластиліном.

4. Пташка

Для виготовлення пташки потрібні: волоський і лісовий горіхи (тулуб і голова), гілочки дерев (ноги, шия), два сухі насіннячка акації (очі), крилатки ясена (хвіст), пластилін. До волоського горіха за допомогою пластиліну прикріпити дві гілочки. Це – лапки. Голову – лісовий горіх – з'єднати за допомогою пластиліну з тулубом. Пластиліном прикріпити очі й хвіст.

5. Човник

Посередині горіхової шкаралупи прикріплюється парус, зроблений з паперу.

6. Риби в акваріумі

На блакитному аркуші паперу діти спочатку викладають засушені травинки, а з засушених вербових листків та інших виготовляють рибок. Коли композиція готова, починають наклеювати.

7. Візочок з двох шпульок

Залежно від ширини шпульок вирізають прямокутник для візка, колеса з картону. (Бажано, щоб вирізав вихователь.) Порожню коробку від сірників приклеюють до шпульок. До візка приклеюють колеса і чіпляють шнурочок.

Основні вимоги до знань і вмінь

Діти середньої групи повинні:

- уміти розрізнити деякі види матеріалів (папір, тканина, природний та непридатний дріб'язковий матеріали);
- мати уявлення про різні види художньо-прикладної діяльності людей
- виробити навички декоративного плетіння та виготовлення найпростіших виробів з паперу, природного та непридатного дріб'язкового матеріалів;
- наводити порядок на робочому місці після завершення трудових дій.

Старша група

1. Човник

Для човника потрібний щільний гладкий папір квадратної форми. Кути квадрата згинають до центру. Потім згинають попарно всі сторони на середню лінію. Добре загладжують лінії згину і знову розгортають невеликий предмет до заготовки. Далі кожний кут по чергово ділять навпіл і, стискаючи пальцями, зводять його сторони до центру заготовки. У результаті виходить фігура, що складається з квадрата в основі й чотирьох трикутників. Кути згинають попарно у протилежні сторони, а увесь невеликий предмет, виготовлений власноручно, ділять навпіл уздовж утвореної щілинки. Добре прогладивши зігнуті сторони, одержують човник.

2. Кишенька

Папір квадратної форми скласти вдвоє, а потім скласти ще раз удвоє, але в іншому напрямку. Вільний верхній кут складеного вчетверо квадрата загнути всередину. Кишенька готова.

3. Стріла

Білий або кольоровий цупкий папір прямокутної форми складають удвоє вздовж, прогладжують лінію згину і розгинають папір. Загинають два кути до середньої лінії. Ці самі кути загинають ще раз до середньої лінії, перегнувши їх навпіл. Загинають ще раз ці самі кути до лінії згину. Перегинають заготовку так, щоб загнуті кути вивернулися назовні, і розправляють їх.

4. Літачок

Квадрат складають по діагоналі, беруть за протилежні кути, зводять їх, щоб утворився подвійний трикутник. Гострі кути піднімають угору, щоб вони зійшлися по середині. Виходить квадрат на трикутнику. Бічні прямі кути з нижніми сторонами складають до середньої лінії. Вирівнюючи їх, роблять те саме з верхніми сторонами. Розділивши прямі кути навпіл, зводять обидві сторони на середню лінію. З кутів повинні вийти трикутники. У залишеної стрічки паперу згинають кути і вводять її у середину невеликого предмета. Потім згинають прямий кут трикутника навиворіт, а всю іграшку по лінії осі – на лицювий бік. Літачок готовий.

5. Витинанки

Сніжинка. Квадратний аркуш паперу згинають по діагоналях, а потім по суцільних прямих лініях. Зрізають верхівку трикутника й рівняють низ. На бічних сторонах трикутника роблять надрізи на певній відстані один від одного.

Аналогічно вирізають серветки, мереживо для прикрашання полицок.

Закладки для книжок. Прямокутний аркуш паперу (завдовжки 20 см, завширшки 5 см) складають учетверо або восьмеро, заокруглюють кути і на бічних сторонах роблять надрізи у вигляді рослинних або геометричних елементів. Вирізану закладку бажано наклеїти на папір (краще картон) іншого кольору. Це буде гарним фоном для вирізаного візерунка.

Метелики, котик, півник. Папір (переважно прямокутної форми) складають навпіл. До лінії згину прикладають трафарет або шаблон (половину задуманої роботи), обводять олівцем і вирізають за визначеними лініями.

6. Ялинкові прикраси

Ліхтарики. Аркуш кольорового прямокутного або квадратного паперу поділити навпіл. Від лінії згину через 0,5–1 см зробити надрізи, не дорізаючи до кінця 1,5–2 см. Розгорнути ліхтарик і склеїти краї.

У такий спосіб можна виготовити кошичок, прикріпивши дно і ручку.

Ребристі іграшки. Вирізають чотири-шість заготовок із щільного кольорового паперу, склеюють половинки двох деталей разом, поступово додаючи решту заготовок. Перед приклеюванням останньої у середину вводять нитку для підвішування іграшки на ялинку. Таким методом можна зробити яблука, грушки, ялинки та ін. (Розмір – на вибір вихователя.)

Сонечко. Використовують глянцевого жовтий папір. Вирізають прямокутний аркуш паперу, складають його навпіл. Від краю подвійної сторони відступають 1 см і проводять лінію. З боку згину роблять розрізи через 5–10 мм. Останню смужку відрізають повністю. Нерозрізану частину загинають в середину і склеюють. Заготовку згортають по колу і підвішують на ниточці.

Новорічна свічка. Серпантин складають петлями, щоб утворилася пласка зірочка, і приклеюють до основи. З кольорового паперу склеюють свічку і наклеюють посередині пласкої зірочки.

Примітка. Основою може слугувати кольоровий круг або овал із картону. Якщо немає серпантину, його виготовляють зі смужок паперу, провівши по них тупим боком ножиць.

7. Іграшка-гойдалка

Два прямокутні аркуші паперу (завдовжки 16 см, завширшки 4 см), з яких формують два циліндри склеюванням бічних сторін, що слугують

підпорою для гойдалки. З третього прямокутного аркуша (завдовжки 12 см, завширшки 4 см), склеївши поздовжні бічні сторони, отримують перекриття і з'єднання двох стояків. Із тонкого дроту роблять колиску і прикріплюють до поперечного циліндра.

Примітка. Для сидіння вирізаємо квадрат і прикріплюємо до дротяного каркаса.

8. Бабка. Для роботи потрібне насіння ясена, яблук, суха гілочка, пластилін. З пластиліну або глини виліпити продовгуватий живіт і округлу голову. З насіння яблук або іншої трави зробити очі й розташувати їх у верхній частині голови. Хвіст зробити із сухої гілочки і прикріпити до животика ззаду. Крила бабки – крилатки ясена (або клена) вставити попарно у бічні частини животика. Вуса і лапки зробити з тонкого дротика.

9. Метелик. Для тулуба метелика використовують жолудь без шапочки, для крил беруть маленькі (для нижніх) і великі (для верхніх) листочки будь-якого дерева. Головою послуугує ягода шипшини. Вусики – з гілочок або дротика. Все скріплюється за допомогою пластиліну або клею.

10. Вуж. Для роботи необхідні різні за розмірами шапочки з жолудів (не менше 15). Головою вужу послуугує маленький жолудь. На тонкий дротик нанизують маленький жолудь, а за ним – шапочки.

Примітка. Кінець дротика зав'язують вузликом. У центрі кожної шапочки жолудя шилом роблять дірку. Розміри шапочок від голови до хвоста повинні зменшуватися. Для того щоб краще голова-жолудь була прикріплена до тулуба, кілька чашечок, що прилягають до неї, наповнюють пластиліном.

11. Кошеня. Для голови взяти ягоду шипшини і насадити на тонку гілочку половину сірника (без сірки). Шилом або фломастером обвести очі, вуса зробити із соснової хвої, а з двох лусочок шишки – вуха. Для тулуба можна використати дві великі шипшинові ягоди, з'єднані сірником. Ноги і хвостик можна зробити з половинок сірників або паличок.

12. Птахи. Тулубом можуть бути жолуді, шишки, каштани, ягоди шипшини; головою – ягоди меншого розміру. Ноги можна зробити з двох гілочок однакового розміру, а крила – із листків або пір'я. Дзьобик – маленька гілочка, а очі – з насіння трав. Усе кріпиться за допомогою пластиліну або дірок, зроблених шилом.

13. Тварини. Тулуб тварини можна зробити з шишок, різних за розміром, формою і видом (соснові, ялинові, смерекові та ін.), з жолудів, каштанів, шкаралуп горіхів, різних кісточок. Для голови найкраще знадобляться шкаралупи горіхів, жолуді, ягоди, незрілі лісові горіхи. Очі можна зробити з насіння кропу, гороху; ноги – з гілочок дерев, кущів.

Ведмедик. Одну велику продовгувату шишку (тулуб) скріплюють з іншою, меншою і круглою шишкою (голова). Вушка – пофарбовані насінинки гарбуза. Лапи – з пластиліну або палички.

Зайчик. У продовгуватому жолуді з шапочкою роблять шилом дві дірки і вставляють у них палички. Це тулуб і ніжки. З обох боків жолудя прикріплюють передні лапки, а посередині жолудя – голову з круглого жолудя або вишневої кісточки, що на ній малюють очі, ніс, рот. Вушка роблять з крилаток ясена.

Ослик. Для виготовлення ослика слід приготувати чотири маленькі гілочки або чотири половинки сірників, загострити їх з одного кінця і щільно вставити у проколи жолудя. Якщо використати вигнуті гілочки, складеться враження що ноги ослика зігнуті. Копитця роблять із шапочок жолудя. Для голови можна використати квасолю (або біб), з одного кінця якої шилом зробити прокол для шиї, а з другого кінця вгорі – два проколи для вух. Для тулуба потрібен великий жолудь без шапочки. У ньому потрібно зробити шість проколів шилом: для ніг, шиї і хвоста. Місця з'єднання ретельно змазують клеєм. Вушками послуговують лусочки із шишок.

Олень. Для голови оленя беруть жолудь, роблять у ньому шилом три дірочки дві – вгорі (у них вставляють дві розгалужені гілочки-роги), одну – знизу (у неї вставляють сірник для з'єднання голови і шиї). Дві ялинові шишки (одна більша, друга менша) з'єднують між собою. Це тулуб і шия. У шишці-тулубі роблять п'ять дірочок: чотири для ніг, одну для хвоста й вставляють сірники. У верхній частині шишки-шиї також роблять дірочку та з'єднують сірничком з головою оленя. Мордочку можна намалювати фарбами або олівцями.

Коник. Голову коника роблять із загостреної частини кукурудзяного качана. Потім за допомогою товстої гілочки (обидва її кінці загострені) скріплюють тулуб і голову, а тулубом слугує решта качана. Для ніг коника використовують невеликі гілочки, кінці яких необхідно загострити для з'єднання з тулубом. Гриву і хвіст роблять з кукурудзяного волосся. Очі коника – гарбузові або соняшникові зернятка, вуха – з лусочок шишки.

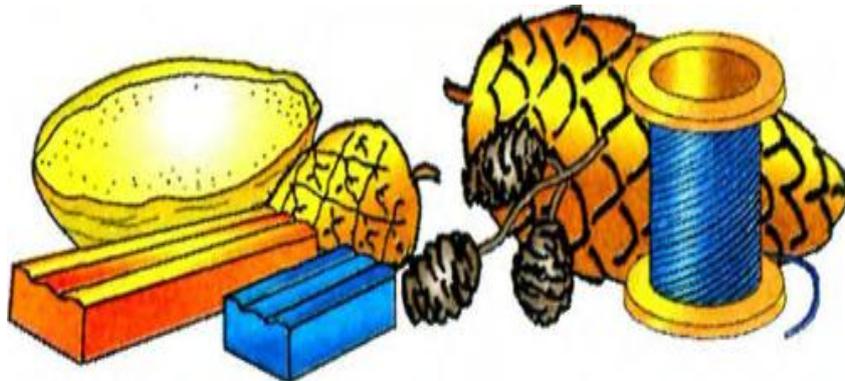
14. Крісло (з соломи). Для крісла потрібно п'ять-сім соломинок. Беруть одну соломинку, закладають за два пальці й повертають руку долонею догори, щоб кінці були вгорі. Поруч накладають ще одну соломинку, а кінці попередньої загинають донизу. У такий спосіб накладають решту соломинок. Обережно знімають з пальців, ніжки зв'язують ниткою. Стільчик готовий.

15. Іграшки з поролону. Іграшкові тварини, персонажі казок можуть бути виготовлені з поролону шляхом перев'язування деталей нитками і розмальовування фломастерами очей, носа, рота та ін.

Основні вимоги до знань і вмінь

Діти старшої групи повинні:

- знати різні види матеріалів, їхні властивості й використання;
- визначати мету праці й відповідно до неї добирати матеріал для роботи;
- раціонально використовувати обладнання і матеріал, дотримуватися послідовності у роботі;
- виконувати правила техніки безпеки;
- виготовляти невеликі предмети власноруч за зразком і за власним задумом;
- оволодіти навичками обстеження різних матеріалів і невеликих предметів;
- виробити вміння з'єднувати частини виробів, декорувати їх.

**Компоненти розвивального предметного середовища
дошкільного навчального закладу, які використовуються
для занять художньою працею**

Компоненти розвивального предметного середовища	Функціональна роль (освітній напрям)	Можливості використання
Кімната праці (художньої, ручної), майстерня	Виховання працелюбності, естетичних почуттів, формування практичних трудових навичок, розвиток фантазії, інтересів	Виготовлення виробів з природного матеріалу, обладнання до трудової діяльності, занять та ігор, конструювання; створення моделей, ремонт та лагодження речей
Художня студія / дизайн-студія (може бути поєднана з картинною галереєю)	Розвиток різних видів художньої діяльності й творчості у дітей	Комплексні тематичні заняття, виготовлення костюмів для свят, розваг, ігор, створення ілюстрацій до художніх та власних творів. Робота гуртків, студій
Коридори, рекреації	Забезпечення естетики побуту	Створення окремих куточків: казкових, ландшафтних, фольклорних

Навчальне видання

Укладач:

Матвієнко Світлана Іванівна

ХУДОЖНЯ ПРАЦЯ
ТА ОСНОВИ ДИЗАЙНУ

Навчальний посібник

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – В. М. Косяк
Літературний редактор – О. М. Лісовець
Коректор – О. М. Лісовець
Дизайн обкладинки – А.В. Новгородська

Підписано до друку 07.07.2016
Гарнітура Times New Roman
Замовлення №

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 11,48
Ум. друк. арк. 11,74

Папір офсетний
Тираж 200 пр.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72

E-mail: vidavn_ndu@mail.ru

www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.